

**ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TASAVVUF
KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**OSMANLI’NIN SON DÖNEMİ İSTANBUL RİFÂÎ GELENEĞİNDE KIYAM ZİKRİNİN
ŞEKLÎ İCRÂSI**

Birhan GENÇER YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Dilek ÖMÜRLÜ GÜLDÜTUNA Prof. Dr. Vasfi Emre ÖMÜRLÜ

İstanbul 2020

içindekiler

<u>İÇİNDEKİLER.....</u>	1
<u>.....</u>	
<u>TEZ</u> <u>SAVUNMA</u> <u>SINAV</u>	
<u>TUTANAĞI.....</u>	2
<u>ÖZET.....</u>	3
<u>.....</u>	
<u>SUMMARY.....</u>	4
<u>.....</u>	

KISALTMALAR.....	5
.....	
ÖNSÖZ.....	6
.....	
1. GİRİŞ.....	7
.....	
1.1 Tezin Amacı ve Önemi.....	7
1.2 Tezin Metodu ve Planı.....	9
1.3 Araştırma Seviyesi.....	12
2. TASAVVUF GELENEĞİNDE ZİKİR.....	14
2.1 Âyet ve Hadislerde Zikir.....	14
2.2 Tasavvuf Kaynaklarında Zikir Anlayışı.....	19

2.2.1	Ahmed	er-Rifâî'nin	Zikir	
<u>Anlayışı.....</u>				22
2.2.2	Ken'an	Rifâî'nin	Zikir	
<u>Anlayışı.....</u>				26
2.3	Tasavvufta	İbâdet	Olarak	Zikrin Dönüştürücü
<u>Yönü.....</u>				28
2.4	Tarîkatlarda			Zikir
<u>Geleneği.....</u>				31
2.4.1.	Zikrin	Adâb	ve	
<u>Erkânı.....</u>				33
2.4.2.	Zikir	ve	Ayinlerin	
<u>Çeşitleri.....</u>				34
2.4.3.	Zikir	Çeşitlerine	Göre	Tarîkatların
<u>Tasnifi.....</u>				35
2.4.4.	Cehrî	Zikir-	Hafî	
<u>Zikir.....</u>				36
2.4.5.				Ferdî
<u>Zikir.....</u>				36

<u>2.4.6.</u>		37
<u>Tekke.....</u>		

<u>3. İSTANBUL RİFÂÎ GELENEĞİNDE KIYAM ZİKRİNİN ŞEKLÎ İCRÂSİ.....</u>		39
---	-------	----

<u>3.1</u>	<u>Zikre</u>	<u>Ait</u>	
<u>Terimler.....</u>			39

<u>3.2</u>	<u>Ümmü</u>	<u>Ken'an</u>	
<u>Dergâhi.....</u>			45

<u>3.3</u>	<u>Zâkîrlerin</u>	<u>Vücut</u>	<u>Hareketleri</u>	<u>ve</u>	
<u>Lafızlar.....</u>					47

<u>3.3.1</u>	<u>Kıyam</u>	<u>Zikrinin</u>	
<u>Bölümleri.....</u>			49

<u>3.3.1.1</u>		<u>Zikir</u>	
<u>Öncesi.....</u>			50

<u>3.3.1.2</u>	<u>Salât-ı</u>	<u>Kemâliyye</u>	<u>ve</u>	<u>Evrâd-ı</u>	
<u>Şerîf.....</u>					54

<u>3.3.1.3</u>	<u>Kıyam</u>	<u>Kelime-i</u>	<u>Tevhîd</u>	<u>Zikir</u>	
<u>Açılışı.....</u>					73

3.3.1.4	Kıyâm	İsm-i	Celâl	
Zikri				93

3.3.1.5			Devran	
Zikri				99

3.3.1.6	Zikrin		Son	
Bulması				104

4.				
SONUÇ				108

÷

KAYNAKLAR				
.....				112

EKLER				
.....				118

ÖZGEÇMİŞ				
.....				121

BİLİMSEL	ETİK	SAYFASI		
.....				122

Tez Savunma Sınav Tutanağı

A

- ÜSKÜDAR

V*©

ÜNİVERSİTESİ

Öğrenci No

LJ Yapılan savunma sınavının sonunda tezin REDDEDİLMESİNE

[3 BİRLİĞİ

3 OY ÇOKLUĞU

İte karar verilmiştir.

Gençer, Birhan, Yüksek Lisans, İstanbul, 2019 İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikrinin Şekli İcrâsı

- [ÖZET](#)
- [SUMMARY](#)
- [ÖNSÖZ](#)
- [2. Tasavvuf Geleneğinde Zikir](#)
 - [2.4.6. Tekke](#)
 - [Zâkirbaşı:](#)
- [4. SONUÇ](#)

ÖZET

Zikir, Allah'ın insandaki ve âlemdeki işaret ve izlerini tanıyabilmek için Allah ile bereber olmak, O'nsuz olmamaktır. Bunun için Kur'an'da sık sık zikretmeye teşvik vardır. İbnü'l-Arabî, zikri “Allah'ın kapısını çalıp açma ümidiyle beklemek” olarak tanımlar. Bu şekilde bakıldığında zikir, en başından beri tasavvufî geleneğin amelî ve nazarî yönleri bakımından merkezî yer teşkil etmektedir.¹ Bütün tasavvufî gelenekler zikri kendi meşrep ve neşvelerine göre yorumlayarak farklı usûl ve terkiplerde zikir ayinleri düzenlemişlerdir. Bu farklı ayinlerin bir kısmı yaşatılarak günümüze ulaşmış fakat bir kısmı da maalesef kaybolmuştur. Günümüze ulaşmayı başarmış usûllerden bir tanesi “İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikri”dir. Bu zikir; evrâd okuma usûlü, musikî derinliği, terkibi ve vücut hareketleriyle Türk tasavvuf geleneğinde özgün bir yer teşkil etmektedir. Çalışmamızda bu zikrin, zâkirler tarafından icrâ edilen vücut hareketlerini ve lafızlarını konu aldık. Konuya zikrin Kur'an ve hadislerdeki yerine bakarak giriş yaptık. Tasavvuf kaynaklarında zikir kavramını anlatmaya çalıştık. Rifâî geleneğinin kurucusu Ahmed er-Rifâî ve Rifâî zikrinin İstanbul'da icrâ edildiği mekânlardan olan Ümmü Ken'an Dergâhı Şeyhi Ken'an Rifâî'nin zikir konusundaki görüşlerine yer verdik. Tasavvufta ibâdet olarak zikir ve tarikatlarda zikir gelenekleri hakkında temel bilgiler verdik. Çalışmanın ana bölümünde, “Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikri”nin özgün seyrini takip ederek fotoğraflı açıklamalar yaptık. Böylece zâkirlerin tüm vücut hareketleriyle birlikte icrâ ettikleri lafızları tespit edip belgeledik. Zikir ayininin bu yönüyle akademik çerçevede ilk defa ele alınarak özgünlüğünün de belgelenmesinin önemli olduğu düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Zikir, Ahmed er-Rifâî, Ken'an Rifâî, Rifâî Kıyam Zikri, Ümmü Ken'an Dergâhı, Osmanlı Son Dönemi.

¹

William Chittick, “İbn Arabî Giriş Kitabı” (İstanbul: Nefes Yayınevi, 2014), 72.

SUMMARY

Dhikr (invocation) is being together with Allah to be able to recognize His manifestation in the human and the universe. It is to never be without Him, hence why there is much encouragement to do dhikr in the Qur'an. Ibn Arabi defines dhikr as "Knocking on God's door and waiting and hoping for that to open." From this perspective dhikr is in the center of tasavvuf's practical and doctrinal aspects. All mystical traditions interpret dhikr per their own disposition and perform dhikr ceremonies with different methods and composition. Some of these different rituals have been sustained till today, but some of them unfortunately have been lost. One that has reached our time is "Qauma Dhikr in İstanbul Rifâî Tradition." This dhikr with its method of reciting evrad, depth of music, composition and body movements has a special place among these ceremonies. The main topic of this study is the body movements of the people performing the dhikr and the words they recite during the dhikr. First, we tried to understand the place of dhikr in Qur'anic verses and hadiths. While researching the concept of dhikr in mystical sources, we focused on aspects of Ahmad al-Rifai, who is the founder of the Rifai Order and Ken'an Rifai, who is the shaykh of Ümmü Ken'an Lodge in İstanbul. After giving information about dhikr as worship in tasavvuf and dhikr tradition in different orders, we wanted to determine and record the "Qauma Dhikr in İstanbul Rifâî Tradition" with explanations and photographs by observing this authentic ritual. We believe it is important to add this thesis to the literature as it is the first study in Turkish on this authentic ritual.

Key Words: Dhikr, Ahmad al-Rifâî, Ken'an Rifâî, Rifâî Qauma Dhikr, Ümmü Ken'an Lodge, Ottoman Last Period.

Age.: Adı geçen eser Bk.: Bakınız Böl.: Bölüm Bs.: Baskı, basım C.: Cilt Çev.: Çeviren Doğ.: Doğum tarihi Drl.: Derleyen

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DT.: Doktora tezi

Dzl.: Düzenleyen

Ed.: Editör

Ens.: Enstitü

Fak.: Fakülte

Haz.: Hazırlayan

No.: Numara

ö.: Ölüm tarihi

Ör.: Örnek

Tar.: Tarih

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı ty.: Tarih yok S.: Sayı s.: Sayfa

s.a.v: Sallallahu aleyhi ve sellem Yay.: Yayını, yayınları YLT.: Yüksek Lisans Tezi

vb.: Ve başkası ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi yy.: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Seyyid Ahmed er-Rifâî zikir ile ilgili bir nasihatinde şunu söyler.

*Allah'ı anan kul, zeki olmalı. En ufak bir işareti anlamak için gayret sarf etmeli. Onu anmakla ondan ve rızasından başka şey istememeli. Niyetini, iradesini temiz tutmalıdır. Bir an bile olsa, onun zikrini bırakmak bir Hak yolcusunun aklına gelmesi doğru sayılmaz. Çünkü ondan gayri başvurulacak kapı yoktur, asla varabilmek, onu bilmek, onu anmak ve rızasını kazanmakla mümkün olur. Her şeyden mahrum yaşama da, ondan ayrılmak neticesinde olur.*⁴

Allah'ın rızasından ayrılmadan onu anarak asla varabilen kullarından eylemesi niyazıyla çalışmamıza başlıyoruz. Bu çalışmayla birlikte zikrin önemini bir nebze daha idrak ettiren Allah'a hamd ediyorum. Güzel olan her şeyi öğrettiği gibi, toplu zikri de telkin ederek öğreten ve âlemlerin istifadesine sunan Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya salât-ü selâm ediyorum. Beni uzaklardan çağırıp hakîkati idrak etmem için tevâzu ile mütemâdiyen öğreten Muhterem Hocam Cemâlnur Sargut için Allah'a şükrediyorum. Kıyam zikrini, gelenekten taviz vermeden ciddiyet ve şevkle uzun yıllar talim ettiren merhum Orhan Büyükkaksoy'a minnet duygularımı sunuyorum. Bu konuyu seçmemde beni cesaretlendiren Elif Erhan'a, zikrin icrâsı ile ilgili hususiyetleri öğreten Tuğrul Fayda ve Vasfî Emre Ömürlü'ye, çalışmalarım sırasında yapıcı destekleri ile beni teşvik eden danışmanım Dilek Ömürlü Güldütuna'ya, fotoğrafları çekmeyi büyük şevkle talep eden sanatçı dostum Mehmet Okutan'a çok teşekkür ediyorum. Çalışmalarımda maddî ve mânevî desteğini esirgemeyen yol arkadaşım ve eşim Zeynep Genç'er'e, ortak zamanlarımızı çalışmaya ayırdığım dönemde bana sabırla destek olan oğullarıma ve kızıma çok teşekkür ediyorum.

Birhan Genç'er Kadıköy/İstanbul 2020

1. Giriş

1.1 Tezin Amacı ve Önemi

Zikir mastarı, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli kalıplarda 291 kere kullanılmıştır. Cihat, oruç, zekât, namaz, hac vs. gibi dinin temel ibâdetleri için “ekber” ifadesi kullanılmamışken, sadece zikir için

kullanılmış olması üzerinde çokça düşünülmesi gereken bir husustur. Zikir her ibâdetde öz olarak bulunmaktadır, yani tüm ibâdetlerin ortak paydasıdır.^{2 3} Allah’a yakınlaşmak ve ondan ilham almak için gerekli olan kalp temizliğinin anahtarıdır. Cenâb-ı Allah Kur’ân-ı Kerîm’de, kalbin bir radyo alıcısı gibi O’ndan gelen ilâhî bilgileri alan organımız olduğunu farklı şekillerde birçok kez tekrar eder. A’râf Sûresi’nde “...biz dileydik onları da (öncekiler gibi) günahları yüzünden cezalandırırdık. Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar hakkı işitmezler.”⁴ (A’râf 7/100) hitabı gibi kalbin işiten yönüyle ilgili birçok âyet mevcuttur. Allah’ın işitilen hitabı, dünya hayatında karşılaşılan olayların içindeki ilahi hikmetleri görebilmektir. Sûfiler, Allah’ın rızâsına göre yaşayıp O’na yakınlaşmayı ve ilahî hikmetlere erişmeyi dünya hayatının gayesi olarak görürler.

Allah ve Resûlü hikmetin kalbe ilkası için, kalbin nefsanî arzulardan arınmış ve teyakkuzda olması gerektiğini bildirir. Zikir ile kalbi arındırmanın yolu işaret edilir. Bu sebeple bütün tasavvuf tarikatları hem ferdî zikri hemde toplu zikri çok önemsemiş, kendilerine özgü usüller oluşturarak bir nevi kurumlaştırmalardır. Sûfî, zikir yoluyla mîraç edip Allah’a yakınlaşmak ve onu bir nebze daha tanımak ister. Bu bağlamda toplu zikir ayinleri cemâat olmanın verdiği çeşitli imkânlarla, kişiye ferdî zikirden daha kuvvetli tecrübeler yaşatabilir. Toplu zikirde, aynı amaca yönelen kişilerin iştîyak yüklü enerjisi, çeşitli sazların nağmeleri, münâcat ve naatlardaki yakarış ve övgüler, zâkirlerin lafızları ve estetik hareketler Allah’a yakınlaşmak için topluluk halinde birlikteliğin en güzel örnekleridir. Mevlevî Semâ Âyini bu birlikteliğin müstesnâ örneklerinden bir tanesidir. Bu ayinlere bir diğer müstesna örnek hiç şüphesiz “Osmanlı’nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikir Âyini”dir. Dergâh çatısı altında en son 1925 yılında icrâ edilen bu ayin gerek terkibi ve musikî derinliği gerekse üslup ve erkânıyla özgün ve kıymetli motifler barındırır.

Zikir ibadeti, namazda olduğu gibi temiz ve uygun olan her mekânda icrâ edilebilir. Camiler namazın aslî mekânları olduğu gibi 1925 öncesi dergâhlar da toplu zikrin icra edildiği mekânlar olmuştur. Dergâhlar, Osmanlı Devleti’nde yaygın şekilde yer almış ve hayatın birçok alanında halkla iç içe olmuşlardır.⁴ Dergâh ve tekkeler dinî ve sosyal hayata katkıları kadar kültürel ve sanatsal hayata da katkıda bulunmuşlardır. 1925 yılında dergâhların kapatılmasıyla fiziksel hayâtiyetleri son bulmuş, mânevî boyut kaybolmasa dahi sosyal ve kültürel boyut sekteye uğramış, bir kısım değerler maalesef kaybolmuştur. O dönem İstanbul’da bulunan

yaklaşık dört yüz dergâh gibi Ümmü Ken'an Dergâhı da bu yasanın muhatabı olarak kapatılmıştır. Bu dergâhta icrâ edilen, yüksek düzeyde musiki bilgisi, estetik, âdap, özgün seyir ve disiplin içeren zikir âyinleri de yapılamaz olmuş ve kaybolma tehlikesi yaşamıştır. Bu kültürel miras otuz iki sene sonra birtakım riskler alınarak tekrar canlandırılmış ve günümüze ulaşması sağlanabilmiştir. 1957 yılında mütefekkir yazar Sâmîha Ayverdi'nin inisiyatifi ve gayretleriyle, yaşayan son zâkirbaşılar ve zikir reisleri bir araya getirilerek icrâ tâlim edilmeye başlanmıştır. O yıllarda zorluklarla sürdürülen çalışmalarda zikrin usûl ve erkânı genç nesillere aktarılmış, bir kısım ses kayıtları yapılarak bu kıymetli hazine Türk tasavvuf kültürüne tekrar kazandırılmıştır. Ses kayıtları ve fiilî aktarımları bizzat dinleyenlerin verdiği bilgilere dayanarak, bugüne taşınan zikrin 1925 senesinde icrâ edilen zikir ile aynı olduğunu söyleyebiliyoruz. Günümüzde bu zikir usûlünü özgün haliyle icrâ eden bir tek topluluk bulunmaktadır. Çalışmada yer alan zikir hareketleri ile lafızlar bu grubun icrası takip edilerek akademik çalışma yöntemiyle kayıt altına alınmıştır.

Dinî ve kültürel olarak toplumumuzun değerli ritüeli olan geleneksel zikri, Ümmü Ken'an Dergâhı'nda yapıldığı şekliyle tespit edip kültürel zenginliğimiz içindeki yerini işaret etmek; gelenekten tevarüs eden bu zikrin seyrini, lafızlarını ve hareketlerini yazılı ve görsel olarak tespit edip, özgünlük ve sürekliliğini kaim kılmak gayeleriyle bu konu tez çalışması olarak seçilmiştir.

1.2 Tezin Metodu ve Planı

Tezin giriş bölümünü takip eden ikinci bölümü “Tasavvuf Geleneğinde Zikir” başlığı altında değerlendirildi. “Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikri” İslâm dini dairesinde bulunan, bütün öğelerini İslâm dininden alan bir ritüel ve ibadettir. Bu sebeple “Tasavvuf Geleneğinde Zikir” başlığı altında dinin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet çerçevesinde zikir kavramı ele alındı. Bu bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'de zikrin önemine değinmeye çalışılarak, bir kısım âyetlere yer verildi. Hz. Peygamber'in, zikrin önemi ve yeri konusundaki hadislerine ve ilk zikri telkin edişlerine değinildi. Bu bölümden sonra “Tasavvuf Kaynaklarında Zikir” başlığında züht döneminden itibaren başlıca tasavvufî kaynaklarda tasavvuf ehlinin zikir hakkındaki görüşlerine ve zikri ele alış şekillerine yer verildi. İncelediğimiz zikir usûlü Rifâiyye geleneğine ait olduğu için alt başlıklarda Ahmed er-Rifâî ve Ken'an Rifâî'nin zikir ile ilgili görüşlerine geniş şekilde değinilmeye çalışıldı. Bu bölümün

devamında tasavvufta ibâdet olarak zikri ele aldık ve zikrin insan üzerindeki dönüştürücü etkilerinden bahsettik. Bu bölümün son başlığı olan “Tarîkatlarda Zikir Geleneği”nde farklı tarikatların zikir çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Bu çeşitliliklerin nerelere dayandığını anlatmaya çalıştık.

Tezin ana bölümü olan “İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikrinin Şeklî İcrası” başlığı altında zikre ait terimlerin anlaşılması amacıyla öncelikle terimler fihristi oluşturuldu. Zikrin bugün icrâ edildiği usûl, Ümmü Ken’an Dergâhı’nda uygulandığı şekilde muhafaza edildiği için bu dergâhla ilgili tarihsel bilgiler vermeyi uygun bulduk. Arkasından tezimizin ana gövdesini oluşturan Rifâî Kıyam Zikrinin hareket ve lafızlarının tespitini yaptık. Bunu yaparken, mûtat bir zikir ayininin seyrini başından itibaren takip ederek zâkirlerin vücut hareketlerini ve lafızlarını sırasıyla fotoğraflı açıklamalarla izah ettik. Ayin içinde icrâ edildiğini tespit ettiğimiz 39 hareketin 144 kare fotoğraftan faydalanarak akıştan kopmadan takip edilebilir şekilde yerleşmelerine gayret ettik. Ayin mütemâdî hareketlerden oluştuğundan fotoğraf gibi statik kareler içinde en doğru izahı yapmaya çalıştık. Fotoğraf stüdyosundaki çalışmalara katılan zikir reisinin refakatinde, tüm karelerde en doğru pozisyon tespit edilinceye kadar çekimler tekrar edilmiştir. Ayine dahil vücut hareketlerinin belgesini eksiksiz oluşturmak amacıyla gelenekte bulunan fakat nadiren icrâ edilen hareketleri de uygun yerlerde izah ettik.

Çalışmamızın ana bölümünü geleneksel zikrin şeklî icrâsının tespit edilmesi oluşturuyor. Böylesi özgün bir konuda henüz basılı herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Temel kaynaklarımız, geleneğin içinden gelen kişilerle yapılan röportajlar, 1908 sonrası tutulmuş birtakım notlar, 1957 sonrası yapılmış birtakım ses kayıtları ve merhum Orhan Büyükkaksoy’un idaresindeki zikir âyinlerine fiilen katılarak kazanılan bilgiler ve tecrübelerden oluşmaktadır.

Bu geleneğin silsilesi merhum Salâhi Dede⁵, oradan merhum Orhan Büyükkaksoy⁶, oradan Yusuf Ömürlü⁷’yü takip ederek günümüze ulaşmaktadır. Zakirbaşı Vasfî Emre Ömürlü lise yıllarının başından itibaren bu önemli şahsiyetlerin hepsiyle zikir meclislerinde bulunmuştur. Zikir reisi Tuğrul Fayda da yirmili yaşlarının başından itibaren bizzat merhum Orhan Büyükkaksoy ve Yusuf Ömürlü’nün bulunduğu zikir meclislerinde uzun yıllar bulunarak talim ve terbiyeden nasiplenmişlerdir. Bu vesile ile zikir reisi Tuğrul Fayda’nın tuttuğu detaylı notlar, ses

kayıtları ve şifahen aktardıklarıyla birlikte Zâkirbaşı Vasfî Emre Ömürlü'nün aktardığı bilgiler de araştırmamızın ana bölümündeki temel kaynakların önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Ayinin başlangıcında kıyam zikri açılmadan önce namazda oturur şekilde “Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf” okunur. Bu okumanın kendine has üslup ve vücut hareketleri vardır. Vücut hareketlerinin yapıldığı yerleri ve şekillerini izah için, okunan metin içinde ilgili yerlerde kalın italik harflerle açıklamalarda bulunarak fotoğraflara yer verdik. Metin içinde bazı sure, satır veya kelimeler tekrar edilerek okunmaktadır. Tekrar edilen yerlerin altları çizilerek tekrar sayıları parantez içinde belirtilmiştir. Metinlerin ses ve musiki olarak okunma üslubu, bu tezin çalışma alanı içinde değildir. Bu konuda daha fazla bilgi için Safiye Şeyda Erbaş'ın “Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâî Evrâdı”⁸ isimli doktora tezine müracaat edilebilir. Zikir ayini içerisinde okunan münâcaat, şugul, kaside ve naatların metinlerine yer verilerek, okuma esnasında icra edilen hareketleri fotoğraflarla belirledik. Bu eserlerin metinleri dışında musiki yönleri tezimizin çalışma alanı içinde değildir. Bu konuda daha detaylı bilgi edinmek için Hüseyin Özkılıç'ın “İstanbul'da Bir Sûfî Cemi; Fatih Senti- Rifâî Muharrem Ayini Örneği”⁹ isimli yüksek lisans tezi incelenebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz kaynakların yanında birincil kaynak olarak şu eserlerden faydalanılmıştır.

- Ken'ân Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2008.
- Ken'ân Rifâî, *Sohbetler*, Bs.3, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 3:2009.
- Kazım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, İstanbul: Kitsan Yayınları, 2013.
- Yusuf Ömürlü, *Îlâhiyât-ı Ken'an*, İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2014.
- Kenan Rifâî, *Rehber-i Sâlikîn*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2019.
- Samiha Ayverdi, *Dost* (Kubbealtı Neşriyatı),

- Samiha Ayverdi, vd, *Ken'ân Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık (Kubbealtı Neşriyatı)*,
- Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri* (Kubbealtı Neşriyatı),
- Ken'an Rifâi, *Rahmet Kapısı Sempozyum Kitabı*, İstanbul: Nefes

Yayınları, 2017.

Çalışmamızda, fiziki yönüyle ele aldığımız toplu zikir ayininin folklorik bir tecrübe olmadığını hatırlatmak isteriz. Zikir, islamî bir ibadettir dolayısıyla manevî yönünün de anlaşılmasını önemli buluyoruz. Zikrin önemli kısmı ve özü, zikir sırasında kişinin tecrübe edebildiği kadarıyla neşe, zevk ve idrak hâlleridir. Çalışmamızda, zikir hareketleri ve lafızlarına doğal seyri içinde detaylı yer verdik ama bunlar zikrin kendisini tarif etmekten oldukça uzaktır. Zikir hakkında en doğru bilgi tecrübe edilerek kazanılır. Bu konuyu bir benzetme ile açıklamak gerekir ise şöyle söylenebilir: Sepetli bir balonla gökyüzüne yükselmek ve seyahat etmek esnasında hissedilen duygu ve heyecan ile onu dışarıdan seyrederek tecrübe edilen duygular arasındaki fark vardır. Zikir sırasında Allah'ın izin verdiği kadarıyla kâmil kişiler tarafından yaşanabilen tecrübe ve idrak hâlleri hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmak için Hüseyin Vassâfın *Vâkıât*¹¹ adlı eseri incelenebilir.

1.3 Araştırma Seviyesi

Araştırmalarımızı yabancı dilde üç kaynak yanında Türkçe telif veya Türkçe'ye tercüme eserleri inceleyerek tamamladık. Öncelikle genel manada zikir kavramı ile ilgili tez çalışmalarını ve makaleleri inceledik. Çalışmalarda zikir kavramının büyük ölçüde Kur'an-ı Kerim ve hadislerde geçtiği şekillerde ele alındığı, bunun yanında "Gazzali'de Zikir Kavramı", "Asr-ı Saâdetde Zikir Anlayışı" gibi spesifik başlıklarda incelendiği görüldü.

Bazı tez çalışmaları ve makalelerin konumuzla ilgili olduğunu gördük ve bunlardan istifade ettik. Bunların bazıları aşağıdaki gibidir.

- Özkılıç, Hüseyin, *İstanbul'da Bir Sûfî Cemi: Fatih Semti-Rifâî Muharrem Ayini Örneği* ", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.*
- Erbaş, Safiye Şeyda, *Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâî Evrâdı*, Doktora Tezi, İstanbul, 2018. [10](#)
- Umul, Lale, *Zikir Erkânı ve Zikir İlahileri*, Folklor/ Edebiyat Dergisi, 2006, Cilt 12, Sayı: 48.
- İnancı, Ömer Tuğrul, *İstanbul'da Tasavvuf Kültürü*, Din ve Hayat Dergisi, 2010, Sayı: 9.

Âyetler araştırılırken kaynak olarak Diyanet İşleri Başkanlığı internet sitesi Kur'an-ı Kerim tefsiri bölümüne başvuruldu. Hadisler incelenirken Diyanet İşleri Başkanlığı internet sitesindeki "Hadislerle İslâm" ve "Riyâzü's-Sâlihîn" eserlerine yer verildi. Bunun yanında, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi "zikir" maddesi incelendi, müellifler Mehmet Reşat Öngören ve Mehmet Nuri Uygun'un açıklamalarından istifade edilerek alıntılar yapıldı. Maddenin kaynakçasında bulunan eserlerin konumuz merkezinde olan Rifâî Kıyam Zikri ile ilgili bilgi içermediği görüldü.

Serrac'ın El-Luma', Kelâbâzî'nin et-Ta'arruf, Gazzâlî'nin İhyâ ve Kuşeyrî'nin er-Risâle adlı eserleri gibi tasavvufun temel eserlerinde zikir ile ilgili açıklamalardan istifade edildi.

Araştırmamızda tasavvuf tarikatları, zikir, dervişler, tekke ve zâviyeleri konu alan yayınlardan da istifade ettik. Bu yayınların bazıları şöyledir:

- Kara, Mustafa, *Tekkeler Zâviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Bs.2,

Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

- Ceyhan, Semih, *Türkiye'de Tarikatlar*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Bs.13, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Kara Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Bs.13, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Uludağ, Süleyman, *İ  l  m ve Musiki*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Araştırmalarımızı tamamladıktan sonra şunu söyleyebiliyoruz: Konumuz olan Rifâi Zikri ve diğ  r yollara ait zikir   eşitleri ile ilgili hareket ve lafızları kapsayan Türkçe yapılmış akademik çalışmalara rastlamadık. Bu mânâda çalışmamızın önemli bir alanda başlangıç olacağını   mid ediyoruz.

1

Ahmed er-Rifâi, *Onların   lemi*, (Ankara: Alperen Yayınlan, 2005), 190.

2

Krş. Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 2005, 729.

3

<https://kuran.divanet.gov.tr/tefsir/A'râf-suresi/1054/100-102-avet-tefsiri>. e.t 11/12/2019, 20:49

4

Krş. Ocak, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, 2014, 125.

5

Bestek  r, zikir reisi ve zâkirbaşı olarak son devirde en tanınmış, tekke m  sik  sine en v  kıf kişilerden olan Selâhaddin Demirtaş (1912-1997) dergâhlar sırlanmadan önce, zâkirbaşı olan babası ile derg  hları dolaşıp, dergâh kültürü içinde yetişmiş n  dide şahsiyetlerdendir.

6

Orhan Büyükaksoy (1929-2018) Şeyh Ken'an Rifâî Hz. nin torunu ve Hafız Mevlidhan Kâzım Büyükaksoy'un mahdûmu olarak, tekke mûsikîsi hakkında Salâhi Dede, Sâdi Şeyhi İzzî Efendi ve Sâdi Şeyhi Râşid Efendi ile uzun seneler çalışmış ve çok öğrenciler yetiştirmiştir.

[7](#)

Klasik müziğimiz, özellikle yazılı nota neşriyatı alanında çok hizmeti bulunan ve mûsikimize insan ve kaynak olarak olarak çok eser bırakmış olan Yusuf Ömürlü (1936-), dînî mûsikî sahasında da çalışmış, eserler bırakmış ve özellikle dergâhlarda icrâ olunan müziğimiz üzerine Salâhi Dede, Albay Selâhaddin Gürer, Hafız Kâzım Büyükaksoy, Hoca Cahid Gözkân, Şeyh İzzî Ef., Şeyh Raşid Ef. ile uzun seneler çalışmıştır.

[8](#)

Bk. Erbaş, Safiye Şeyda, *Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâî Evrâdı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

[9](#)

Bk. Özkılıç, Hüseyin, *İstanbul 'da Bir Sûfî Cemi: Fatih Senti-Rifâî Muharrem Ayini Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

[10](#)

Bk. Hüseyin Vassaf, *Vâkıât, Keşif Günlüğü*, Haz. Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Büyüyenay Yayınevi, 2016.

2. Tasavvuf Geleneğinde Zikir

2.1 Âyet ve Hadislerde Zikir

Zikir j^ (Ar. *zîkr*) kavramı sözlükte sözünü etme, ismini söyleme, anma; Allah'ın isimlerini (esmâ-i hüsnâ) söylemek sûretiyle yapılan ibâdet ve tarikatların koyduğu usûllere uyarak Allah'ın isimlerini söylemek sûretiyle toplu olarak yapılan ibâdet ve bu maksatla düzenlenen tören¹ anlamları taşır.

“Sözlükte ‘bir şeyi anmak, hatırlamak’ anlamındaki zikir (zîkr) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) dinî literatürde ‘Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş’ anlamında kullanılır.”² Zikir çeşitli türevleriyle birlikte Kur'an'da 300 e yakın yerde geçmektedir. Kur'an'da, zikrin on yedi mânâda kullanıldığı tespit edilmiştir.³ Zikir kavramının Kur'an'da, Allah'ı tekbir ve tesbih şekliyle övmek, dille hamd etmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; akıl beden ve mal ile kulluğun gereklerini yerine getirmek; kevnî âyetler üzerinde tefekkür etmek, namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak gibi mânâları bulunmaktadır. Bu mânâların yanında ayıp ve unutmanın zıddı, şeref, nasihat, ikaz, beyan, Kur'an'dan önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfuz, vahiy, ilim, haber gibi anlamlarda da kullanılmıştır.⁴

Zikir, tasavvufun en önemli unsurlarından biri olarak nitelenmiştir, çünkü zikir ile kul, gafletten korunduğu gibi, mânevî bir zırh elde etmektedir. “*Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur.*”¹⁶ ayetine dayanarak kulun huzur bulmasının da ancak zikir ile mümkün olduğu belirtilir. Bu doğrultuda zikre devam edildiğinde kulun kalbinde dünya için hissettiği ilgi azalarak, yerini Allah sevgisine bırakır. Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde mü'minlere Hakk'ı zikretmeleri konusunda davet bulunmaktadır.¹⁷ Bununla birlikte Kur'an bizzat kendisini ve namazı da zikir olarak adlandırır, çünkü Kur'an ve emirleri Allah ile aramızdaki ilâhî mukâveleyi bize sürekli hatırlatan birer zikirdir. Bu hatırlatmadaki amacın “elest bezmi” sözleşmesindeki akdi unutmamak olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Elest bezmi “*Ben sizin rabbiniz değil miyim*” hitabının yapıldığı ve ruhların da “*evet*” diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Bu tâbirdeki “elest” kelimesi de A'râf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır.¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm' de yer alan ve yapılması emredilen zikir, emr-i mutlak ve emr-i mukayyed olarak iki çeşittir. Hiçbir kayıt belirtmeden mutlak mânâda ve çok çok zikretmeyi emreden âyetler vardır. Bu âyetlerin emrettiği zikir, gafletin zıddı anlamındaki kalbî zikirdir. Kalbî mânâda zikre muvaffak olamayanlar için dil ile zikretme kolaylığı sağlanmakta ve bu yolla kalbî zikre bir nevi hazırlık yapılmaktadır. ²⁰

Bu mânâda Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ve müminlere her vesileyle zikri emreden zikir âyetlerinin bazıları şu şekildedir.

- *Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!* ²¹
- *Ey iman edenler! Allah'ı çok çok anın.* ²² [5](#) [6](#) [7](#) [8](#) [9](#) [10](#) [11](#)
- *Onlar ayakta dururken, otururken yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!* ¹²
- *Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anın. Güvenlik içinde olduğunuzda namazı gerektiği gibi kılın. Şüphe yok ki namaz müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.* ¹³
- *Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma!* ¹⁴
- *Kitapdan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.* ¹⁵

Zikrin hususiyetleri ve faziletiyle ilgili bazı hadis rivâyetleri şöyledir.

- *Hz. Aişe'den (ra) rivayet edildiğine göre:*

Resûlullah, AllahTeâlâyı her zaman anardı. ¹⁶

- *Zikrin en faziletlisi “Lâ ilâhe illallâh” demektir.* ¹⁷

• Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurur: “Müfrit (veya müferrid)ler (Allah'a yakınlık konusunda) baş oldular. ” Bunu duyan sahabe “Müfrit olanlar kimlerdir ey Allah Resûlü? diye sorar, Efendimiz (s.a.v.): Allah'ı çok zikreden kadınlar ve erkekler cevabını verir.¹⁸

• Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre, bir sahabe Resûlullah'ın huzuruna gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü, bana tavsiyede bulun!" der. Hz. Peygamber, “takvaya sınıksı bağlan ki gerçek takva her iyiliği kendinde toplar. Cihada devam et ki hakiki cihad Müslümanın ruhbanıyetidir. Cenâb-ı Allah'ın zikrine aralıksız devam et ki Hakk'ın zikri senin için nurdur.”¹⁹

• “Rabbini zikreden kimse ile zikretmeyen kimsenin misali, diri ile ölüünün misali gibidir.”²⁰

• Asla gölge bulunmayan Kıyâmet Günü'nde Allahu Teâlâ yedi sınıf insanı kendi rahmeti altında gölgelendirir. (Birisi de) kimsenin bulunmadığı yerde Allah'ı zikredip Allah korkusundan gözleri yaşaran kimsedir.²¹

• “Yüce Allah buyuruyor ki: Kulum beni nasıl düşünüyorsa ben öyleyim. O, beni anarken ben onunla beraberim. O, beni kendi başına anarsa, ben de onu kendim anarım. O, beni bir topluluk içinde anarsa, ben onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım...”²²

• “Allah'ı zikir için oturanları, melekler kuşatır, onları rahmet kaplar, üzerlerine mânevî bir huzur (sekînet) iner ve Allah, yanındaki (melek)lere onlardan bahseder.”²³

• “Allah Teâlâ'nın (diğer meleklerden ayrı olarak) zikir meclislerini araştırmak üzere dolaşan gezici melekleri vardır. Bunlar, bir zikir meclisi buldukları zaman, onlarla beraber otururlar. Kanatlarını onların üzerine açarak kendileriyle dünya semasının arasını

doldururlar. Meclistekiler dağıldıklarında ise melekler tekrar semaya çıkarlar.

• Allah Teâlâ, bildiği hâlde onlara: Nereden geldiniz, diye sorar. Melekler de: Yeryüzündeki kullarının yanından geldik. Onlar tesbih, tekbir, tehlil ve hamd ederek seni zikrediyorlar ve senden dileklerde bulunuyorlar, derler.

Allah Teâlâ: Benden ne istiyorlar?

Cennetini istiyorlar.

Cennetimi gördüler mi?

Hayır yâ Rabbi, görmediler.

Cenneti görselerdi ne yaparlardı?

Senden güvenceni isterlerdi.

Benden neden dolayı güvence isterlerdi?

Ateşinden yâ Rabbi!

Ateşimi gördüler mi?

Hayır, görmediler.

Ateşimi görselerdi ne yaparlardı?

Senden bağışlanma dilerlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah:

Ben de onları bağışladım, isteklerini onlara bahşettim ve korktuklarına karşı onlara güvence verdim, buyurur:

(Bunun üzerine) melekler:

Yâ Rabbi, zikir meclisinde bulunan filan kul çok günahkârdır.

Oradan geçerken aralarına oturmuştu, derler.

Bunun üzerine Yüce Allah: Onu da bağışladım. Onlar öyle bir topluluktur ki, meclislerinde bulunanlar da kötü olmaz, buyurur.²⁴

- *Yalnız Allah rızâsı için toplanıp zikrullah edenlere, göklerden bir münâdî şöyle seslenir: Yerinizden mağfiret edildiğiniz halde kalkınız. Muhakkak günahlarınızı sevablara çevirdim.²⁵*

2.2 Tasavvuf Kaynaklarında Zikir Anlayışı

Zikir, İslâm tasavvufu için temel bir kavram ve uygulamadır, bu nedenle tasavvuf kaynaklarında geniş yer almıştır. Özellikle kalbin temizlenmesi hususundaki yeri dolayısıyla hem ferdî hem de toplu olarak farklı şekillerde birçok zikir uygulanmıştır.

Zikir, zikredilenle ilgili hususların kalple ve dille tekrarlanmasına dayanır. Bu, Allah'ın (c.c.) bir ismi, herhangi bir sıfatı, bir hükmü, bir fiili hakkında olabilir ve O'na bir yakarış içerir. Gönderdiği peygamberlerin kıssaları, evliyâların menkıbeleri veya sâlih insanların hikâyelerini anlatmak da bir çeşit zikir sayılır. Bunlar hakkında konuşan, yeri ve göğü seyreyleyip Allah'ın (c.c.) yüceliği üzerine tefekkür eden, O'nun emirlerin i yerine getirip, yasaklarından kaçınan kimse de zâkir sayılmaktadır.^{26 27} Zikir yaparken dilini, kalbini ve âzâlarını aynı anda kullanan iyi bir zâkirdir.³⁸ Bir anlamda zikir ve zâkir yaptığı her işi Allah ile yapandır.

İlk dönem sûfilerinden ve “Sûfîlerin Şeyhi” olarak anılan Tüsterî'nin (ö. 283/896) tasavvufî öğretisinin temel fikrini zikr oluşturur. Şerîatla hakîkati yaklaştıran bir sûfî olarak nitelendirilen Tüsterî,²⁸ zikrin sürekli gerçekleşmesi durumunda, sâdık kulun Allah'ın huzuruna ulaşmasını temin edeceğini söyler. Şeyh Tüsterî zikri, insanların ruhlarının tamamının Rabblerini tasdike çağırıldıkları vakit Allah ile beşeriyet arasında gerçekleşen ezeli akit deneyimini yeniden yaşamının bir aracı olarak değerlendirir.²⁹ Tüsterî'nin hocalarından Zünnûn el-Mısırî (ö. 862) de hayat ile zikir arasında şöyle bir bağ oluşturur: "Yaşamak, ancak kalpleri takvaya yönelen, zikirle ferahlayan, süt emen bebeğin anne kucağında sakinleştiği gibi, yakînin ruhu ve hoşluğu içinde huzur bulan kişilerin yaşayışıdır."³⁰

Yine ilk dönem sûfilerinden Yahyâ b. Muâz (ö. 872), zikri daimî hale getirenlerin yolunun en üstün yol olduğunu belirtir. Nimet ve ihsandan bahsedenlerin yolunun muhabbet ehlinin yolu, delil ve kerâmetten bahsedenlerin yolunun da abdâlların yolu olduğunu söyler. Zikirten bahseden ve anlattığı zikre bağlı kalan kişinin yolunun da âriflerin yolu olduğunu, onların derecesinin ise bütün bu hâllerin hepsinden yukarısında olduğunu söyler.³¹

Yine ilk dönem sûfilerinden ve birçok tarîkatın kendisine dayandığı şahsiyet olan Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 909) bir gün Seriyî Sakatî'ye zikir sırasındaki vecdin kulu güçlendiren şeylerden

olup olmadığını sorar, o da cevaben der ki: "Evet, bu esnada kişiye kılıçla vurulacak olsan bunu hissetmez."³² Rifâî dervişlerin zikir sırasında vecd ve şeyhlerine teslimiyet ile burhan^{33 34} çıkartmaları, bu sırada acı hissi olmaması bu şekilde anlaşılabılır.

El-Lüma'da Serrac, hâli, zikir safâsı sayesinde kalplere gelen tavır olarak açıklar. Cüneyd-i Bağdâdî'den rivâyet olunduğuna göre hâl, kalplere inen bir durumdur, sürekli değildir. Kendiliğinden gelir ve kaybolur, kişinin bunun üzerinde bir kontrolü yoktur. Şöyle de denmiştir: "Hâl zikr-i hafidir"⁴⁵. Hâlin değişkenliğine rağmen hâl sahibi olmak tasavvuf ehli tarafından önemsenmiştir, fakat maksat zikir ile hâlin ötesine geçmektir. Sûfilerin Kur'an, kaside, ilâhî, zikir gibi şeyler dinlemek şeklindeki semâ'dan maksatları, hoş nağmeler ve güzel sesler dinleyerek hâllenmek değildir. Çünkü ses ve nağmelerin kaybolduğu sırada bile onların içinde gizli bir rikkat, bir heyecan ve vecd vardır. Bunun yanında ses ve nağmelerin bulunduğu sırada da onların içindeki sükûnet ve sessizlik kaybolmaz. O halde sûfilerin dinledikleri şeylerden amaçları, vecd ve zikir olarak kalplerinde bulunan şeylere, dinledikleri nağmelerde de kalben rastlamalarıdır. Bu rastlantılı karşılaşma da vecdi güçlendirir.³⁵ Tezekkür kavramı kalpteki bu karşılaşmayı açıklayan mânâlar içerir. Tezekkür, "Zikr" kökünden gelmekte ve tefa'ul kalıbında türetilmiş bir kelime olup, sözlükte unutma (nisyan) kelimesinin zıt anlamlısıdır. "Zikrolunan şeyin bilinen suretinin kalpte vücut bulması" demektir.³⁶

Zihin ancak tam bir odaklanma ile zikirle meşgul olması durumunda hâle dönüşebilir. Zihin meşgul tutulmadığı sürece kişiyi mutlaka meşgul eder, çünkü zihnin doğası bu şekilde çalışmaktadır. Sûfî kendi zihnini meşgul etmezse kolayca başka şeylerle meşgul olacağının farkında olduğu için, bilinçli olarak zihnini tekrarlanan zikir lafızlarıyla meşgul eder. Zihin, doğası gereği belli bir ritmik ve belli bir güçteki tek sesi belirli aralıklarla tekrarladığında muazzam bir m ânevî etki meydana gelir. Bu muazzam etki, zihinde tempolu seslerin peş peşe tekrar edilmesiyle tetiklenen Yücelik/Alıyy duygusunu ortaya çıkarmasından kaynaklanır. Sürekli tekrar edilen ritmik sesler güçlü çağrışımlarla sonsuzluğu akla getirir ve bu çağrışımla birlikte zihindeki yücelik veya huşu duygusu tüm bedene baskın olur.³⁷

Sûfî müellifler zikrin çeşitleri için, dilin zikri ile kalbin ahfâ mertebesi arasındaki zikir mertebelerini ve farklarını tarif ederler; bu bağlamda vücuttaki birçok organ ve kuvvetin farklı zikir mertebelerinden ve etkilerinden bahsedilir:

*Sûfî müellifler dilin zikriyle kalpte unutkanlığın giderilip Cenâb-ı Hakk'ın hatırlanacağını vurgularken, nefsin zikriyle harf ve ses olmadan içten zikredileceğini, kalbin zikriyle celâl ve cemâl sahibi olan Allah'ın vicdanen mülâhaza edileceğini, ruhun zikriyle sıfat tecellisinin nurlarının müşâhede edileceğini, sırrın zikriyle ilâhî sırların keşfedileceğini, hafî latîfesinin zikriyle siddîkiyyet makamında cemâl nurlarının görüleceğini, hafıyyü'l-hafî (ahfâ) latîfesinin zikriyle hakka'l-yakm mertebesine çıkılacağını ve Hakk'a vuslatın gerçekleşeceğini söylemişlerdir.*³⁸

Sûfî müelliflerden el-Herevî (ö. 1088) de zikir için Kur'ân-ı Kerîm'in Kehf Sûresi'nde buyurulan *Unuttuğun zaman Rabb'ini zikret.* (Kehf, 18/24) âyetini açıklar: Zikir gaflet ve Allah'ı unutmaktan kurtulmaktır; yani O'ndan başkasını unuttuğunda, sonra kendini zikretmede kendini unuttuğunda, sonra Hakk'ın seni zikretmesinde bütün zikirleri unuttuğunda Rabb'ini zikret, açıklamasında bulunur ve zikrin derecelerinden bahseder. Zikrin, zâhiri zikir, gizli zikir ve hakîkî zikir olarak üç derecesi vardır. Birinci derece olan zâhiri zikir, övgü, dua ve riâyetten ibarettir. İkinci derece olan gizli zikir, perdelerden kurtulmak, şuhud ile kalmak ve Hakk'ın huzurunda olma bilincinin devam etmesidir. Üçüncü derece olan hakîkî zikir ise Allah'ın seni zikrettiği bilincine varman, kendi zikrini müşâhededden kurtulman ve zikre devam ederken zikreden in iftirasını bilmendir.³⁹

Kelâbâzî, *Ta'arruf* eserinde isim vermeden büyük sûfilerden birinin şu sözünü nakleder: “Zikir gafleti taretmektir, gafleti ortadan kaldırdığın zaman sükût da etsen zikir hâlinesin.”⁴⁰

Bazı sufilerin zikir ile ilgili görüşlerine yer verdiğimiz bu bölümde anlaşıldı ki, kalp huzuru ve ferahlığı ancak âriflerin yolu olan sürekli zikir ile mümkündür. Zikir kalbin odaklanmasıyla yapıldığında, kazanılan hâllerle vecd güçlenir ve kalp temizlenir. Temiz bir kalp zikir için gerekli olduğu kadar, aynı zamanda zikrin sonucudur, bu iki durum birbirini besleyerek büyütür, nihayetinde kişinin sükûtu bile zikir olur.

2.2.1 Ahmed er-Rifâî'nin Zikir Anlayışı

Rifâiyye tarikatı, Anadolu'da yaygın şekilde gördüğümüz tasavvufî tarikatlardan birisidir. Kurucusu Ahmed er-Rifâî'ye nisbet edilmesi sebebiyle Ahmedîyye ve Ahmed er-Rifâî'nin

doğum yeri sebebiyle Betaihiyye olarak ta bilinir. Şeyhi Vâsitî ona icâzet verirken, “Herkes üstadı ile, ben ise Rifâî ile iftihar ederim.” dediği ve kendisine hem zâhir hem de bâtın ilimlerine sahip mânâsına gelen “Ebu’l-alemeyn” ünvanını verdiği rivâyet edilir. Eflâkî’nin verdiği bilgilere dayanarak Rifâîlerin çok erken devirlerde Anadolu’ya Konya’ya geldikleri anlaşılmaktadır.⁴¹ Rifâiyye tarîkatının esaslarını belirleyen Ahmed er-Rifâî’nin ifadesine göre Rifâiyye Kitap ve Sünnet’e dayanan, tevâzu ve alçak gönüllülükle nefis terbiyesinin esas alındığı bir tarikattır (el-Burhânü’l-mü’eyyed, s. 62-63, 88;

el-Mecâlisü’s-seniyye, s. 17-18).⁴² Nefs mücadelesinin güçlüğü ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.), din için yaptığı savaştan dönüşlerinde "*Küçük cihattan büyük cihada döndük.*" buyurmuşlardı.⁴³

Tarîkatın kendine has şekil ve nitelikteki sancak ve bayrakları büyük cihad olarak kabul edilen nefse karşı savaşta saf tutup sebat etmenin sembolleridir. Tarîkatta kullanılan sancaklar, düşmana haddini bildirmek için ayağa kalkan ve karşısında kımıldamadan duran İslâm askeri gibi, dervişlerin de insanın en büyük düşmanı olan nefsin terbiyesi için topluca gayrette bulunduklarına bir delildir. Rifâiyye dergâhlarındaki zikir meydanlarında mihrabın iki yanında bu bayraklar bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.) Mekke fethinde başlarında siyah sarıkla şehre girmesi ve hutbe okumasına işaret olarak Rifâîler siyah sarık giymeyi tercih eder, bunu ‘sünnet’ olarak benimser.⁴⁴ Cuma günü yapılan zikir merasimlerinde def ve nevbet vurmak âdet haline gelmiştir. Bu tarîkatın içinden özellikle XIX. yüzyıldan dergâhların kapatıldığı döneme kadar ünlü musikişinas ve zâkirbaşılar yetişmiştir.⁴⁵

Ahmed er-Rifâî, Onların Alemi adlı eserinin 18. Hadis-i Şerif bölümü müstakil olarak zikre ayrılmıştır. Bu bölümde, zikrin önemiyle ilgili şunlar aktarılır:

Her müminde bir şeytan vardır. Kalpte Allah’ın zikrini görünce siner. Unutulunca fena duygu verir. Allah’ın zikri ruha şifadır.

O oldukça, hastalık zarar vermez.

İnsanlara düşkün olmak ve onları hatırlamak, çaresiz hastalıktır.

*Allah zikrini gayene kible bil. Düşüncelerine bir secdegâh durumunda olsun. Şunu iyi bil ki: Sevgiliyi anmak, başkalarını unutmak sayılır. Bir kimsenin işi Allah'ın zikri olunca başkalarını unuttur. Allah'ın hikmetli işlerini düşünerek hoş olmaya bakar. Allah'ın cemal sıfatının güzelliği önünde, varlığı söner ve onun iyilik denizinde yok olur. Bir yılda, kullara iki bayramdır; Müride gelince, asır tümünden bayramdır. Zikir onun âdetidir, hamt ise rahatı; Rabb'in melekût katında kalbe vaat vardır.*⁴⁶

Rifâiye tarikatında zikrin dört edebi şu şekilde belirlenmiştir: Sâlik önce Hakk'ı istemeli, ikinci olarak halktan çekinmeli, üçüncüsü zikirden önce şeyhini gözlerinin önüne getirmeli, dördüncüsü ölü gibi durup kapıdan dönmemelidir. Müride ders olarak verilen zikir, Lâ ilâhe illallah'tır. Bu zikir ile meşgul olmanın şartları şöyledir: Kalpten, kalbe gelen düşünceleri uzaklaştırma, kalpten varlıkları söküp çıkarma, mânânın anlaşılması, huzur, Allah'tan başka her şeyden boşalma, yeni alınmış abdest, elbise ve beden temizliği, kıbleye yönelme, Rahmân için yalnız olma, tenhâ yerde oturma, gözleri örtme, sesini sadece kendi işiteceği şekilde çıkartma, ihlâs içinde olma, ikiyüzlülüğün gönüle getirdiklerinden kurtulmak, Hak yolunda müride rehberlik ettiği için şeyhine gönlünü bağlamak ve ondan yardım istemek. Allah'ın kapısına giriş için şeyhi giriş kapısı kılmak gerekir.⁴⁷

Tarîkatta ferdî yapılan zikirler, müridlerin kendi seslerini işitecekleri kadar yüksek bir sesle (cehrî) yapılır. Toplu olarak yapılan zikirler ise hem ayakta (kıyâmî) hem de oturarak (kuûdî) yapılmaktadır. Zikir meclislerinde genellikle Ahmed er-Rifâî'nin tertip ettiği evrâd ve ahzâbdan bir bölüm (sekizinci hizip) okunmaktadır.⁴⁸

Müritlerin toplanarak zikir merasimi yapmaları, haberde geldiği gibi “Kalpleri bâzan rahat ettiriniz.” mânâsı taşımaktadır. Çünkü hiçbir âlim ve müçtehit yoktur ki, kalbinin dinlenmesi için kendine mahsus helâl sayılan bir ameli olmasın. Rifâiyye seyyidleri de Peygamber Efendimizi (s.a.s) överek ve ümmetin sâlihlerini zikrederek Cenâb-ı Hak ve en kerim sevgili olan Peygamberimiz (s.a.s) ile ferah bulurlar.⁴⁹

Rifâîler arasında zaman zaman zikir sırasında “burhan” denilen kerâmetlerin izharı da görülmüştür.⁵⁰ Genellikle Rifâîlerde görülse de bazen Kadirîlerin de “şiş batırma” burhanı yaptıklarına rastlanmıştır. Burhan olayının başlangıcı Ahmed er-Rifâî'ye dayanan bir rivâyete

bağlanır.⁵¹ Ahmed er-Rifâi Hac amacıyla Hicâz'a geldiğinde, Medîne-i Münevvere'de Ravza-i Mutahhere'yi ziyaret ederken şöyle söylemiştir. "es-Selâmü aleyke yâ ceddî" (Selâm sana

Dedeciğim). "Uzakta bulunduğumda, ruhumu gönderirdim. Benim vekilim olarak toprağını öperdi. Şimdi ise bedenen görmek devleti nasip oldu. Mübârek elini uzat ki dudaklarım öpmek şerefine erişsin!"⁵² ve onun üzerine kendisine kabır-i Nebî'den: "Ve aleyke's-selâm yâ veledî" (Selâm sana olsun ey Torunum) diye cevap verilerek mübârek el uzanır. Kendisi mübârek eli öpmüş ve çevrede bulunan herkes bu olayın şâhidi olmuştu. Bu tabloya şâhit olanların kapıldıkları cezbe ile muhtelif yerlerine kılıç ve şiş vurdıkları ve Rifâiyye'deki burhan âdetinin buradan geldiği söylenir.⁵³

Burhan esnasında, zikri yöneten Şeyh, ism-i celâl zikrinin⁵⁴ hızlandığı bir sırada kılıç, topuz, şiş, tığ gibi aletleri zikreden dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine saplar. Vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutan dervişler zikre devam ederler. Ayrıca "gül" denilen yassı kaşık biçimindeki demir, ateşte akkor haline getirilir ve Şeyh tarafından yalanır veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine temas ettirir. Bunların yanında ateşe girme, zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, ağızda cam parçalarını çiğneme gibi uygulamalar da yapılmıştır. Bu uygulamalarda gösterilmek istenen, Allah istemedikçe hiçbir şeyin mümkün olmadığını deliliyle ispatlamaktır, ayrıca bu yolla inkârcıların hidâyete ermesi hedeflenmektedir.⁵⁵

Rifaiyye tarikatında zikrin manası, edebi, toplu zikirde farklı uygulamalar, zikir meydanlarının özellikleri ve kullandıkları objelerden kısaca bahsettik. Ahmed er-Rifâi'nin zikrin şifa veren yönüyle ilgili önemli ve farklı bir tanımıyla karşılaştık: İnsanlara düşkünlük gibi çaresiz bir hastalığın tedavi edicisi olduğunu söylemesi, kişiyi özgürleştiren ve Allah'a odaklanmayı sağlayan bir reçete. Zikrin çeşitli faydaları yanında bu yönünün özellikle unutulmaması gereken önemde olduğunu düşünüyorum.

2.2.2 Ken'an Rifâi'nin Zikir Anlayışı

Ken'an Rifâi 1867 yılında Selânik'te doğmuştur.⁵⁶ Aile, Balkanlarda siyasî huzurun bozulmasıyla İstanbul'a göç eder. Baba, Abdühalim Bey oğlunu iyi bir eğitim alması için

Galatasaray Lisesi'ne yazdırır. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra çeşitli görevlerde çalışırken aynı zamanda Hukuk Fakültesi'nde öğrenimine devam eder. İlk mürşidi annesi Hatice Cenân Hanım olmuştur, daha sonra oğlunu kendisinin mürşidi olan Şeyh Edhem Efendi'ye emanet etmiş, böylece mânevî dünyası bu iki mürşit tarafından şekillendirilmiştir.⁵⁷ Medine'de dört sene Maârif Nezareti tarafından İdâdî-i Hamîdî müdürü olarak görevlendirilmiştir. Orada Şeyhü'l-Meşâyih Seyyid Hamza Rifâî'den icâzet almıştır.⁵⁸ Medine'den dönüşünde İstanbul'a tamamen yerleşip, Hırka-ı Şerîf semtinde oturdukları konağın bahçesinde Ümmü Ken'an Dergâh-ı Şerîfi adıyla yaptırdığı dergâhta irşad vazifesine başlamıştır. Ken'an Rifâî'nin dergâhında cuma günleri mukabele ve zikir yapıldığı, başlamadan önce *Mesnevî* dersi verdikleri nakledilmektedir.⁵⁹ Müridleriyle yaptıkları ders ve sohbetlerde zikrin hakikatine ve iç mânâlarına dönük birçok fikir beyan etmişlerdir. Bu beyanların bir kısmı şu şekildedir:

Ken'an Rifâî'ye göre zikir, Allah'ın isimlerini veya Kelime-i Tevhîd'i çekmek değildir. Bunların hepsi sadece birer kabuktan ibarettir ki bu zikri gramofon da yapabilir. İnsanın yapması gereken, ondan beklenen hakîkî zikirdir. Bu da kalbe gelen şeytanî vesveselerden kalbi korumak, yâni boşaltmak, faydasız iş ve sözden vazgeçmek ve uzaklaşmak ile olur. Bununla birlikte zikir, çokluktaki birliği görmek, münakaşalardan uzaklaşarak tam bir sulh içinde olmak ve kalbe ilham olan mânâları tefekkür etmek, yâni gafil olmamaktır. İnsan sabahlara kadar tesbih çekip kafasını duvarlara dahi vursa hiçbir faydası olmaz. Zikirden maksat söylenen nasihatlerin icrâsıdır, fakat gaflet içinde olan, bu hakîkatlere erişemez.⁶⁰

Başka bir sohbette, zikrin idrakiyle ilgili şu örneği verirler:

*Faraza sen, sabahlara kadar müsemmâdan gafil olarak zikredip ibâdetde bulunmuşsun. Ne ehemmiyeti var? Bunu, bir gramofon plağı, bir vapur makinası, senden bin kere âlâ yapar. Ne olsa bir makina ile yarışamaz, birkaç kere zikredip, Allah, Allah! deyince yorulursun. Nefesin kesilir. Fakat o yorulmaz ve senden çok daha mükemmel olarak zikreder. Demek ki kışra âit olan tâat, ibâdet ve zikirleri, makinalar insanlardan daha devamlı ve daha mükemmel yapıyor. Keza bir köpek de bir insanın başaramayacağı sadâkati gösteriyor. Halbuki insandan beklenen şuursuz bilgi ve amel değil irfan ve cevherdir.*⁶¹

Yürek yanığı olmayanın Allah demesine bile inanmam. Çünkü onlar nefislerini ilâh edinmişler, kendilerini Allah'ta değil, Allah'ı kendilerinde görmek istemişlerdir. Halbuki ehl-i dert olanlar kendilerini Hakk'ın vücûdunda yok olmuş gördüklerinden, ancak onların Allah demeleri Hakk'ı zikirdir. Esasen Hakk'ı bilmek için onu zikir ehlinden sorunuz, diye bir âyet-i kerîme vardır.

*Fakat zikir ehli dediğimiz kimseler, dergâhlarda zikir edenler değil, Resûlullâh'ın esrarına vâris olan ehlullahtır.*⁶²

Ken'ân Rifâî “Kendini unuttuğun zaman Allah'ı zikret” sözünün hakikatinden bahsedilirken, kendini unutmanın, aklı terk ile mümkün olduğunu söyler. Dünyaya taalluk eden akıl perdedir, hicaptır. Binâenaleyh kişi aklı bırakıp aşka kavuşursa, o vakit Allah'ın cemâlinden gayrı her şey fânidir sırrı açığa çıkar ve bu aşkla birlikte zikir, zikrolunanla zikreden birleştiği ve kavuştuğu bir hâl olur.⁶³ Hakiki zikir zikreden zikredilende, yani Allah'ta fena bulması ile gerçekleşmektedir.⁶⁴

Ken'ân Rifâî'ye göre zikir günlerine Mukabele adı verilmesi ayete dayanmaktadır. Cennet ehli olan ihvan da *Mü'min mü'mininin aynasıdır* sözündeki gibi kalp kalbe, cilâlî bir ayna gibi birbirlerine mukabil olurlar, böylece tevhidin sırları müşahede edilebilir.⁶⁵

Ken'an Rifâî farklı tarikatlerin özünün aslında bir olduğunu, farklı yolların ve zikirlerin hepsinden gayenin Allah'a ulaşmak olduğunu çeşitli vesilelerle sohbetlerinde dile getirmektedir. Zikrin makbul olanı da onu usulüne uygun makam ve ahenkle icrâ etmek değil, zikredilen Allah'ı görmek ve bulmaktır diye ifade ederler.

Ken'an Rifâî'ye tekke nedir diye sorulduğunda, cevaben "Semâ'nın ve zikrin hakîkatine vâsıl olan kimseye ten tekke, gönül makam olmuştur." tanımlaması, mekân kayıtlarının dışında mânâyı yaşamanın önemini çarpıcı bir teşbihle göstermektedir.⁶⁶

Çalışmamızın bu bölümde Ken'an Rifâî'nin zikir, tarîk, tekke gibi kavramlar hakkında bir kısım manevî tanımlamalarından örnekler verdik. Kendisi zikrin ayin yönüne de çok ehemmiyet vermiş, kendi döneminde ayine ileride bahsedeceğimiz bir durak ilahi dahil ederek o zamandan günümüze kadar okunmasını temin etmiştir. Yaptığı manevi açıklamalardan ise, zikir

kavramını farklı bir ilim ve anlayışla günümüze taşıdığını görüyoruz. Ken'an Rifai, Rifai kıyam zikrinin şeklî ve musikî olarak çağının en güzel örneklerini verirken mânâ ve aslının tarifinde de çağın ihtiyacına uygun tespitlerde bulunmuştur. Kişi, Ken'an Rifai'nin tanımlarında, kıyam zikrinin sedâlarında karşılaştığı vecd halinin akisleriyle buluşur.

2.3 Tasavvufta İbâdet Olarak Zikrin Dönüştürücü Yönü

Allah'ı hatırlama ve anma, O'na bağlılığın ifadesi olarak bütün ibâdetlerin özünü oluşturur. Allah'ı kendi varlığında hisseden kimse, günlük şuurun sıradan etkisi dışına çıkarak var oluşun üstün bir boyutuna açılır. Böylece ibâdet kişiyi ilâhî hakîkatle karşı karşıya getirmekle ona bir şuur genişlemesi imkânı verir. Bu durum insanı mânevî yönden olgunlaştırır, duygu ve düşüncelerinin derinleşip incelmesine ve ruhî potansiyellerini daha iyi kullanmasına yol açar. Ruhî güç ve enerjilerin harekete geçmesini sağlayan ibâdetler kişinin direnme ve dayanma kabiliyetini artırmaktadır. Farklı zaman ve mevsimlere yayılmış olan İslâmî ibâdetler insan hayatının her yönünü kuşatır, kişide iç disiplin ve kendi kendini kontrol etme mekanizması gibi çalışır.⁷⁸

Bir kısım araştırmalar, dua ve ibâdetin fiziksel ve ruhsal sağlığı koruyucu veya tedavi edici rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Analitik psikolojinin kurucusu Gustav Jung dinî bir hayat yaşamının ruh sağlığı yönünden önemini etkili biçimde dile getirir. Ona göre dua ve törenler, bilinç dışı güdülerle en güvenli ilgilenme yolu, kişinin ruhsal dengesini koruyucu duvarlardır.⁷⁹

Bazı araştırmalar, ibâdet vecîbelerini yerine getiren kişilerin toplumun en az ön yargılı kesimini meydana getirdiğini ortaya koymaktadır. Yardımseverlik ve diğerkâmlık üzerine yapılan araştırmalarda da dindarların başkalarına karşı daha fazla yardımsever oldukları tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak bazı din psikologları, olumlu bir dinî tutumun başkalarının iyiliğini düşünmeye yönelik ilgiyi güçlendirdiğini veya insanların olumlu yönde daha çok gayret göstermelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Nitekim düzenli bir ibâdet hayatının beden ve ruh sağlığı, mutluluk, uzun ömürlülük bakımından da yararları olduğu açığa çıkmıştır.⁸⁰

İslâm psikoloji tarihinde başkalarıyla kıyaslanmayacak kadar büyük yeri olan Gazzâlî⁸¹ zikir gibi ibâdetlerle şuurun gündelik, alışılmış, sıradan yaşantıların etkisinden uzaklaşıp, organların da

yardımla daha üstün bir şuur seviyesine yükselerek, kalbin sıfatlarının daha iyileriyle değiştiğini söyler.⁸² Zikre bağlılık sayesinde sūfînin kalbinde yer alan birtakım dünyevî ihtiraslar kaybolur ve yerini Allah sevgisi alır.⁸³

Zikir, sūfînin Allah'tan başka diğer varlıkların düşüncesinden sıyrılarak zihnini tamamen Allah'la doldurmasının bir aracıdır. Bu şekilde diğer bütün [67](#) [68](#) [69](#) [70](#) [71](#) [72](#) varlıkları unutarak Allah'ın anıldığı zikre “zikr-i muttasıl” denir.⁷³ Bu nedenle bütün tasavvuf tarikatlarında, farklı şekillerde de olsa mutlaka zikir pratiği vardır.⁷⁴

İslâm'da tek başına îfâ edilen ibâdetleri yerine getirmek en yüksek düzeyde önemsenmiş ve kuralları belirlenmiş ise de cemâat ile ibâdet ayrı bir önem taşır. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde geçen “*Allah'ı zikrediniz*” anlamındaki âyetlerin toplu uygulaması olarak tarikat ayinlerini görebiliriz.⁷⁵ Sûfilerin farz ve nâfile ibâdetlerin yanı sıra ahzâb ve evrâd okuma, semâ ve zikir yapma gibi toplu ibâdetleri de vardır.⁷⁶

Sûfilerin bir araya gelerek toplu ibâdetlerini yerine getirmeleri, sohbet ve zikir yapmaları, zaman zaman inzivâyâ çekilmeleri için hicrî II. yüzyıldan itibaren hankahlar kurulmuştur.⁷⁷ Tekkelerde, mescidlerde, zâviyelerde teşkil edilen zikir halkalarına “halka-i tevhîd, halka-i dervîşân, halka-i irâdet” gibi isimler de verilmiştir. Buralarda zikrin yanında semâ yapılmış, ilâhîler okunmuş, sohbet edilmiştir.⁷⁸

Tarikat ehline göre türbeleri, tekkeleri, meşâyihî ziyaret etmek, halvethânelerde ve çilehânelerde inzivaya çekilmek de bir çeşit ibâdet şeklidir. Sohbet meclisleri de ibâdet olarak anlaşılır.⁷⁹

İslâmî ibâdetlerin her birinin sosyal bütünleşme, dayanışma ve yardımlaşma bakımından ayrı önemi vardır. İbâdetler için bir araya gelindiğinde, insanlar ortak tecrübeler geliştirir, aynı ideal ve gayeleri paylaşan bir cemâat oluştururlar. İbâdetlerin birleştirici rolü en etkili sosyolojik güç olarak kabul edilmektedir. Sosyal bağlarını ibâdetle pekiştiren insan, o topluluğun içerisinde ferdî benliğinin yerine kolektif ruha dâhil olur. Böyle bir ortamda duygu hassasiyeti zirveye ulaşır, büyük bir dinî coşku yaşanır. Cemâat şuurunda eşitlik ve kardeşlik duyguları pekişir, fertler arasındaki ayrımlıklar önemli ölçüde kalkar, kişi sevgi ve gönül birliği içerisinde diğer insanlarla bütünleşerek kendi yalnızlık ve güçsüzlük duygusundan kurtulur.⁸⁰ Musiki

derinliği, erkânı ve disiplin içindeki edebi ile Rifâi zikir ayini, yukarıda anlatılan duyguların deneyimlendiği tecrübeler yaşatır.

2.4 Tarikatlarda Zikir Geleneği

Sûfilerin ilk dönemlerden beri bir araya geldiklerinde Kur’ân-ı Kerîm tilâvetinden sonra, güzel sesli olanları tarafından ilâhîler okunduğu bilinmektedir. Bunlar, Peygamber sevgisiyle, ölümle veya âhiretle ilgili manzum ve mensûr türlerde eserlerdir. Kur’ân-ı Kerîm tilâveti ve ilâhîler dinlerken aslında “Elest Bezmi”nde Hak’tan gelen “*Elestü bi-rabbiküm*”⁸¹ şeklindeki hitâbı duyma arzusunu taşıyan sûfiler, bu doğrultuda zikir toplantıları düzenlemeye başlamıştır.⁸² Tarikatların genel kabulünde zikir, nefis terbiyesi için gerekli olan riyâzetin en mühim esası ve kulu Rabb’ine yaklaştıran en büyük ibâdet olarak görölmektedir.⁸³ Tarikatlar döneminden önce zikir beş vakit namazdan ayrı olarak gece veya gündüz muayyen saatlerde nâfile namaz kılmak ve dua etmek anlamlarında kullanılırdı. Züht ve takva gelişip tasavvufî kuruluşları ve derviş teşekküllerini meydana getirdikçe zikrin de esasları meydana gelmeye başladı. Bununla birlikte her tarîkatın kurucuları tarafından farklı zikir ve virdler oluşturuldu.⁸⁴

İlk zikir telkinini yapan Hz. Peygamber (s.a), dört halifesine de farklı usûllere göre zikir telkin etmiş ve sonraki zamanlarda oluşan tarikatlar ise icrâ ettikleri zikirleri bu usûller çerçevesinde yapılandırmışlardır. Takip eden süreçte tarikat şeyhleri, dervişlere bireysel olarak zikir ve uygulamaları tarif ederek öğretmişler, bunun yanında topluluk halinde düzenlenen zikir meclislerinin de

idaresini yürütmüşlerdir.⁸⁵

Hz. Peygamber’in dört halifesine telkin ettiği farklı zikir çeşitleri ve bu telkinleri örnek alan tarikatlar şu şekilde ifade edilir:

1. **Sıddıkiyye:** Hz. Peygamber (s.a.) Medine’ye hicret esnasında mağarada gizlenirken, Hz. Ebû Bekir’in kulağına üç defa zikir telkin etmiştir. Bu esnada Hz. Peygamber uylukları üzerinde, Hz. Ebû Bekir ise murabba (ayakları önde kavuşturarak) şeklinde oturur. Hafi (gizli) zikir bu olaya dayanmaktadır.

2. Kübreviyye: Hz. Ömer Müslüman olduğu esnada Hz. Peygamber’le (s.a.) kucaklaşmış, bu sırada Hz. Peygamber ona Kelime-i Tevhidi sesli (cehrî) olarak telkin etmiştir. Fakat Hz. Ömer ayakta duramayıp oturduğu için, Kübrevîler oturarak zikrederler.

3. Nurbahşiyye: Hz. Osman’a da “harfsiz ve sessiz” olarak kalbî zikir telkin etmiştir.

4. Cehriyye: Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ali’yi diz çöktürüp gözlerini yumdurmuş ve üç kere “Lâ ilâhe illallah” demiş, aynı cümleyi ona da üç defa tekrarlatmıştır. Cehrî (sesli) zikir yapan tarikatların silsilesi genellikle Hz. Ali’ye dayanır.⁸⁶

Özellikle kelime-i tevhîdin topluluk halinde zikredilmesinin özel bir yeri

vardır. Toplu halde yapılan ilk zikir icrâsı olarak Sahabeden Şeddâd b. Evs’in (r.a)

rivâyet ettiği hadiste şu hâdise rivâyet edilmektedir:

Hazret-i Peygamber ’in huzurunda idik, buyurdular ki:

-İçinizde garîb ya’ni ehl-i kitâbtan var mıdır?

-Hayır yâ Resûlallah! dedik.

Kapıyı kapatıp ellerimizi kaldırmamızı ve lâ ilâhe illallah dememizi emir

buyurdular. Emrine uyararak biz de ellerimizi kaldırıp lâ ilâhe illallah dedik. Sonra Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz hazretleri:

- Yâ Rab, Sana hamdolsun ki bizi bu kelime ile gönderdin ve onunla emrettin ve onun üzerine cenneti vadettin; “Inneke lâ tuhlifu’l miâd. [Şüphesiz sen va’adinden caymazsın!”] (Âl-i İmrân, 194/3) buyurdular. Ve bize hitâben:

-Cenâb-ı Hakk’ın sizi mağfîret eylediğini müjdelirim! Buyurdular.

İşte bu suret Habîb-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz hazretlerinin ashâb-ı kirâmına cemâat halinde telkinidir.⁸⁷

2.4.1. Zikrin Adâb ve Erkânı

Tarikatlarda zikrin yanında seyr ü sülûk, İnsanî unsurlar, fikrî ve mânevî unsurlar, maddî unsurlar da ortak olarak ele alınır.⁸⁸ Bunların hep birlikte denge içinde götürülmesi önemsenir. Bu ortak unsurların belirlenmiş bazı kuralları olduğu gibi, toplu zikir meclislerinin de zaman içinde belli adâb ve erkânı ortaya çıkmıştır.⁸⁹ Her tarîkat kendi zikir meclislerinin adâb ve erkânını tespit eder ve sâliklerin buna uymalarını ister.⁹⁰ Bu mânâda icrâ edilen ayinlerin sahip oldukları tüm yönler belirlenmiş ve mevcut özelliklerin dışında herhangi bir ekleme yapılması veya bunlardan birinin eksiltilmesi söz konusu olmamıştır. Yapılan her bir hareketin kendine has anlamı ve gereği bulunmasıyla birlikte, bunların dayandırıldığı kurallar oluşmuştur. “Hurda-i Tarîk” olarak adlandırılan bu kurallar ve hareketlerden asla taviz verilmemesi gerekmektedir. Hurda-i Tarîk o tarîkatin pîri veya tarîkatte “müçtehd” seviyesinde bulunan Pîr-i Sânî (ikinci pîr) eliyle tespit edilmektedir. Bu bakımdan mevcut kurallar bütünüünün üzerinde oynama yapılması, değiştirilmesi yahut icrâsında ihmal gösterilmesi gibi uygulamalar tarîkat edebine ve terbiyesine uygun olmamakla nitelenmiştir.⁹¹

2.4.2. Zikir ve Ayinlerin Çeşitleri

Tarîkat ayinleri “kuûdî, kıyâmî, devrâm” olarak üç ana şekilde sınıflandırılır. Bunlar oturarak, ayakta durarak ve adım atıp hareket ederek yapılan zikir çeşitleridir.⁹² Genel olarak âyin-i ehlullah, icrâ-yı zikrullah gibi isimler alan toplu zikirler tarîkatlara göre farklılık arz ettiği için değişik isimler almışlardır. Bu ayinlerin özellikleri şöyledir:

Semâ: İlk asırlarda mûsikî dinleme ve dinî musikî anlamında kullanılan semâ kelimesi, Mevlevîlik tarîkatının zikrine verilen isim olmuştur. Semâ, ayakta ve dönerek, musikî eşliğinde icrâ edilir. Dervişler, bu zikir esnasındaki hareketleriyle çeşitli dinî-tasavvufî temaları sembolize ederler. Semâ’nın bir adı da mukabeledir. Bugünkü şekliyle bilinen semâ Mevlana’nın vefatından sonraki asırlarda oluşmuştur.⁹³

Özellikle “devran” ve “semâ” medrese ulemâsının eleştirilerine mâruz kalan ayinler arasında sayılabilir. Bu faaliyetler çeşitli vesilelerle engellenmeye çalışılmış, bu hususta lehte ve aleyhte birçok risâle yazılmıştır.⁹⁴

Hatm-i hâce: Bu zikir, Nakşibendiyye tarîkatında Şeyhin huzurunda oturularak icrâ edilmektedir. Başında ve sonunda okunan Fâtiha Sûresi, Kur’ân’ın özeti ve hatmedilmesi gibi sayıldığı için bu zikre hatm-i hâcegân denilmiştir.⁹⁵ Zikrin yapılışı hafî usûle göre, yani sessiz olmaktadır. Bu zikirde zâkirler okuyacakları dua, âyet ve salavatları şeyhlerinin bildirmeleriyle okurlar. Zikir topluluğu içinde İnşirâh Sûresi’ni ezbere bilenler on kişiden fazla sayıdaysa “büyük hatme”, değilse (daha kısa sürede biten) “küçük hatme” denir. Hatme’ye râbta ile başlanmakta ve hatmenin tamamlanışı, silsile şeyhlerini ihtiva eden bir dua ile gerçekleşmektedir. Hatme esnasında gözler kapalı tutulmakta ve mürid olmayanlar bu zikre katılamamaktadır.⁹⁶

Darb-ı esmâ: Halvetîlerin toplu zikirlerine bu ad verilmiştir. Halka halinde oturarak hafif sallanarak yapılır. Vücudun hafif hareket etmesi mâsivâdan sıyrılmak için bir vesile olarak kabul edilir.⁹⁷

Zikr-i kıyâm: İsminden de anlaşılacağı gibi ayakta ve sesli olarak yapılan zikir şeklidir. Rifâî ve Sadîlerin zikirleri bu şekilde yapılır ve aynı zamanda bu ismi almıştır.⁹⁸

Deverân: Ayakta, oturarak ya da dönerek yapılır.⁹⁹ Kadiriyye, Rifâiyye, Mevleviyye, Sühreverdiyye, Çiştiyye, Halvetiyye başta olmak üzere hâmen bütün tarikatlarda devrânî zikre büyük önem verilmiş ve tarîkatın bir esası haline getirilmiştir.¹⁰⁰

Zikr-i Erre (Testere Zikri): Yesevîlerin oturarak ve ayakta yaptıkları zikre denir. Zikrin ilerleyen aşamalarında kelimeler seçilemez hale gelip sadece boğazdan testere sesini andıran bir hırıltı çıktığı için bu ismi almıştır.

Nısf-ı Kıyâm: Diz üstünde yapılan bu zikir şekli yalnız Celvetîliğe ait bir tarzdır, nısf-ı kıyâm (kıyam yarısı) adını alır. Buna “Hızır kıyâmı” da denir.¹⁰¹

2.4.3. Zikir Çeşitlerine Göre Tarîkatların Tasnifi

Sûfî tarikatlar, farklı kriterler esas alınarak çeşitli tasniflere tâbi tutulmuştur. Bu tasnif biçimlerinden birisi de zikir çeşitlerine göre yapılmıştır.

1. Kıyâmî Tarîkatlar (turûk-ı kıyâmiyye): Zikirlerini daha çok ayakta yapan tarikatlar. (Kadirîyye, Rifâiyye gibi.)
2. Kuûdî Tarîkatlar (turûk-ı kuûdiyye): Zikirlerini oturarak yapan tarîkatlar. (Nakşibendiyye gibi.)
3. Hafî Tarikatlar (turûk-ı hafîyye): Zikirlerini sessiz olarak yapan tarikatlar. (Nakşibendiyye gibi.)
4. Cehrî tarîkatlar (turûk-ı cehriyye): Zikirlerini sesli olarak yapan tarîkatlar. (Halvetiyye gibi.)¹⁰²

2.4.4. Cehrî Zikir- Hafî Zikir

Tarîkatların zikir uygulamalarındaki bir diğer farklılık da cehrî, yani yüksek sesle veya hafî, yani sessiz, içten yapılan zikir çeşitleridir. Kişinin cehrî olarak yaptığı zikirlerin her birinin sâlikin durumuna göre ayrı özellikleri vardır. Tevhid zikrinin kalbi mâsivâdan temizlemede, lâfza-i celâl zikrinin kalbî zikre ermede ayrı bir yeri vardır. Bunlardan hangisinin kime ne kadar yararlı olacağını müridler tayin eder.¹⁰³ Her iki şekilde zikirde önemli olan ihlâstır. Yerine göre cehrî ve hafî olarak Hakk'ı zikreden kimsenin, kalp huzuru ile bu zikrine devam etmesi neticesinde, ihsan gerçekleşir ve zikreden her an Hak'la beraber olma şerefine erer.¹⁰⁴

2.4.5. Ferdî Zikir

Müridin tek başına yaptığı zikre ferdî zikir denmektedir. Tarikatlarda toplu olarak yapılan zikirlerin yanında ferdî zikrin de önemi büyüktür. Mürit bu zikri tamamen şeyhinin tarifine göre yapar ve asla onun dışına çıkamaz. Müridin rûhî hayatının kontrolü tamamen şeyhin elindedir. Şeyh, müridin yaşayıp anlattıkları, içinde hissettikleri ve gördüğü rüyalar üzerinden ona farklı zikirler telkin edebilir veya verdiği zikirleri değiştirebilir. Müridin yaptığı zikre vird, okuduğu duaya ise hizb adı verilir. Her tarîkat pîri için nispet edilmiş olan farklı hizb ve dualar bulunmaktadır. Tarîkatlarda ferdî zikir iki şekilde tarif edilmiştir.

1. Dilin Zikri: Dil ile yapılan, sesli veya sessiz zikirdir. Zikrin sesli olması nefse işittirmeye ve onu zabturbt altında tutmaya vesiledir.

2. Kalbin Zikri: Birtakım kelimeleri tekrarlamaktan öte bir nevi derin

tefekkürdür. Dil ile kalp zikrinin beraber olması daha üstün olarak nitelenmiştir.¹⁰⁵

Rifâîlik geleneğinde müritlerden istekli olanlar için irşat, önce zikirle yapılmaktadır. Rifâî büyükleri açık zikri uygun görmüşlerdir ve bu doğrultuda "Ameli çok, sevabı büyük olduğundan daha iyidir" denilmiştir. Kâmilin zikrindeyse, kalp ile dil zikrinin birlikteliği vardır. Bu da Rifâî şeyitlerinin geleneği olmuştur. Kalpte daimî olarak Allah zikrinin korunmasına dikkat edilirken, dilleriyle de meşgul olarak zikre devam ederler.

Şerhu'l-Meşârik'ta şöyle denilmektedir:

Yüksek sesle söylemenin veya sesini kısararak söylemenin erdemi makama göredir ve mürşit şeyhin, yolun başlangıcında olana sesini yükseltmeyi emretmesi, yol erinin kalbinden sağlam hatıraları söküp çıkarmak içindir, çünkü zikirde yüksek sesle söyleme ve dua, Cenâb-ı Hakk'a bildirmek için değildir; belki nefsi zikirde tasvir ve onun onda sağlamlaşması ve ondan başkasıyla meşgul olmaması içindir.

Kimi şeyhlerin ise şöyle dediği belirtilmiştir: "Bu hususta zikreden hâline bakmalı, eğer ikiyüzlülüktan temizlenmiş ise yüksek sesle söylemiş, eğer değilse kısılmış sesle söylemiş daha iyidir."¹⁰⁶

Atâullah-ı İskenderî ise kalp huzuruyla yapılan zikrin, zâkirin mertebesine denk olan fütûhâtın davetçisi olduğunu söyler. Zikir, bir kalbe yerleştiği zaman burada artık başka bir şeyin olmasını arzu etmez ki, "Lâ ilâhe illallah" zikrinin bir anlamı da budur.¹⁰⁷

Öngören, “Zikir”, 2013, 44:409.

[3](#)

Krş. Ateş, *Zikir*, 1967, 14:235.

[4](#)

Krş. Öngören, “Zikir”, 2013, 44:409.

[5](#)

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri> e.t. 25/01/2020

23:23

[6](#)

Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2001, 126-127.

[7](#)

Krş. Yılmaz, el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular, ty. , 510.

[8](#)

Yavuz, “Bezm-i Elest”, 1992, 6:108.

[9](#)

Krş. Yılmaz, el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular, ty., 510.

[10](#)

Bakara 2/152.

[11](#)

Ahzâb 33/41.

[12](#)

Âl-i İmrân 3/191.

[13](#)

Nisâ 4/103.

[14](#)

A'râf 7/205.

[15](#)

Ankebût 29/45.

[16](#)

M826 Müslim, Hayz, 117. Riyazussalihin cilt 3, s.53

[17](#)

T3383 Tirmizî, Deavât, 9. Riyazussalihin cilt 3, s.48

[18](#)

Krş., Kelâbâzî, Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf 1992, 155.

[19](#)

Krş. Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 2009, 200.

[20](#)

B6407 Buhari, Deavât, 66. Diyanet, Hadislerle İslam cilt 2, s.81

[21](#)

İmam Gazali, *İhyau Ūlûmi'd-Din*, 2015, 1:850

[22](#)

M6805 Müslim, B7405 Buhârî, Tevhîd, 15. Diyanet, Hadislerle İslam, cilt 2, s.81.

[23](#)

M6855 Müslim, Zikir, 39.) Diyanet, Hadislerle islam, cilt 2, s.81.

[24](#)

M6839 Müslim, Zikir, 25; Riyazussalihin cilt 3, s.58.

[25](#)

İmam Gazali, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 2015, 1:851.

[26](#)

Krş. Atâullah İskenderî, *Zikir*, 2015, 9.

[27](#)

ay.

[28](#)

Krş. Öztürk, “Sehl- et-Tusten”, 36:321-322.

[29](#)

Krş. Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, 2011, 89.

[30](#)

Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 2009, 201.

[31](#)

Krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular*, ty., 319.

[32](#)

Krş. age. 438.

[33](#)

Bazı gün ve gecelerde zikir sırasında “burhan” denilen kerametlerin izharı söz konusudur. İsm-i celâl zikrinin hızlandığı bir sırada zikri yöneten şeyh kılıç, şiş, tığ, topuz gibi aletleri zikir yapan dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine saplar. Dervişler vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutarken zikre devam ederler.

[34](#)

Ahmed, *Müsned*, 1,172, 180,187; krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular*, Tarihsiz, 41.

[35](#)

Krş. age. 286-287.

[36](#)

Krş. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu’s Sâlikîn*, 2005, 344.

[37](#)

Krş. Özgen. “Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı”, 2013, cilt 1, sayı 2, 218.

[38](#)

Öngören, “Zikir”, 2013, 44:411.

[39](#)

Krş. el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, 2008, 110.

[40](#)

Krş. *Kelâbâzî*, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 1992, 155.

[41](#)

Krş. *Kara*, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 2010, 20.

[42](#)

Krş. Tahralı, “Rifaiyye”, 35:100.

[43](#)

Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 223i.

[44](#)

Krş. Ceyhan, *Türkiye 'de Tarikatlar*, 2018, 312.

[45](#)

Krş. Tahralı, “Rifaiyye”, 2008, 35:101.

[46](#)

Ahmed er-Rifâî, *Onların Âlemi*, 2005, 195.

[47](#)

Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 180i.

[48](#)

Krş. ay.

[49](#)

Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 223i.

[50](#)

Krş. Tahralı, “Rifaiyye”, 2008, 35:101.

[51](#)

Krş. Yılmaz, *el-Lüma- Tasavvufla İlgili Sorular*, ty., 528.

[52](#)

Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, 270i.

[53](#)

Krş. Yılmaz, *el-Lüma - Tasavvufla İlgili Sorular*, ty., 528.

[54](#)

Yalnız Allah ismi için kullanılan bir tabirdir ve Allah lafzıyla zikretmeye verilen isimdir.

[55](#)

Krş. Tahralı, “Rifaiyye”, 2008, 35:101.

[56](#)

Krş. Demirci, *Ken'an Rifâî Yazıları*, 2016, 15.

[57](#)

Krş. Gümüş, *Ken'an Rifâi Büyükaksoy Musiki Yönü ve Eserleri*, 2013, 9.

[58](#)

Krş. Ömürlü, *İlâhiyât-ı Ken'an*, 2014, 8.

[59](#)

Krş. Büyükaksoy, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, 2013, 415.

[60](#)

age. 376-377.

[61](#)

Ken'an Rifâi, *Sohbetler*, 2009, 73.

[62](#)

age. 416-417.

[63](#)

Krş. age. 465.

[64](#)

Krş. age. 317.

[65](#)

Krş. age. 578-579.

[66](#)

Krş. age. 615.

[67](#)

Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:251.

[68](#)

Krş. Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 2018, 33.

[69](#)

Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:249.

[70](#)

Krş. Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 2018, 39.

[71](#)

Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:250.

[72](#)

Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2001, 127.

[73](#)

Krş. Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, 2015, 109.

[74](#)

Krş. Peker, *Din Psikolojisi*, 2018, 193.

[75](#)

Krş. Ocak, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, 2014, 128-129.

[76](#)

Krş. Uludağ, “İbadet”,1999, 19:248.

[77](#)

Krş. Öngören, “Tarikat”, 2011, 40:97.

[78](#)

Krş. Uludağ, “Halka”, 1997, 15:359.

[79](#)

Krş. Uludağ, “İbadet”, 1999, 17:248.

[80](#)

Krş. Hökelekli, “İbadet”, 1999, 19:251.

[81](#)

A’râf 7/172

[82](#)

Krş. Kamil, el-Lüma, Tasavvufla İlgili Sorular, ty., 111.

[83](#)

Krş. Öngören “Zikif”, 2013, 44:411.

[84](#)

Krş. Ateş, “Zikir”, 1967, 14:237.

[85](#)

Krş. Kara, Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı, 2005, 59-61.

[86](#)

Krş. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2015, 109.

[87](#)

Rifâî, *Rehber-i Sâlikîn*, 2019, 75.

[88](#)

Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2016, 152.

[89](#)

Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, 2005, 59-61.

[90](#)

Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2016, 158.

[91](#)

Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 130.

[92](#)

Krş. age. 129.

[93](#)

Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, 2005, 59-61.

[94](#)

Krş. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2015, 113.

[95](#)

Krş. Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, 1997, 16: 476.

[96](#)

Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, 2005, 59-61.

[97](#)

Krş. ay.

[98](#)

Krş. ay.

[99](#)

Krş. ay.

[100](#)

Krş. Uludağ, “Devran”, 1994, 9:248.

[101](#)

Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 135.

[102](#)

Krş. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 2015, 109.

[103](#)

Krş. Kamil, *el-Lüma, Tasavvufla İlgili Sorular*, ty., 510.

[104](#)

Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2001, 129.

[105](#)

Krş. Kara, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı*, 2005, 59-61.

[106](#)

Krş. Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, 2008, s. 193i.

[107](#)

Krş. İskenderî, *Zikir*, 2005, 11-12.

2.4.6. Tekke

Her şeyin bir mekâna ihtiyacı olduğu gibi, tarîkatların mekânları da tekkeler olmuştur. Bir kaynağa göre, ilk tekke 2. asırda Filistin'de, başka bir

kaynağa göre de Basra civarında Abadan'da kurulmuştur.¹ Kaynaklarda dergâh, hankah, âsîtâne, zâviye, ribat, buk'a, imaret, düveyre, müseycid, savmaa, mihrap, tevhihâne, harâbat gibi isimlerle karşılaşılmışsa da, bazı farklılıklarla birlikte hepsi aynı vazifeleri yerine getirmiştir.²

Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığında bütün faaliyetler O'nun rehberliği altında yürütülmüştür. Medine'de Mescid-i Nebvî çatısı altındaki Suffa faaliyetlerin merkezi olmuştur. Sonraki asırlarda ibâdet için camiler, tedrisat için medreseler, insanların gönül terbiyesi için tekke müesseseleri kurulmuştur. Tekke zaman içinde pek çok dinî, içtimaî ve bedîî faaliyetlerin merkezi konumuna gelmiştir.³

Tasavvuf ehli tarafından tekkede icrâ edilen dinî, ahlâkî sohbetlerin yanında, büyük camilerin Cuma vaazları da genellikle tekkelerdeki mutasavvıflarca verilmiştir. Bu faaliyetler neticesinde mescitle dergâh, camiyle tekke aynı hususları vurgulayan, toplumu aynı istikamete yönelten kardeş oluşumlar halinde işlev görmüştür.⁴ Bu noktada görülen en büyük fark zikir meclisleri yönüyle olmuştur. Tekkelerde muhtelif vakitlerde icrâ edilen ve bazen saatlerce devam eden sesli zikir meclisleri dergâhlara hastır. Bu uygulama değişik dönemlerde tartışmalarada sebep olmuştur.⁵ Tekkelerde yaşanan kültürel ve dinî faaliyetler, genellikle bulundukları beldelerin sakinleri tarafından paylaşılmıştır. Son asırlara gelindiğinde İstanbul'da bulunan tekkelerin zikir ve mukabele günleri broşür risâlelerle bastırılıp dağıtılmış, faaliyetler halkın bilgisine sunulmuş, zikir meclisleri sadece müritlerin değil dışardan muhiplerin de katılımını kolaylaştıran bir düzen oluşmuştur. Zikir meclislerine muhiplerin devam etmesiyle tekkelerin bir işlevi daha ortaya çıkmış, halkın dînî mûsikî ihtiyacı giderilmiş, zikir lafızlarıyla esenlik kazandırılmıştır.⁶

Zikir kavramını dinin temel kaynakları, farklı tasavvuf yollarının kaynakları ve velilerin tespitleriyle anlamaya çalıştık. Zikir ibadetinin mürit üzerindeki dönüştürücü etkileri ve farklı zikir çeşitlerine değinmeğe çalıştık. İlerleyen bölümlerde Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikrinin hususiyetlerine yer vereceğiz. Zikir ayini çerçevesinde kullanılan terimleri açıklayarak, zikrin günümüze ulaşan şeklinin icrâ edildiği son dergâh olan

Ümmü Ken'an Dergâhı ile ilgili bilgiler vereceğiz. Çalışmamızın ana bölümünü oluşturan “zikrin lafızları ve vücut hareketlerinin tespiti” kısmında, ayini mutât akışı içinde, fotoğraflı anlatımlarla açıklayacağız. Akış içinde genellikle uygulanmayan fakat nadiren de olsa icra edilen tüm hareket ve lafızları ilgili bölümlerde göstererek belirteceğiz.

3. İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Zikrinin Şeklî İcrâsı

3.1 Zikre Ait Terimler

Âyin:

Kelimenin kökeni Farsça olup, tarîkat mensuplarının ve Alevî - Bektaşî zümrelerin belli usûller çerçevesinde yaptıkları dinî tören ve zikre verilen isimdir.⁷

Cumhur İlâhî:

Cumhur Arapça'da topluluk ya da kalabalık anlamına gelmektedir; Osmanlıca'da ise bu sözcüğün koroya yakın bir anlamı vardır. Herkesin iştirak ederek söylediği, topluca okunan ilâhîlere bu isim verilir. Ritmik ve melodik açıdan basit olan zikir ilâhîlerinin tersine, cumhur ilâhîleri, saray müziğindeki vokal kompozisyonlar kadar karmaşıktır, bazı istisnaları dışında hep evsat usulü ile ölçülmüşlerdir. Cumhur ilâhîler aslında tekkelere mahsus olup nâdiren camilerde ve sarayda huzûr-ı hümayunda bazı dinî merasimler münasebetiyle okunmuştur.⁸ Bu ilâhîler, zikrin aralarında zikreden dervişlerin dinlenmesi için, zikrin genel ritmi olan Sofyan ve Düyek minvâl usullerin aksine, zikrettirmeyecek usûllerde eserlerdir. Devr-i Hindî, Mevlevî Devr-i Revânî, Evsat, Nim Evsat gibi 4 ün katları olmayan usullerde ilâhîlerdir.

Derviş:

Farsça bir kelime olmakla birlikte, bütün Müslüman milletlerin dillerine girmiş olan derviş, esas itibariyle "muhtaç, yoksul ve dilenci" anlamlarına gelirse de geniş bir coğrafyada uzun süre kullanılması sebebiyle değişik mânâlar kazanmıştır. Derviş ve dervîş kelimeleri, erken dönemden itibaren zâhidi, zühdü, sûfîyi ve tasavvufu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Dervişlik

riyâzet ve mücâhede faaliyetiyle başlar, ibâdet, zikir ve tefekkür artırılır. Nefsin arzularına hâkim olmak, ölçülü ve disiplinli yaşamak ile ruhî erginlik ve mânevî olgunluğa ulaşmaya çalışılır.² Sûfilerin tekke ve zâviyelerde, bazen mescidlerde ve evlerde oluşturdıkları zikir halkalarına “halka-i dervîşân ismi de verilmiştir.¹⁰

Evrâd-ı Şerîf:

Evrâd, vird kelimesinin çoğuludur. Getirilen su, suya gelen topluluk, ordu, gecenin ibâdet için ayrılan kısmı gibi mânâlara gelen vird, sûfilerin düzenli olarak her gün okudukları dualardan oluşan metinlerdir.¹¹

V. (XI.) yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye başlayan tarikatlar evrâd geleneğine farklı boyut kazandırmışlardır. Âyet, hadis, salavât, tesbih ve zikirlerle bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilen dua ve tesbihlerin ilâvesiyle tarikatlara göre oluşan “evrâd kitapları” veya “ahzâb kitapları” türleri ortaya çıkmıştır.¹² Her tarikatın kendine has evrâdı vardır. Bunların uzunluğu, tekrar etme adedi farklıdır. Bu farklılıklar aynı tarikatın kolları için bile söz konusu olabilir.¹³

Gülbank:

Farsça kökenli bir ifade olup “Gül sesi” anlamına gelir. Dua etmek için toplanmış bir cemiyet adına, bir kişinin yaptığı ve dinleyenlerin kısık sesle “Allah-Allah” ve farklı lafızlarla eşlik ettiği özel bir duadır. Okunuşunun kendine has müzikal bir tavrı vardır.¹⁴

İlâhî:

İlâhî, bir müzik terimi olarak eser formudur. İki büyük kategoriye ayrılır: 1) Zikir hareketleri eşliğinde söylenen ilâhîler (zikir ilâhîleri) 2) Zikir töreninin öteki bölümleri ve diğer bütün durumlarda söylenen ilâhîler. İlk kategorideki ilâhîlerin neredeyse tümü ikili bir ritmik yapıya sahiptir. Hafîf ya da Muhammes gibi uzun usûlde bestelenmiş (otuz iki vuruşluk) eserler nadiren yer alır. Zikir ilâhîlerinde en çok kullanılan usûl, Osmanlı müziğinin en basit usullerinden olan Sofyan’dır. Zikirde çokça kullanılan bir başka ritim de Düyek’tir. Zikir ilâhîleri Türk müziğinin en eski ve en önemli repertuarını oluştururlar. İlâhîlerin ikinci geniş kategorisinde, zikir

hareketlerinden bağımsız olarak söylenen ilâhîler yer alır. Zikir ilâhîlerinden bağımsız olan bu ilâhîlerden tevşih ya da cumhur olarak söz edilir.¹⁵

Kabûlî:

Kıyam Zikri içinde okunan cumhur usûl ilâhîsinin güftekarı Edirne’li Mustafa Kabûlî Efendi (ö. 1712). Edirne Rifâî Âsitânesi’nin şeyhidir. Usûl ilâhîlerinin güfteleri, o yolun özelliklerini anlatan, pîrini öven, sırlı anlamlar ifâde eden şiirlerden seçilerek bestelenir.¹⁶ Bu şiirin güftesinin zikirde söyleniyor olması, Ken’an Rifaî zamanından gelen bir uygulamadır.

Mest:

İncik kemiğinin üstüne kadar çıkan, kundura yâhut lastik içine giyilen, abdest alırken üzerine meshedilmesi dînen câiz olan, kısa konçlu, hafif ve yumuşak ayakkabı.¹⁷ Zikir esnasında zâkirler tarafından giyilir.

Meydan:

Tekkelerde zikir ve ayin yapılan yer, semâhâne, tevhidhâne.

Meydancıbaşı:

Zikir meydanında, edeben hiç kimsenin serbest hareket izni olmadığından,

ihtiyaçları sühûlet ve edeple hâlleden kişi; meydanda yetkide Postnişin (meydân sâhibi), Zâkirbaşı ve Zikir Reisinden sonra gelen dördüncü kişi.

Meydân sâhibi: Tarîkat pîri¹⁸ veya zikir sırasında onu temsilen zikri yöneten kişi.

Mukabele:

Karşı karşıya olma, yüz yüze gelme anlamındadır. Zikir ayini, tarîkat ehlince toplu olarak icrâ edilen zikir veya duâ merasimi.¹⁹

Musâfaha:

Karşılıklı birbirinin elini öpmek sûretiyle yapılan derviş selâmlaşması.²⁰ **Münâcat:**

Klasik şiir ve musikîde dinî bir form. Allah'a hitaben yakarış ifade eder. Klasik şiirde kaside formu kullanılarak yazılır.²¹

Na'at:

Hz. Peygamber'i (s.a.) öven ve onun özellik ve niteliklerini konu alan şiirler.²²

Na'athan:

Na'at okuyan kişi.

Nağme:

Bir musikî parçasında bestekârın kullandığı ses veya sesler topluluğu, motif.²³

Niyaz:

Bir büyüğün önünde veya tarikatlarda dervişlerin şeyh efendi ve tarîkat büyükleri

huzurunda saygı ve bağlılık ifâdesi olarak verdikleri selâm ve yaptıkları baş eğme, eşik öpme, diz öpme vb. hareketler.²⁴

Perde:

Türk musikisinde icrâ sırasında ses veya saz tarafından basılan nota değerleri.

Perde kaldırma / perde indirme:

Zikir sırasında rast perdesi veya izafî bir perdeden başlayarak daha tiz seslere doğru, uygun makamlar kullanılarak kademe kademe perdenin yükseltilmesi ve arkasından belirli kurallara bağlı olarak müzik perdelerinin indirilmesi işlemi.²⁵

Peyrev:

Zikir sırasında zâkirbaşının yanında bulunan ve zâkirbaşının işareti ve onayıyla kaside, ilâhî vb. gibi formların icrâlarını gerçekleştiren yardımcı kişi/ler.²⁶

Postnişin:

Sözlükte “deri, kabuk, cilt” mânâsına gelen Farsça post kelimesi, Türkçe’de “hayvan derisi” anlamında kullanılır. Eskiden evlerde ve bilhassa tekkelerde yaygın biçimde kullanılan posta, tasavvufta gerçek anlamının yanı sıra şeyhlik makamını ifade eden bir mânâ da yüklenmiştir. Şeyhin oturduğu post, mensup bulunduğu tarîkatın pîrinin makamıdır ve şeyh posta oturmakla tarîkat pîrini temsil eder. Post-nişîn (posta oturan) tekke şeyhi, posta geçmek “bir tekkeye şeyh olmak” anlamına gelir.²⁷

Rifâî Evrâdı:

Zikir ayininin başında veya özel günlerde okunan Rifâî tarikatine mahsus olan Evrâd. Ken’an Rifâî devrinde okunan Evrâd, Kendilerinin yayınladığı *Ahmed er-Rifâî* isimli kitabın sonundaki Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin Evrâd-ı aliyyelerinden, 37-47. sayfalar arasında bulunan Virdü’l-Füyûzat adlı sekizinci hizibdir.²⁸

Rifâiyye’de evrâd ve ezkârın ismi ve sayısı kol ve şubelere göre değişmektedir.²⁹

Salât-ı Kemâliyye:

Salât-ı kemâliyye, dinî musikîde, Hz. Peygamber'i ve onun ehl-i beytini övmek maksadıyla yazılmış bir güftenin, yani bir salât'ın cumhur bir şekilde ve vurgulu bir biçimde okunduğu formdur. Bu form, tekkede de tıpkı camide olduğu gibi saz eşliği olmadan icrâ edilir.³⁰

Semâhane:

Mevlevî dergâhlarında semâ ayininin icrâ edildiği mekân. Semâhane veya tevhithâne bazı tekkelerde ayin yapılan yer anlamında da kullanılır.

Şeyh Efendi:

Sözlükte “yaşlı kimse” anlamındaki şeyh kelimesi (çoğulu şüyûh, meşâyih) tasavvufta velî, pîr ve mürşidle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türkçe’de er, eren ve ermiş kelimeleri de “şeyh” mânâsına gelir. Şeyh kelimesi Kur’an’da (Hûd 11/72; Yûsuf 12/78; el-Kasas 28/23; el-Mü’min 40/67) ve hadislerde (Wensinck, el-Mu'cem, “şeyh” md.) sözlük anlamıyla geçmektedir. Mürşid, Kehf Sûresi’nde (18/17) “doğru yolu gösteren rehber” mânâsındadır. Buna göre şeyh “tâliplere doğru yolu gösteren ve onları irşad eden kimse” demektir.³¹

Şuğul:

Türk müziğinde Arapça şiirlerin bestelenmiş hali, Arapça ilâhî formu.

Usûl:

İki manası vardır. Bunlardan ilki, Türk Mûsikîsinde bütün eserlerin girdiği form, ritim, şiir ve makam kalıplarından biridir ki bu da ritim formudur. Sofyan, Düyek, Semâî gibi. İkincisi ise kural, kaide, âdet, biçim ve tarz şeklindedir.³²

Zâkir:

Allah’ı anan, zikreden kişi.³³ **Zâkirbaş:**

Tarîkat zikirleri zâkirbaşı (serzâkir), şeyh, meydancıbaşı ve zikir reisi tarafından yönetilir. Bu kişilerin uygun gördüğü süre boyunca devam eder. Musikî eserlerini zâkirbaşı idare eder. Önemli ve zor bir görevdir. Zâkirbaşı, okunacak ilâhîlerin güftelerini içinde bulunan ayın özelliklerini göz önüne alarak seçer.³⁴

Zikir Reisi:

Zâkirbaşı ile birlikte ayini yöneten kişi. Saf tutup zikreden zâkirlerin ortasında yer alan, zikrin gidişine göre hareketleri düzgün şekilde yönlendiren kıdemli derviş.

3.2 Ümmü Ken'an Dergâhı

Ken'an Rifâî'nin ailesi, 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra İstanbul'a göç eder. İstanbul'da biri Gedikpaşa'da diğeri bugün Fatih Kirtay sokağı 9 numarada bulunan iki konak satın alır. Ken'an Rifâî, Osmanlı coğrafyasında maarif çatısı altında çeşitli görevler aldıktan sonra Medine'ye İdâdi-i Hamidi Müdürlüğü göreviyle gider. Medine'den dönüşü, Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Meşrutiyet ilanının öncesine rastlamaktadır. Ken'an Rifâî ve arkadaşları konağın selâmlığında belli günlerde toplanıp, (1906-1907 yılları) mânevî sohbetler ve entellektüel konuşmalar yapmaktadır. Dönem siyasî olarak zordur ve birçok ihbar hâdisesi yaşanmaktadır. Bu durumu dikkate alan Ken'an Rifâî, kendi dost muhitiyle tasavvufî ve entellektüel sohbetlerini devam ettirebilmek ve irşad vazifesini gerçekleştirebilmek için günün hukukî zeminine uygun olarak klasik mânâda bir dergâh inşa etmeye karar verir. Konağın bahçesinde bir dergâhın inşaatı kısa sürede tamamlanır. Ken'an Rifâî, dergâhı, mânevî tekâmülünde önemli yeri olan annesi "Ümmü Ken'an" Hatice Cenân

Hanım adına bizzat kurar.³⁵ Ümmü Ken'an Dergâhı hizmet ettiği on yedi sene boyunca her kesimden insanı zikir, sohbet, musikî ve Mesnevî şerhleri gibi hizmetlerle nasiplendirmiştir.³⁶

Dergâhtaki derslerin tesiri o kadar güçlüdür ki, mesnevîhanlar derslere iştirak etmeye başlar ve haber Konya'ya gider. Çelebi Ailesi bunun üzerine kendisine Mevlevî icâzeti verirler. Böylece Rifâîliğin yanında üç tarîkin daha (Kâdirî, Şâzelî, Mevlevî) şeyhliğini yapar, bir yandan da aşkla yazdığı şiirlerini besteler.³⁷ Dergâh'ta bazen Şâzelî evrâdı okutup Şâzelî zikri

yaptırdıkları, genelde ise Rifâî evrâdı ve İstanbul Usûlü Rifâî Kıyam zikrinin yapıldığı, torunu Cemil Büyükkaksoy'dan nakille aktarılır. Cuma akşamlarının (perşembeyi cumaya bağlayan gece) zikir gecesini olarak tespit edildiği, bu tespitin Hatice Cenân Hanım tarafından yapıldığı ve civardaki diğer tekkelerin zikir gecesini aynı güne gelmemesine riâyet edildiği, yine Cemil Bey'den nakille anlatılmaktadır.³⁸ Ken'an Rifâî cuma günleri ikindiye yakın mukabele ve zikre başlamadan önce Mesnevî dersi verir, kendi eseri olan ilâhîler güzel sesli zâkirler tarafından okunur ve dinlenir,³⁹ âyin ise yatsı namazını müteakip yapılmış. Zikir esnasında tek renk ve tek çeşit, temiz ve muntazam giyinmek gelenekten gelen bir uygulamadır. Zâkirler, birlik ve bütünlüğü şeklen ifade etmek için ve Rifâîliğin sembollerinden birisi olarak kabul edildiğinden siyah renkli kıyafetler giyerlermiş.

Dergâhta yapılan zikirlerle ilgili şu husûsiyetlere rastlamaktayız:

Altay Dergâh-ı Şerîfi (Ümmü Ken'an Dergâhı), zamanının önemli tekkelerinden biri olmakla, devlet erkânı, şeyhler, şeyhülislâmların da uğrak yeri olarak bilinmektedir. Bunun yanında, musikînin de en nadide örneklerinin burada verildiği, nakledilen hatıralardan bilinmektedir. Kitapçı Selâhattin Demirtaş (Salâhi Dede) merhum, ki tekke musikîsinin son devir pîri, devrin 'Dede' si (İsmail Dede Efendi) olarak vasıflandırılmış bir zattır. Tekkeler 1925 senesinde sırlanana kadar 6-12 yaşları arasında, babası zâkirbaşı Demirtaş Hüsameddin Efendi ile her gece bir veya iki tekkede zikre gitmekte ve perşembe geceleri de bazen Altay Dergâh-ı Şerîfi'ni ziyaret etmektedirler. Salâhi Dede de bizzat, kendisinin bu devamı sırasında zikir musikîsinin bütün inceliklerini, makam, usûl bilgilerini o yaşta kavramıştır. Aynı zamanda kendisinin tabiriyle, Altay Dergâh-ı Şerîfi zâkirbaşısı Yaşar Efendi gibi zikir açan bir kimseye rastlamadığını belirtmektedir.⁴⁰

Ümmü Ken'an Dergâhı, 1925 senesinde tekke ve zâviyelerin resmen kapatılmasına kadar on yedi sene faaliyetini sürdürmüş, Ken'an Rifâî, dergâhların kapatılmasına dair kanuna, hiçbir şüphe ve tereddüte yer bırakmaksızın uymuştur.⁴¹ Ken'an Rifâî, kapatılma konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir. "Dergâhlar bir gün açılacaktır, ama akademi olarak açılacaktır."⁴² Yenilenen dergâh binası 3 Ekim 2007 tarihinde, Ramazan ayının 21. günü dualarla açılmış. Bu tarih Ken'an Rifâî'nin elli yedi yıl önce Hakk'a yürüdüğü 7 Temmuz 1950 senesi Ramazan ayının 21. gününe denk gelmiştir.

Ümmü Ken'an Dergâhı bugün, Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı ile Ken'an Rifâî Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü olarak hizmet vermektedir.⁴³

3.3 Zâkirlerin Vücut Hareketleri ve Lafızlar

Dergâhların sırlanmasından sonra unutulmaya yüz tutan Osmanlı'nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyam Kelîme-i Tevhîdi Zikri, 1950'lerin sonu ve 1960'lı yılların başında, mütefekkir, mutasavvıf yazar Sâmiha Ayverdi'nin insiyatifi ile tekrar canlanır. Sâmiha Ayverdi bu kültürün yaşatılma gereği fikrini Ekrem Hakkı Ayverdi ile paylaşır ve bunun üzerine Almanya'dan bir ses kayıt cihazı getirtilerek çalışmalar başlatılır. Gerek Fatih'te Ekrem Hakkı

Ayverdi'nin evinde, gerekse Beylerbeyi'nde Münevver Ayaşlı'nın yalısında kurulan zikir meclislerinde, devrin büyük mûsikîşinasları ve bilhassa zikir adâbını ve kültürünü yakînen bilen, o kültürü yaşamış, Ken'an Rifâî Hz. nin oğlu Hafız Kâzım Büyükkaksoy, Sâdî Şeyhi İzzî Efendi, Sâdî Şeyhi Raşid Efendi, Zâkirbaşı Albay Selahattin Gürer, Zikir Reisi Salâhî Dede, Nakşî şeyhi Hoca Cahid Gözkân, Neyzen Niyâzî Sayın, Rebâbî Sabahattin Volkan, Neyzen Ulvi Erguner, bestekâr, mûsikîşinas Yusuf Ömürlü gibi âbide isimler bulunmaktadır. Zikir ve musiki konusunda kemâl seviyesindeki kişilerin titiz çalışmalarıyla zikir geleneksel haliyle tespit edilir ve genç nesillere aktarılır. Bu bölümde aktaracağımız tüm hareket ve usuller, o dönemde tespit edilmiş özgün halleriyle aktarılmıştır.

Bu başlık altında Rifâî Kıyam Kelîme-i Tevhîdi Âyin-i Şerîfini oluşturan bölümleri ve bölümlerin içindeki farklı vücut hareketlerini îzah edeceğiz. Aşağıdaki bölümde bulunan fakat mutat âyin sırasında genellikle icrâ edilmeyen bazı hareketlere de eksiksiz bir envanter oluşturmak niyetiyle çalışmamızda yer verdik.

Zikir, Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîfin okunmasıyla başlar. Evrâd-ı Şerîf; sûreler, âyetler, dualar, esmâü'l-hüsna ve salâvât-ı şerîfelerden oluşur. En son Ken'an Rifâî Hazretleri tarafından tanzim edilen bu Evrâd-ı Şerîfin belli kısımları meydân sâhibinin arzusuna göre okunur. Evrâd-ı Şeriften sonra Kıyam Kelime-i Tevhîd zikrine geçilir, arkasından İsm-i Celâl ve Devran zikri yapılır. Kıyam zikri sırasında icrâ edilen hareketlerde bazı eklemeler veya eksiltmeler yapılabilir. Okunan ilâhîlerin makam ve usûllerinde değişiklikler yapılabilir. Özellikle Muharrem ve

Ramazan ayları, Kandil geceleri, Kurban ve Ramazan bayramları gibi hususî zamanlarda yapılan zikirlerin açılışında okunan münâcatlara bazı ilâveler yapılır veya tamamen farklı olabilir. Zikir sırasında okunan ilâhîler farklı seyirler yani repertuarlardan oluşabilir. Zâkirbaşı ve Zikir Reisi'nin uyumu zikrin gidişini belirler. Hareketlerin icrâsını Zikir Reisi başlatsa da, icrânın nasıl gerçekleşeceğine Zâkirbaşı karar verir.

Yukarıda bahsettiğimiz icrâ farklarının tamamı Osmanlı son dönemi İstanbul geleneğinden gelen uygulamalardır. Farklı gecelerde farklı icrâlar hakkında şöyle bir benzetme yapılır: “Rifâî kıyam zikri ateşe benzer”, ateşin havadaki esintiyle şekil değiştirmesi gibi kıyam zikri de ayın sırasında oluşan neşe ve zevke göre değişebilir. İcrâdaki farklılıklar her zaman ciddiyet, disiplin, edep anlayışı ile örülmüştür. Bu kurallar dikkatle gözetilir, nadiren bir kusur olur ise mutlaka sühûletle ikaz edilerek düzeltilir. Yıllar boyu gözetilen hassasiyet neticesinde uzun süren, zor ve detaylı bu âyin Ümmü Ken'an Dergâh'ında son icrâ edildiği şekliyle bozulmadan devam etmektedir.

3.3.1 Kıyam Zikrinin Bölümleri

1. Zikir Öncesi

- Meydana Giriş
- Namaz
- Secde Ederek Oturma
- Fâtiha

2. jSalât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf

- Salât-ı Kemâliyye'nin Okunması
- Evrâd-ı Şerîf 1. Bölüm

- Rifâî Usûl İlâhîsi veya Cihangir İlâhîsi
- Kuûden Zikir
- Evrâd-ı Şerîf Salâvatlar

3. Kıyam Kelime-i Tevhîd Zikri

- Kıyâma Kalkış
- Meydân Sâhibinin Duası
- Münâcat
- Şuğul
- Dua
- Zikrin Açılması Hareketinin Başlaması
- Şey'en Lillah
- Kalbî Zikir
- Cumhur İlâhî veya Durak

4. Kıyam İsm-i Celâl Zikri

- İsm-i Celâl Açılışı
- Kalbî Zikir
- Sallı Zikir

5. Devran Zikri

- Zikir Açılışı
- Elele Devran
- Sallı Devran
- Sarılarak Devran
- Rifâî Gülü
- Saf Halinde Karşılıklı Zikir

6. Zikrin Sonu

- İsm-i Hû
- Gülbank
- Musâfaha

3.3.1.1 Zikir Öncesi

Meydana Giriş

Zâkir meydana girmek için kapıya geldiğinde eşiğe basmadan niyâz ederek içeri girer. Tüm tarikatlarda olduğu gibi Rifâîlik'te de her mekâna eşiğe basmadan girmeye özen gösterilir. Ayaklar mühürlenerek yapılan bu niyaz hareketi, bu meydanda ruhun nefse galebe çalmasını işaretler, aynı zamanda asıl meydân sâhibi olan Hz. Peygamber'in (s.a) rûhâniyetine ve dergâhın postnişînine hürmet ve tâzimdir. Sağ ayak parmağı sol ayak başparmağı üzerine konarak ayaklar birleştirilir, sol el göbek üzerine, sağ el kalp üzerine konur, baş ve vücutla öne doğru 60-90 derece kadar açıyla eğilerek birkaç saniye niyaz edilir. Meydana girdikten sonra yüksek sesle konuşmak, şakalaşmak, bir şey yemek veya içmek edebe uygun değildir, kesinlikle yapılmaz.

Resim-1, Meydana Giriş

Ayakları mühürleme, bir kişiyle selâmlaşırken yapılır ise bundan gaye, selâm verilen kişinin dünyevî bir şekilde değil, gerçek kimliği nedeniyle sevildiği mesajının verilmesidir.⁴⁴

Dervişler, Hz. Muhammed'in (s.a) adı söylendiğinde veya duyulduğunda ellerini kalp üzerine koyar. Bu uygulamadan hareketle, mânevî şahsiyetlerin ismi geçtiğinde veya mânevî mekânlara girerken de aynı hareket yapılır. Bu hareketin asr-ı saâdetten beri yapıldığı bilinmektedir.

Namaz

Meydana giren dervişler, içinde bulunulan vaktin namazını cemâat halinde kılarlar. Dervişlerden bir kişi kıdemi icabı imâmete geçer veya meydân sâhibi imamlık ederek içinde bulunulan vaktin farz ve sünnetleri kılınır daha sonra meydanda oturma düzeni alınır.

Resim-2, Namaz Secde Ederek Oturma

Namazdan sonra herkes oturma düzeni alır. Dergâhta, Şeyhin makamı mihrabın önüdür. Erkekler meydana öper, secde eder ve halka şeklinde meydana diz üstü otururlar, hanımlar da kendileri için ayrılan yere geçerler. Zâkirbaşının sağında ve solunda peyrevler yerlerini alır, onların karşısında zikir reisi yerini alır, sağından ve solundan iki yana doğru zâkirler başları hafif eğik şekilde otururlar. Boynu hafifçe aşağı büküş, gerçekleri duymaya yönelik ve Allah'tan gelecek olan bağışları almaya odaklanmayı sembolleştirir.⁴⁵ Zikrin başlaması için sükûnet içinde beklenir.

Resim-3, Secde Ederek Oturma

Fâtiha

Meydan'da herkes yerini almış, tamamen sessizlik hâkim olmuştur. Meydân sâhibi veya işaret olunan misafir Şeyh, yüksek sesle “*el-Fâtiha*” diyerek meydanı açar. Bazen, dervişândan da Fâtiha verilen olursa, o da doğrudan salâvata girerek, “Fâtiha” demeden, devam eder. “Fâtiha” denmesiyle birlikte bütün zâkirler hep bir ağızdan “*Allahümme salli ‘alâ seyyidinâ Muhammedi’v-ve ‘alâ âli Muhammed*” salâvât-ı şerîfesini topluca sesli olarak belli bir nağmeyle okurlar. Salâvat-ı şerîfe her Fâtiha çekildikten sonra hâzirûn tarafından aynı nağmeyle okunur. Daha sonra herkes içinden Fâtiha Sûresi’ni okur. Sûrenin bitmesiyle eller yüze götürülür.

Resim-4, Ellerin Yüze Götürülmesi

Eller yüze götürülmeden önce meydân sâhibinin hareketi başlatması beklenmelidir. Meydân sâhibini takiben zâkirler harekete başlar. Buradan sonra tüm hareketlerin meydân sâhibini takiben yapılması gerekir. Zikir meydanında ilk Fâtiha'nın çekilmesiyle meydana tam bir disiplin hâkim olur, varsa izleyiciler içinden kimse konuşmaz, gülmez, meydanı terk etmez. Zâkirler namazdaki oturuş şeklini almıştır. Hiçbir zaman bağdaş kurulmaz, ayaklar uzatılmaz veya dikilmez. Bu vakitten sonra meydana giren olursa, zikre katılmak için zâkirbaşının göreceği bir yerde ayakta bekler. Zâkirbaşından göz teması ve sağ elin göğse götürülmesiyle mücade alındıktan sonra meydanın içine basmadan, zâkirlerin arkasından geçerek uygun yere meydanı öperek oturur. Zâkirin, zarureten yer değiştirmesi veya kalkması durumunda, kalkarken ve otururken meydan tekrar öpülerek selâmlanır.

3.3.1.2 Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf

Salât-ı Kemâliyye'nin Okunması

Fâtiha okunduktan ve eller yüze götürüldükten sonra meydan sahibi Salât-ı Kemâliyye öncesi Aşr-ı Şerîf veya ilâhî okunmasını da işaret edebilir. Her iki durumda da meydan sâhibi Salât-ı Kemâliyye'nin ilk hecesini (Alla...) söyleyerek okumayı başlatır. Tüm zâkirler onun arkasından okumaya katılarak devam edilir. Salât-ı Kemâliyye kendine has bir usûl, nağme ve gider ile okunur, belirli yerlerde bazı hareketler icrâ edilir, bunların yerleri metin içinde fotoğrafla gösterilecektir.

1. Allahümme salli ve sellim ve bârik alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî adede in'âmillâhî'l-kerîmi ve ifdâlihî⁴⁶ *(Bu paragraf 3 kez okunur)*
2. Allahümme salli ve sellim ve bârik alâ mürşidinâ *(Burada sağ el kalbin üstüne konur)* Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi-kemâlihî⁴⁷

Resim-5, Elin Kalbe Götürülmesi

3. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ şemsi'd-duhâ Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi-kemâlihî⁴⁸

4. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ bedri'd-dücâ Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillahî ve kemâ yelîku bi-kemâlihî ^{49 50 51}

5. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ nûri'l-hüdâ

(“nûri'l hüdâ”[hidâyet nuru] ifadesi okunurken parmaklar sıkı olmayacak şekilde kapatılır, el başparmakları birleştirilerek öpülür ve ellerin şekli bozulmadan gözler meshedilerek eller ayrılıp iki taraftan yüzün çevresi dolaştırılarak çene altında birleştirilir ve vücut sıvazlanarak eller tekrar namazdaki oturuş seklini alır.)

Resim-6, Parmakların Öpülerek Vücudu Sıvazlama

Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi-kemâlihî Muhammedin ve alâ âlihî adede kemâlillâhi ve kemâ yelîku bi-kemâlihî¹⁶⁸

6. Efdalü'z-zikri lâ ilâhe illallah¹⁶⁹ (3)

(Bu cümlelerin okunuşuna “Efdalü'z-zikri lâ ilâhe” diyerek meydân sâhibi tarafından münferit olarak başlanır. Takib eden “İllallah” kısmından itibaren tüm zâkirler katılır. İkinci kez “lâ ilâhe illallah” hep beraber tekrarlanır ve toplam üç defa okunur.)

7. İllallah Hâtemü'n-nebiyyîne seyyidünâ Muhammedü'r-resûlullâhi hakkan ve şıdka. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ eşrefi ve es'adi nûri cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn.

Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn⁵²

(Bu paragraf tek bir kişi tarafından mevcut okunuş sesinin bir oktav üstünden belli bir nağmeyle okunur. Okuyacak kişinin kim olacağı meydân sâhibi tarafından o anda göz teması kurularak veya sağ el göğse götürülerek belirlenir. Bu kişi, selâm alır gibi sağ elini sol göğsüne koyar ve bu vazifeyi aldığı belli eder.)

8. Kabûlü'ş-şalât lillâhi'l-Fâtihâ ⁵³ ⁵⁴

(Bu paragraf, meydân sâhibi tarafından söylenir ve ardında tüm zâkirler yüksek sesle “Allahümme şalli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed” der ve sessizce Fâtîha Sûresi'ni okur. Fâtîha okunduktan sonra tekrar eller yüze götürülür. Bazen meydân sâhibi sekizinci paragraf yerine Evrâd-ı Şerîf kitapçığının üçüncü sayfasındaki iki numaralı dipnotu¹¹² okur ve zâkirler salâvât-ı şerîf ve Fâtîha'dan sonra elleri yüze götürür.)

Ayinin, Salât-ı Kemâliyye bölümü herkesin Fâtiha Sûresi'ni içinden okunmasıyla son bulur. Ardından Evrâd-ı Şerîf in okunmasına geçilir.

Evrâd-ı Şerîf 1. Bölüm

Evrâdı Şerîf, Uşşak makamı sesleri kullanılarak farklı hızlarda icrâ edilir.⁵⁵ Aşağıda, okunan Evrâdı Şerîf metni paragraflar numaralanarak verilmiştir. İki bölüm halinde okunur, ilk bölüm 24. paragrafın sonunda biter. Arkasından Cumhur usûl ilâhîsi (Eviç İlâhî) okunur ve ikinci bölüme geçilir. İkinci bölüm 65. paragrafın sonunda biter. Bu noktada bazen, misâfir şeyhlere, günün ehemmiyet ve mânâsına göre farklı tarîklerden usûl ilâhîleri veya ek birkaç ilâhî okunup, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ve/veya kuûden zikir eklenebilir. Âyinin süre şartı bulunmaz, fakat en başından Evrâd-ı Şerîf'in sonuna kadar olan bölüm genellikle 35 ilâ 45 dakika sürer. Meydân sâhibinin, Evrâdı Şerîf'in ilk cümlesini seslendirmesini takiben zâkirler icrâyâ katılır ve kendine has üslubuyla evrâd okunmaya başlar.

1. E'ûzu billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

(Bu cümlelerin okunmasına da tek başına meydân sâhibi tarafından 'E'ûzu billâ...' diyerek başlanır ve zâkirlerin hep birlikte katılımı ile devam edilir.)

Kul hüvallâhü ahad. Allâhü's-samed. Lem yelid ve lem yûled. Ve lem yekûn lehü küfüven ahad¹⁷⁴ *(Bu bölüm 3 kez okunur)*

2. Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Kul e'ûzu bi-rabbî'l-felakı min şerri mâ halaka ve min şerri gasıkın izâ vekabe ve min şerri'n-neffâsâti fi'l-ukadi ve min şerri hâsidin izâ hasede¹⁷⁵

3. Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Kul e'ûzu bi-rabbî'n-nâsi meliki'n-nâsi ilâhî'n-nâsi min şerri'l-vesvâsi'l-hannâs; ellezî yüvesvisü fi sudûri'n-nâsi mine'l-cinneti ve'n-nâs¹⁷⁶

4. Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. El-hamdü lillâhi

(Tam burada eller yüze sürülür) ^{56 57 58}

Resim-8(3), Ellerin Yüze Götürülmesi

rabbi'l-âlemîn. er-rahmâni'r-rahîmi mâliki yevmi'd-dîn. İyyâke na'büdü ve iyyake neste'în. İhdine's-şîrâta'l-müstakîme şîrâta'llezîne en'amte aleyhim ğayri'l-mağdûbi aleyhim ve le'd-dâllîn⁵⁹ (âmin[e])

5. Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

“Elif Lâm Mîm. Zâlike'l-kitâbu lâ raybe fîhi hüden li'l-müttakm. Ellezîne yû'minûne bi'l-ğaybi ve yükîmûne's-şalâte ve mimmâ razaknâhüm yünfikûne vellezîne yû'minûne bimâ ünzile ileyke ve mâ ünzile min kablike ve bi'l-âhiretihüm yûkînûne üläike alâ hüden min rabbihim ve üläike hümü'l-müflihûne”⁶⁰

6. “Ve ilâhüküm ilâhün vâhidün lâ ilâhe illâ hüve'r-rahmânü'r-rahîm”⁶¹

7. “Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûmü lâ te'huzühû sinetün ve lâ

nevmün lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ardi men zellezî yeşfe'u indehû illâ bi-iznihî ya'lemu mâ beyne eydihim ve mâ halfehüm ve lâ yuhîtüne bi-şey'in min ilmihi illâ bi-mâ şâ'; vesia kürsiyyühü's-semâvâti ve'l-arda ve lâ ye'ûdühû hıfzuhümâ ve hüve'l-aliyyü'l-azîm"⁶²

(Ayet-el Kürsî'nin 7. paragraf sonlarındaki "hıfuhümâ" lafzı okunurken eller, avuç içleri yukarı bakacak şekilde birleştirilip çene hizasına getirilerek avcun içine hafifçe üflenip yüz sıvazlanır ki, Ayet-el Kürsî'nin muhafaza edici vasfı okuyanın vücuduna, mânâsına sirâyet etmesi umulur.)

Resim-9, Üflenip Vücudun Sıvazlanması

8. “Lillâhi mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ardi ve in tübdû mâ fî enfüsiküm ev tuhfûhu yuhâsibküm bihillâh. Fe-yağfiru limen yeşâ' ve yû'azzibü men yeşâ'. Vallâhu alâ külli şey'in kadîrun"⁶³

9. “Âmene'r- resûlü bimâ ünzile ileyhi min rabbihî ve'l-mü'minûne küllün âmene billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî lâ nüferriku beyne ehadin min rusulihî ve kâlû semi'nâ ve eta'nâ gufrâneke rabbenâ ve ileyke'l-maşîru lâ yükellifullâhü nefsen illâ vüs'ahâ lehâ mâ kesebet ve aleyhâ mektesebet. Rabbenâ ve lâ tahmil aleynâ isran kemâ hameltehû alellezîne min kablînâ Rabbenâ ve lâ tühammilnâ mâ lâ (2) tâkate lenâ bihi. Va'fü annâ vagfir lenâ verhamnâ (3). Ente mevlânâ fenşurnâ ale'l-kavmi'l-kâfirîne"⁶⁴

(Amene’r-resûlü’nün 9. paragraf sonlarında bulunan ve üç defa okunan “Va’fû annâ vagfir lenâ verhamnâ” (Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı!) duasına başlarken eller dua eder gibi açılır ve devamında okunan “Ente mevlânâ fenşurnâ ale’l-kavmi’l-kâfirîne” (Sen bizim Mevlâ’mızsin. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!) kısmının sonunda, eller yüze götürülür. Yüz sıvazlandıktan sonra eller göğüs ve karın bölgesinin üstünden geçirilerek tekrar dizlerin üstüne getirilir. Yani bir nevi bütün vücut sıvazlanmış olur.)

Resim-10, Ellerin Yüze Götürülüp Vücutun Sıvazlanması

10. Yâ men hüv’-Allâhüllezi lâ ilâhe illâ hüve’r-rahmânü’r-rahîm, el-melikü’l-kuddûs es-selâm el-mü’minü’l-müheymüni’l-azîzü’l-cebbâr el-mütekebbirü’l-hâlikü’l-bâriü’l-muşavvirü’l-ğaffâr el-kahhâr el-vehhâb er-rezzâk el-fettâh el-alîm el-kâbidü’l-bâsıtu’l-hâfidu’r-râfi’u’l-mu’izzü’l-müzillü’s-semî’ el-başîr el-hakemü’l-adlû’l-latîf el-habîr el-halîm el-azîm el-ğafûr eş-şekûr el-aliyyü’l-kebîr el-hafîz el-mukît el-hasîb el-celîlü el-cemîl el-kerîm er-rakîb el-mücîb el-vâsi’u’l-hakîm el-vedûd el-mecîd el-bâisü’ş-şehîd el-hakku’l-vekîlü el-kaviyyü’l-metîn el-veliyyü’l-hamîd el-muhşî el-mübdî el-mu’îd el-muhyî

el-mümît

el-hayyü'l-kayyumü'l-vâcidü'l-mâcidü'l-vâhidü'l-ahadü's-şamedü'l-kâdirü'l-muktedirü'l-mukad
dimü'l-muahhirü'l-evvelü'l-âhirü'z-zâhirü'l-bâtinü'l-vâli'l-müte'âl el-berrü't-tevvâb

el-müntakimü'l-afuvvu'r-raûfu mâlikü'l-mülki zü'l-celâli ve'l-ikrâmi

el-muksitu'l-câmiu'l-ğaniyyü'l-muğni'i-mâni'u'd-dârr en-nâfi'u'n-nûru'l-hâdi'l-bedî

el-bâkî'l-vârisü'r-reşîd eş-şabûr.

(Bu paragrafın sonunda 'kısa evrâd' bitmiş olur. Özel günler hâricinde genelde kısa evrâd okunur, ama müstesnâ günlerde ve zikirde evrâdın tamamı okunabilir.)

11. Ellezî tekaddeset ani'l-eşbâhi zâtühû ve tenezzehet an müşâbeheti'l-emsâli şıfatühû ve şehidet bi-rubûbiyyetihi âyâtühû ve dellet alâ vahdâniyyetihi maşnû'âtühû⁶⁵

12. Vâhidün lâ min killetin ve mevcûdün lâ min illetin bi'l-birri ma'rûfun ve bi'l-ihsâni mavşûfun ma'rûfun bilâ-ğâyetin ve mavşûfun bilâ-nihâyetin evvelün kadîmün bile'-btidâ' ve âhirün kerîmün bile'-ntihâ⁶⁶

13. Lâ yünsebu ileyhi'l-benûne ve lâ yüfnîhi tedâvülü'l-evkâti ve lâ tûhinühû's-sinûne küllü'l-mahlûkati tahte kahri azametihî⁶⁷

14. Ve emruhû bi'l-kâfi ve'n-nûni ve bi-zikrihi enise'l-muhlişûne ve bi-ru'yetihî tekırru'l-uyûnû ve bi-tevhîdihî ibtehece'l-müsebbihûne hedâ ehle tâatihî ilâ şırâtin müstakimin ve ebâha ehle mahabbetihî cennâti'n-na'îmi⁶⁸

15. Ve alime adede enfâsi mahlûkâtihî bi-ilmihî'l-kadîmi ve yerâ harekâti ercûli'n-nemli fî cünühi'l-leyli'l-behîmi yüsebbihuhû't-tâiru fî vekrihi ve yümeccidühu'l-vahşü fî kafrihi⁶⁹

16. Muhîton bi-ameli'l-abdi sırrihî ve cehrihi ve kefilün li'l-mü'minîne bi-te'yîdihî ve naşrihi ve tatmeinnü'l-kulûbü vecilet bi-zikrihi ve keşfi durrihi⁷⁰

17. Ve min âyâtihî en tekume's-semâ' ve'l-ardu bi-emrihi ve ehâta bi-küllî şey'in ilmen ve gafere zünûbe'l-müznibîne keremen ve hilmen "leyse ke-mislihi şey'un ve hüve's-semîu'l-başîr"⁷¹

18. Allâhümme'-kfîne's-sûe bimâ şî'te ve keyfe şî'te inneke alâ mâ teşâü kadîr(un)⁷² (3)

(Üç defa okunan “Allâhümme'-kfîne's-sûe bimâ şî'te inneke alâ mâ teşâü kadîr(un)” (Ey Allâh'ım! Her türlü kötülükten, dilediğin şekilde ve nasıl istersen bizleri koru ve himâye et; Sen, dilediğin şeyi yapmaya kadersin.) (18. paragraf) bölümünün “...e bimâ şî'te...” kısmından başlayarak eller dizin üstendeyken def etme, uzaklaştırma hareketi yapılır. Bu harekette eller, çok sıkı olmayacak şekilde yumruk yapılır ve hızlıca parmaklar tekrar açılır. Eller, hareket boyunca bacakların üzerinden ayrılmaz. Parmaklar açılırken uçları bacağına sürtünür. “...mâ teşâü kadîr(un)” kısmına kadar bu hareket arka arkaya 3 kez tekrar edilir.)

Resim-11, Parmakların Hızlıca Açılması

19. Yâ ni'me'l-mevlâ ve yâ ni'me'n-naşîru ğufrâneke rabbenâ ve ileyke'l-maşîru ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîmi sübhâneke lâ uhşî senâen aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsike celle vechüke ve azze câhüke⁷³

20. Yef alullâhü ma yeşâ' bi-kudretihi ve yahkümü mâ yürîdü bi-izzetihî⁷⁴

21. Yâ hayyü yâ kayyûmu yâ bedî'a's-semâvâti ve'l-ardi yâ mâlike'l-mülki yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâmi lâ ilâhe illâ ente bi-rahmetike esteğîsü yâ ğıyâse'l-müstağîsîne lâ ilâhe illâ ente bi-câhi Muhammedin şallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem⁷⁵

22. Yâ erhame'r-râhimîn irhamnâ yâ erhame'r-râhimîn veffiknâ yâ erhame'r-râhimîn aşlihâ⁷⁶

23. “Rahmetullâhi ve berekâtühû aleyküm ehle'l-beyti innehû hamîdün mecîdün” “İnnemâ yürîdullâhu li-yüzhîbe ankümü'r-ricse ehle'l-beyti ve yutahhireküm tathîrâ”⁷⁷

(“İnnemâ yürîdullâhu li-yüzhîbe ankümü'r-ricse ehle'l-beyti ve yutahhiraküm tathîrâ” (Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden bütün kirleri gidermek ve sizleri tertemiz kılmak istiyor!) (23. paragraf) âyetinin sonlarında göğüs bölgesi iki elle sıvazlanır. Bu sıvazlama hareketi yukarıdan aşağıya doğru ve her seferinde sadece bir elle yapılır. Yani sağ el yukarıdan aşağıya sıvazlamayı tamamladıktan sonra kesintisiz olarak sol el yukarıdan sıvazlamaya başlar ve bu döngü birkaç kez tekrarlanır. Bu hareket “Yâ Hannân yâ Mennân teveffenâ ale'l-îmân” (Ey Hannân (çok acıyan)! Ey Mennân (çok ihsan eden)! Bizleri îman ile öldür!) (58. paragraf) bölümünün “...teveffenâ ale'l-îmân” kısmında da yapılır.)

Resim-12, Göğüsün Süpürülmesi

24. “İnnallâhe ve melâiketehû yüşallûne ale’n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenû şallû aleyhi ve sellimû teslîmâ”⁷⁸

(Evrâdın zikir esnasında okunan ilk bölümü burada son bulur, bir sonraki paragrafa geçilmez, Cumhur usûl ilâhîsi okunur.)

Rifâî Usûl İlâhîsi veya Cihangir İlâhîsi

Esma’ül Hüsna’nın (10. paragraf) sonunda veya 24. paragrafın bitişinde durulur (11. ve 24. paragrafların arasındaki bölüm genelde kandil, hilâfet ve cemiyet geceleri gibi ihyâ gecelerinde okunur.) Burada, Eviç makâmında usûl İlâhîsi olan, güftesi Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi’ye ait, bestekârı bilinmeyen, “Bi-Sultânî’r-Rifâî” ilâhîsi meydân sâhibinin başlatmasıyla birlikte topluca okunur. Bi-Sultânî’r Rifâî...” kelimesinin ilk hecesi meydân sâhibi tarafından söylenir, zâkirler topluca okumaya katılırlar. İlâhî okunurken, dizleri üstünde oturmakta olan zâkirler, yan oturmak suretiyle bacaklarını dinlendirme imkânı bulurlar. Bunun yerine Besmele de okunabilir. Besmele’yi Şeyh efendi başlatır ve topluca belli bir nağmeyle 3 kere okunur. Takiben uzun bir nağmeyle Şeyh efendi “Yâ Allah” der. Daha sonra biraz daha süratli bir nağme ile "Yâ Rahmân, Yâ Rahîm, Yâ Allah" herkes tarafından 3 kere okunur. Dördüncüde sadece "Yâ Rahmân, Yâ (uzatılarak) Rahîm" denilerek bitirilir. Takiben uzun bir nağmeyle Şeyh efendi “Yâ Hannân, Yâ Mennân” der. Daha sonra “Nes’elûke'l-emân (senden emân isteriz), el-emân, yâ Hannân, yâ Mennân” topluca daha hızlı bir nağmeyle 2 kere okunur. Üçüncü okunuşa başlanır ve ikinci el-emân sonrasında Evrâd-ı Şerîfin 22. paragrafına bağlanarak Evrâd-ı Şerif 24. paragrafın sonuna kadar okunur. Yani Besmele bölümü Evrâd-ı Şerif 10. paragrafta durulduğu zamanlarda okunur ve bitiminde 22. paragraftan devam edilir.

24.paragraf tamamlandıktan sonra bir kısmı okunan Cumhur ilâhînin güftesinin tamamı aşağıdaki gibidir. Evrâd-ı Şerif kitapçığında sadece okunan kısmı yer almaktadır.

Tarîk-i Hak’ta burhânım Rifâî Seyyid Ahmed’dir Gönül beytinde mihmânım Rifâî Seyyid Ahmed’dir

Anâ döndermişem vechim ki oldur Kâ'be vü kıblem Tavaf sırrında devrânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Okurum ismini dâim, niyâza olucak âzim Şefî-i cürm ü isyâmm, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Lisânımda olan givhâ, derûnumda duran hâlâ Efendim, pîr-i zî-şânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Gönül eğlencesi yârim, demî bunda kafâdârım Tabîbim, derde dermânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Cihân içre kamû vârim, vücudum, unsurum, kânım Hayat bahşinde cânânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Hayatım, rü'yetim, fikrim, dilimde dâima zikrim Reh-i aşk içre sultânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Salât ü savmım, hem haccım, zekâtım, dilde ikrârım Gönülden sıdk-ı îmânım Rifâî Seyyid Ahmed'dir

Veren gûşuma telkîni, silen kalbimdeki reyni Delîl-i vasl-ı cânânım, Rifâî Seyyid Ahmed'dir

KABÛLÎ cümle ef'âlim gerek sûrî vü esrârım Alan ahdile peymânım Rifâî Seyyid Ahmed'dir⁷⁹

(Hz. Pîr Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin ismi ve 'Kabûlî' kelimesi okunurken, sağ el kalbin üstüne konur ki okuyanın heyecanı yatışsın ve Hazret'e tâzîm olsun).

Resim-13(2), Elin Kalbe Götürülmesi

Meydân sâhibi ilâhî bittikten sonra Fâtiha çekmeksizin Evrâd-ı Şerîfî 39. paragrafından, salâvatlar kısmından, tekrar başlatır. İlâhî veya besmeleden sonra nadiren Şeyh efendi birisinden aşr-ı şerîf okumasını isteyebilir veya kuûden zikri başlatabilir. Elde bulunan zikir arşivi kayıtlarında 24 ila 39. bölümler arasındaki kısmın kaydı bulunmadığından nasıl ve hangi nağme ile okunacağına dair bir bilgi yoktur.

Kuûden Zikir

Meydân sâhibi bazen kuûden zikir de yaptırabilir. Diz üstü oturulurken “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Şefiullah”, Kelîme-i Tevhîd, “Lâ ilâhe illallah”, İsm-i Celâl, “Allah” veya “İsm-i Hû” zikirleri kuûden yapılabilir. Bu esnada kaside ve ilâhîler okunabilir. Hafif bir baş hareketi zikre eşlik eder. “Allah” zikri, “lah” hecesinde baş kalbin üzerine doğru hafif ve keskin bir hareketle eğilerek yapılır. Kuûden yapılan zikirler kıyâmî zikre kalkılmadan önce de yapılabilir. Kuûden yapılan zikrin tavrı, kıyâmî zikirden biraz farklıdır. Hareketler

oturuşun sebep olduğu sınırlamalardan dolayı daha sade yapılır. Zikir sesinde de kıyâmî zikre göre daha fazla kesinti olur. Yâni herkes zikir lafızlarının başında nefes alır, bu da o anda bir ses kesintisinin oluşmasına sebep olur. Kuûden yapılan zikirlerde perde yükseltme ve indirmelerini Şeyh efendi veya zâkirbaşı yapabilir. Hareketin farklı lafızlarda icrâsı aşağıdaki gibidir.

“Lâ

ilâhe

illallah”

Al

lah

Al

“Hu” Resim-14, Kuûden Zikir Hareketleri

Evrâd-ı Şerif Salâvatlar

Zikirten sonra meydân sâhibi Fâtîha çekmeksizin Evrâd-ı Şerifi 39. paragrafındaki “Allâ..” hecesini söylemek vâsıtasıyla tekrar başlatır ve zâkirlerin katılımıyla devam eder. Bu kısım evrâdın salâvatlar kısmıdır.

39. Allâhümme şalli ve sellim ve bârik alâ ayni’l-inâyeti ve zeyni’l-kıyâmeti ve kenzi’l-hidâyeti ve tırâzi’l-hulleti ve arûsi’l-memleketi ve şemsi’ş-şerî’ati

ve lisâni’l- hucceti ve imâmi’l-hadreti ve nebiyyi’r-rahmeti es’adinâ

Muhammed; ve alâ Âdeme ve Nûhin ve İbrâhîme’l-Halîl ve alâ ahîhi Mûse’l-Kelîm ve alâ Rûhillâhi Îse’l-emîn ve alâ Dâvûde ve Süleymâne ve Zekerıyyâ ve Yahyâ ve Şu’ayb ve alâ cemîi’l-enbiyâi ve’l-mürselîn ve alâ âlihîm.

Küllemâ zekereke’z-zâkirûne ve ğafele ‘an zikrike’l-ğâfılûn⁸⁰

40. Allahümme yâ dâime’l-fadlı ale’l-berıyyeti yâ bâsıta’l-yedeyni bi’l-atıyyeti

yâ şâhibe’l-mevâhibi’s-seniyyeti yâ ğâfire’z-zenbi ve’l-hatîe(h) şalli ve sellim alâ seyyidinâ Muhammed hayri’l-verâ seciyye(h) ve alâ âlihî ve aşhâbihi’l-berereti’n-nakıyye(h) Vağfir lenâ yâ rabbenâ fî hâzihi’l-cem’iyyeti⁸¹ (***Hak’ -metinde olmadığı halde söylenir.***)

41. Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah

İbrâhim Halîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem⁸²

42. Yâ seyyidî yâ Resûlallâhi yâ senedî

Ve yâ melâzi ve zuhrî ente tekfînî (‘Hak’)⁸³

43. Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah

İbrâhim Halîlullah şallallâhü aleyhi ve sellem⁸⁴

44. Yâ şâhibe’l-vakti Yâ gavse’z-zemâni.

Ve yâ hulâsate’l-enbiyâ Yâ cevhere’l-kevni⁸⁵

45. Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah İbrâhim Halîlullah şallallâhû aleyhi ve sellem⁸⁶
46. Ve yâ refîa'z-zürâ Yâ cevhere'l-fukarâ Ve ente aynü'l-verâ Yâ şâhibe'l-ayni⁸⁷
47. Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah İbrâhim Halîlullah şallallâhû aleyhi ve sellem⁸⁸
48. Ce'altü medha Resûlillâhi mu'temedî Le'allahû 'inde tekfînî yûkâfînî⁸⁹ ('Hak')
49. Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah İbrâhim Halîlullah şallallâhû aleyhi ve sellem⁹⁰
50. İzâ etânî beşîrûn ve'llezî ma'ahû Bi-fadlihî 'inde telkînî yulâkînî⁹¹ ('Hak')
51. Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah İbrâhim Halîlullah şallallâhû aleyhi ve sellem⁹²
52. Aleyhi elfü şalâtin ba'dehâ mietün Madrûbetün fî semânîn ve elfü tis'înin (2)

Aleyhi elfü şalâtin ba'dehâ kerretün madrûbetün fî s emânîn ve elfü

tis'înin⁹³ (**Kul'**)

53. Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah İbrâhim Halîlullah şallallâhû aleyhi ve sellem..
⁹⁴

54. Sallallah ve sellem ale'n-nûri'l-mübîn

Ahmede'l-Muştafâ seyyidi'l-mürselîn ve alâ âlihî ve şahbihî ecmâ'in⁹⁵

55. Yâ Allah yâ Rahmân irhami'l-müslimîn⁹⁶

56. {Yâ Allah yâ Rahmân vefîkî'l-müslimîn Yâ Allah yâ Rahmân unşuri'l-müslimîn⁹⁷

57. Elfü şalâtin elfü selâmin ale's-sırrı'l-azîm Ahmed'l-Mustafâ eşrefi'l-âlemîn ve alâ âlihî ve şahbihî ecmâ'in⁹⁸

58. Yâ Hannân yâ Mennân teveffenâ ale'l-îman⁹⁹

59. Salâtî ve selâmî ale'l-bedri't-temâm ilâ yevmi'l-kıyâmeti ve fî tûli'z-zemân ve¹⁰⁰

60. Salâtullâhi alâ men lehü's-şâmetü alâme(h) şeff'inâ Muhammed el-muzallel bi'l-gamâme(h)¹⁰¹

61. Yâ Muştafâ şey'en lillâh yâ sırren min sırrillah.

Yâ Muştafâ şey'en lillâh yâ feyden min feydillâh Yâ Muştafâ şey'en lillâh yâ nûren min nûrillâh¹⁰²

62. Yâ Mütecellî irham züllî yâ Müte'âlî aslih hâlî¹⁰³ (3)

3.3.1.3 Kıyam Kelime-i Tevhîd Zikir Açılışı

Kıyama Kalkış

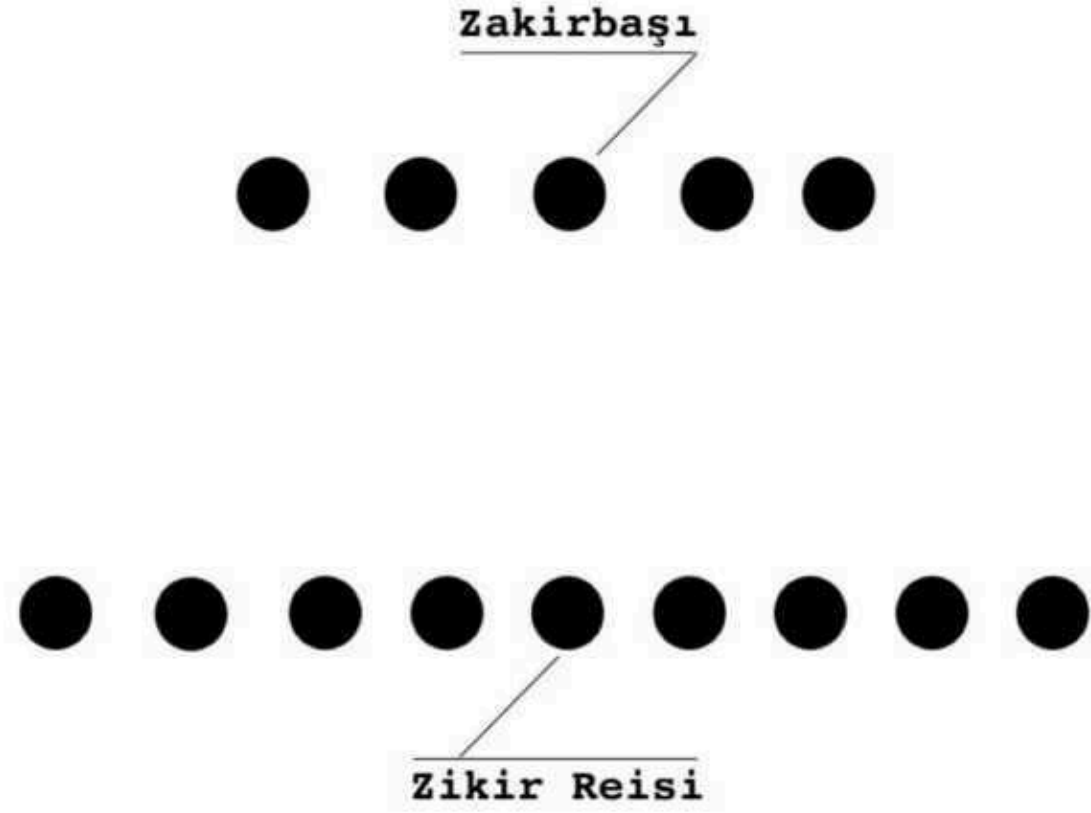
62. paragrafa gelindiğinde okuma ritmi ağırlaşır ve “sallı” denilen, yavaş ama baskılı, vurgulu, bir icrâ başlar. “Yâ Mütecellî irham züllî yâ Müte'âlî aslih hâlî” (Ey tecellî sâhibi! Zilletime merhamet buyur! Ey en yüce! Hâlimi iyileştir!) paragrafı üç defa okunur. Üçüncü tekrardaki “Yâ” hecesinde meydân sâhibi yeri öpmek için eğilmesiyle tüm zâkirler meydânı öperek, ihtirâm ederler ve ayağa kalkarlar. Zâkirbaşı ve peyrevleri bir tarafa saf halinde, karşılıklarına zikir reisi ve zâkirler saf halinde geçer, zikre hazırlık yapılarak meydanda herkes yerini alır. Dervîşânın sayısına bağlı olarak, zikredenler bâzen bir, bâzen daha fazla sırada olabilirler.

Resim-15, Kıyam 'a Geçiş

Bu sırada Evrâd-ı Şerîfin son satırlarının okunmasına devam edilmektedir. Zâkirler zikir reisinin gösterdiği şekilde kible çizgisine (hatt-ı istivâ -tevhidhânede, Şeyhin oturduğu post ile meydân kapısı arasında farz olunan çizgi) paralel saf tutarlar. Zikir reisi bu safın ortasında bulunur ve zâkirler zikir boyunca [103](#)

onu takip eder. Zâkirler tek safa sığmayacak sayıda ise arkada paralel bir veya daha fazla saf daha oluşturulur ve bu safın ortasına tecrübeli bir zâkir geçer. Zikir reisinin tam karşısında zâkirbaşı peyrevleriyle beraber yer alır. Zâkirbaşı ve peyrevler musikî konusunda salâhiyetli kimselerdir. Zikri zâkirbaşı idare eder. Meydancı zâkirleri rahatça görebileceği şekilde zâkirbaşının yakınında yerini alır. Merkezdeki zikir reisinin sağından ve solundan kıdemine göre zâkirler yerlerini alırlar.

Çizim -1, Kıyam 'da Saf Tutma

Saftaki tüm hareketi zikir reisi yönlendirir. Zikir reisi genellikle pes sesleri rahatça çıkarabilen ve zikrin ahengi konusunda yeterince tecrübeye sahip dervişler arasından seçilir. Benzer hususiyetlere sahip olanlar, zikir reisinin yanlarında saf tutarlar. Hareketle birlikte tüm enerji de dirsekten omuza kadar olan kısmın teması ile yandaki zâkire iletilir. Zikir reisinin hareketindeki estetik ve düzenin uçlara kadar kesintisiz iletilmesi önemlidir.

Kıyam kelime-i tevhîdi zikri esnasında meydana bir zâkir katılırsa, uygun bir yerde durarak zâkirbaşının göz teması ile müsaadesini bekler. Zâkirbaşı uygun yeri işaret eder, zâkir saftaki yerini aldıktan sonra sağ tarafında bulunan arkadaşının sol omzunu öper, sağdaki zâkir de soluna gelen arkadaşının sağ omzunu öperek mukabele eder.

63. Yâ Resûlallâhi ğavsens ve meded Yâ Resûlallâhi aleyke'l-mu'temed.

Yâ Habîballâhi kün lenâ şâfian.

Ente vallâhi şefi'un lâ türedd¹⁰⁴

64. Yâ Rabbi ente Allah {Allah} (2)

{Yâ Hasbi ente Allah Allah}¹⁰⁵

65. Yessir lenâ ilme lâ ilâhe illallah.

{Allah} lâ ilâhe illallah (2)¹⁰⁶

(65. paragrafın sonuna gelindiğinde Evrâd-ı Şenf tamamlanmış, herkes meydandaki yerini almış olur.)

Meydân Sâhibi'nin Duası

Meydân sâhibi aşağıdaki duayı okur. Duada, “Siyyemâ..”dan başlayarak “ilâ yevmiddîn”e kadar okunan yerde zâkirler “Hû” diyerek ayaklarını mühürleyip uzunca niyaz ederler. Duanın metni şöyledir.

Hâtemü'n-nebiyyîne seyyidünâ Muhammedün Resûlullâhi hakkan ve şıdka. Allahümme şalli ve sellim ve bârik alâ eşrefi ve es'adi nûri cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve alâ cemî'i'l-enbiyâi ve'l-evliyâi ve's-şâlihîn ve alâ melâiketi'l-mukarrabîne min ehli's-semâvâti ve ehli'l-aradîn.

Ve radiyallâhu te'âlâ 'an âli Resûlillâhi ve evlâdihî ve ezvâcihî ve etbâ'ihî't-tayyibme't-tâhirîn.

Siyyemâ **(niyaz başlar)** el-kutbi'r-rabbânî ve'l-ğavsi's-şamedânî ve'l-heykeli'n-nûrânî ve şâhibi'l-işârâti ve'l-kerâmâti ve'l-ma'ânî, Ebi'l-mevâhib ve'l-alemeyn es-

Sultan Seyyidinâ Ahmed-ibni Ebi'l-Hasen Aliyyi'l-Mekkiyyi'l-Hüseyniyyi'r-Rifâ'î Ve an âlihî ve evlâdihî ve hulefâihî'n-nâcîne ilâ yevmiddîn. **(Niyaz son bulur)**. Ve selâmün ale'l-mürselîne ve âlihim Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn

Allâhümme rabbenâ tekabbel minnâ bi-hurmeti sırrı sûreti'l-fâtiha.

Huuu

Resim-16, Ayaklar Mühürlü Niyaz

Duanın sonunda meydân sâhibi Fâtiha çeker. Hep birlikte salâvat getirdikten sonra sessizce Fâtiha Sûresi okunur, arkasından kıyamda eller yüze götürülür.

Resim-17, Ayakta Ellerin Yüze Götürülmesi

Meydân sâhibi;

“Hasbeten lillah ve taleben li-merdâtillah ve ilâ ervâhi sâdâtinâ;

E'ûzu billâhi mme's-şeytâni'r-racîm, Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm:

Fa 'lem ennehû lâ ilâhe illallah”

(Muhammed Sûresi, 19. âyet, “*Bil ki muhakkak Allah'tan başka ilâh yoktur*”) diyerek kelime-i tevhîd zikrini açar ve münâcat okunmaya başlar.

Münâcat

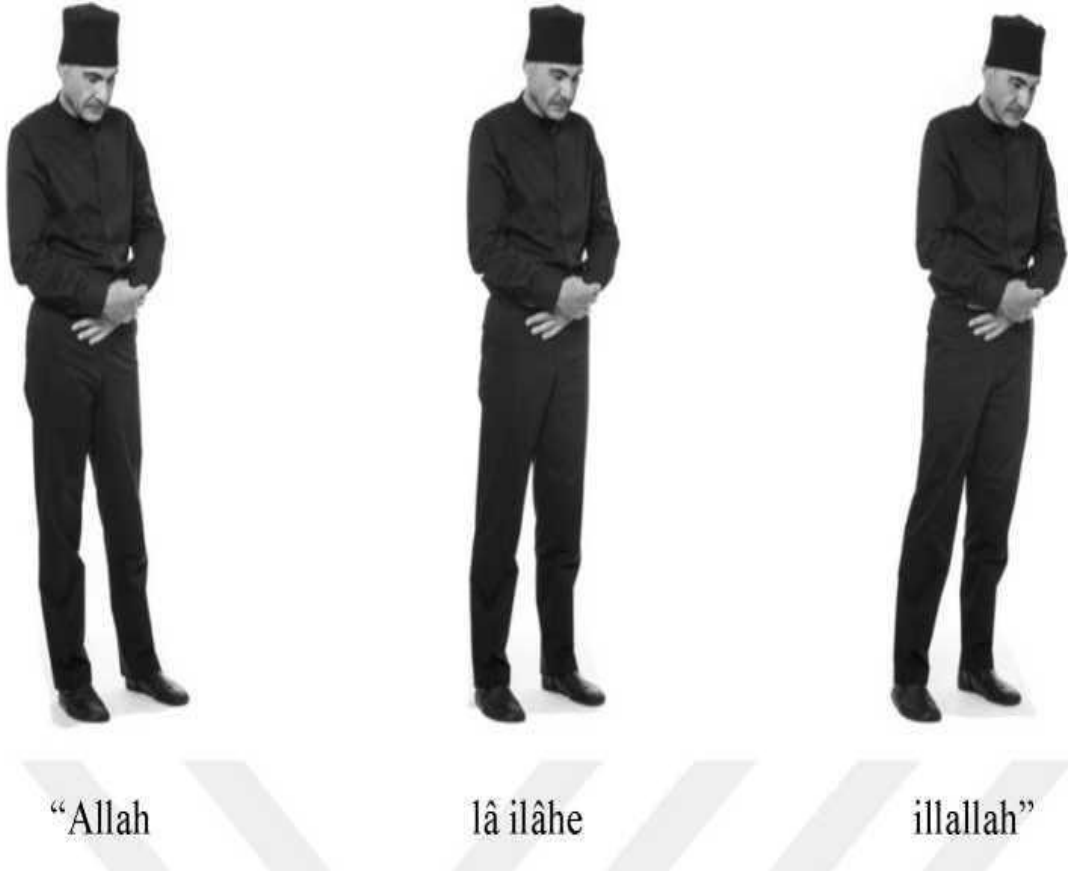
Bu noktadan sonra meydân sâhibi, meydanın idaresini tekke musikîsi bakımından en salâhiyetli kişi olan zâkirbaşına devretmiş olur, fakat gerekli gördüğü yerde müdahale edebilir. Münâcatta,

yakarışlarla başlayan kelime-i tevhîd zikrine muhteşem bir musıkî ve âhenk hâkimdir. Ses ve hareketlerdeki âhenk huşû halinde zikir boyunca devam edecektir. Herhangi bir aşırılık yapılmaz. Namazda okunan sûre ve dualarla birlikte hareketlere nasıl bir huşû hâkimse, zikirde de benzeri hâl vardır. Kimse kendi başına farklı bir şey yapmaz. Zâkirler devamlı zikir reisini takip eder, seslerini onun sesinin üstüne çıkarmazlar. Zikir reisi de zâkirbaşını takip etmektedir.

Zâkirler, zikir reisini takiben mümkün olan en pes perdeden “Allah lâ ilâhe illallah” lafzını okuyarak dem tutmaya ve bir servi ağacı gibi iki yana, âhenk içinde salınmaya başlar. Dem tutmaya başladıktan sonra zâkirbaşı veya peyrevlerinden işaret ettiğı bir kişi Rast, Uşşak veya Nihavent makamlarında münâcatı serbest formda okumaya başlar. Münâcatı okuyan kişinin verdiğı nefes aralarında zâkirler, makamı bir oktav pesten bir nağmeyle, ağır bir giderde “Allah lâ ilâhe illallah” lafzıyla karar sesi verirler, arkasından yine “Allah, Allah, lâ ilâhe illallah” lafızları ile karar sesinden dem tutmaya devam ederler.

Münâcat bu dem sesleriyle okunmaya devam eder.

Bu esnada sağı el üstte olacak şekilde eller göbek hizasında bağlanmış durumdadır.

Resim-18, Dem Tutarak Salınma

Münâcatın içinde Hazret-i Pîr Ahmed er-Rifâî'in adının geçtiği yerlerde zâkirler "Hû" diyerek ayaklar mühürlü şekilde niyaz ederek arkasından salınma devam ederler.

Sıklıkla okunan münâcatın sözleri aşağıda verilmiştir. Bunun dışında farklı münâcat güfteleri vardır , münâcat arasında kaside de okunabilir.

1

Krş. Ceyhan, Türkiye'de Tarikatlar, 2018, 33.

2

Krş. age. 32.

[3](#)

Krş. Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 2010, 115.

[4](#)

Krş. age. 41.

[5](#)

Krş. ay.

[6](#)

Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2016, 156.

[7](#)

Krş. Uludağ, “Ayin”, 1991, 4:250.

[8](#)

Krş. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 636; Özcan, “Cumhur İlâhisi”, 1993, 8:94.

[9](#)

Krş. Yazıcı, “Derviş”, 1994, 9:189.

[10](#)

Krş. Uludağ, “Halka”, 1997, 15:359.

[11](#)

Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2016, 159.

[12](#)

Mustafa Kara, “Evrâd”, 1995, 19:533.

[13](#)

agm. 534.

[14](#)

Türkan, Hakan Alvan, *Saz ve Söz Meclisi*, 2019, 317.

[15](#)

***Ocak, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, 2014, 634- 635.**

[16](#)

Krş. Uygun, “Türk Din Mûsikisinde Usûl İlâhileri”, 2014, 31.

[17](#)

(<http://lugatim.com/s/mest>, e.t. 14.01.2020)

[18](#)

***Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2012, 248.**

[19](#)

**a.g.e. 254. Zikir günlerine neden Mukabele dendiği hakkında bk. Tezin 2.2.2 bölümü:
Ken’an Rifâî’nin Zikir Anlayışı; Ken’ân Rifâî, 2009, *Sohbetler*, 578.**

[20](#)

(<http://lugatim.com/s/MUSÂFAHA>, e.t. 14.01.2020)

[21](#)

Özkılıç, İstanbul 'da Bir Sûfî Cemi; Fatih Sementi-Rifâî Ayini Örneği, 2014, 11.

[22](#)

agt. 11.

[23](#)

(<http://lugatim.com/s/nağme>, e.t. 14.01.2020)

[24](#)

(<http://lugatim.com/s/nivaz>, e.t. 14.01.2020)

[25](#)

Özkılıç, İstanbul 'da Bir Sûf Cemi; Fatih Sementi-Rifâî Ayini Örneği, 2014, 11.

[26](#)

Özkılıç, İstanbul 'da Bir Sûfî Cemi; Fatih Sementi-Rifâî Ayini Örneği, 2014, 12.

[27](#)

Arpaguş, “Post”, 34, 332.

[28](#)

Bk. Ken'an Rifâî, Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf 1997 1.

[29](#)

Erbaş, Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde RifâîEvradı, 2018, 37.

[30](#)

Krş. Kılıç, “Mardin’de Bir Salât-ı Kemâliyye Örneği”, 2015, 6:309.

[31](#)

Krş. Öngören, “Şeyh”, 2010, 39:50.

[32](#)

(<http://lugatim.com/s/USÛL>, e.t. 14.01.2020)

[33](#)

(<http://lugatim.com/s/ZÂKİR> e.t.14.01.2020)

[34](#)

Krş. Uygun, “Zikir”, 2013, 44:412.

[35](#)

Krş. (<http://www.cenanvakfi.org/>, et. 11.12. 2019)

[36](#)

Krş. (<http://www.cenanvakfi.org/>, et. 11.12. 2019)

[37](#)

Krş. Sargut, Ken'an Rifâi ile Aşka Yolculuk, 2006, 152.

[38](#)

Krş. age. 160.

[39](#)

Krş. Büyükaksoy, *Yüce Veliler*, 2013, 415.

[40](#)

Ömürlü vd., “İlâhiyât-ı Ken'an”, 2017, 139.

[41](#)

Bkz. (<http://www.cenanvakfi.org/> et. 11.12. 2019)

[42](#)

Krş. Ertürk, “Ümmü Ken'an Dergâhı”, 2017, 156.

[43](#)

Krş. age. 159.

[44](#)

Krş. Menteş, *Sema Ayini*, 2011, 54.

[45](#)

Krş. Menteş, *Sema Ayini*, 2011, 54.

[46](#)

1. Ey Allâh'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun âline, Kerîm olan Allâh'ın in'âmının ve ihsânının sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle! (3 defa)

[47](#)

2. Ey Allâh'ım! Mürşidimiz Muhammed'e ve onun âline, Allâh'ın kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle!

[48](#)

3. Ey Allâh'ım! Kuşluk Güneşi Muhammed'e ve onun âline, Allâh'm kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onlann şerefini dâim eyle!

[49](#)

4. Ey Allâh'ım! Karanlık Gecenin Dolunayı Muhammed'e ve onun âline, Allâh'ın kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle!

[50](#)

5. Ey Allâh'ım! Hidâyet Nuru Muhammed'e ve onun âline, Allâh'ın kemâli ve onun kemâline uygun şeylerin sayısınca salât ve selâm eyle ve onların şerefini dâim eyle!

[51](#)

6. Zikrin en üstünü 'Lâ ilâhe illallah'dır.

[52](#)

7. Ancak Allah, peygamberlerin mührü Efendimiz Muhammed gerçekten Allâh'ın elçisidir. Ey Allâh'ım, bütün peygamberlerin ve elçilerin nûru, en saâdetlisi ve en şereflişi olana salât ve selâm eyle ve onu şerefendir!

Ve hamd (övgü) âlemlerin Rabb'i olan Allâh'a mahsustur.

[53](#)

8. Duânın kabûlü için, el-Fâtîha

[54](#)

8. bölüm şu şekilde de okunabilir. “Rızâen lillâh ve li-rûhi Resûlillâh ve rûhi Sultan Seyyid Ahmed er-Rifâi veliyullah, lillâhi ' l-fâtîha! ”

[55](#)

Erbaş, Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde RifâîEvrâdı, 2018, 106.

[56](#)

1. Kovulmuş Şeytan'dan Allâh'a sığınırım, Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle

"De ki: O Allah birdir. Allah Sameddir (Hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şey kendisine muhtaç olandır). Doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur." (İhlâs Sûresi, 112/1-4).

[57](#)

2. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kiskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabb'ine sığınırım." (Felak, 113/1-5).

[58](#)

3. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "De ki: İnsanların kalplerine vesvese sokan, (insan Allâh'ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabb'ine, insanların Melik'ine (mutlaksâhip ve hâkimine), insanların İlâh'ına sığınırım." (Nâs, 114/1-6).

[59](#)

4. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "Hamd (övme ve övülme) âlemlerin Rabb'i AUâh'a mahsustur. O rahmân ve rahîmdir. Cezâ gününün (âhirette herkesin hesaba çekilip iyinin iyi, kötünün kötü karşılık alacağı hesap gününün) mâlikidir. Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. Bize doğru yolu göster, kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğu kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!" (Âmin) (Fâtîha,1-7).

[60](#)

5. Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismiyle "Elif, Lâm, Mîm. O kitap (Kur'an); onda aslâ şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için yol göstericidir. Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. Yine

onlar; sana indirilene ve senden önce indirilene îman ederler; âhiret gününe de kesinkes inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır." (Bakara, 2/1-5)

61

6. "İlâhınız bir tek ilâhtır. İlâh yoktur, ancak o Rahmân-Rahîm olan vardır." (Bakara, 2/163).

62

7. "Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; O hayy (**diri, canlı**), kayyûmdur (**bütün mahlûkâtın idâresini bizzat yürütendir.**) Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir? O kullarının önlerindeki ve arkalarındaki şeyi (**yaptıklarını ve yapacaklarını**) bilir, (**O'na hiçbir şey gizli değildir**). O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü (**şânına lâayık tahtı**) gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür." (Bakara, 2/255).

63

8. "Semâvat ve arzda bulunanların hepsi Allah'ın mülküdür. Gönülünüzde olanları açığa vursanız da gizleseniz de, Allah bundan sizi sorguya çeker, sonra da dilediğini affeder, dilediğine azap eder. Ve Allah her şeye kâdirdir." (Bakara, 2/284).

64

9. "Peygamber, Rabb'i tarafından kendisine indirilene îman etti, mü'minler de (îman ettiler). Her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine îman ettiler. Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itâat ettik. Ey Rabb'imiz affına sığındık! Dönüş Sana'dır" dediler. Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yaptığı (şer) de kendinedir. Rabb'imiz! Unutursak veya hatâyâ düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabb'imiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabb'imiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyi de yükleme. Bizi affet! Bizi

bağışla! Bize acı! (3 defa) Sen bizim Mevlâ'mızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!"
(Bakara, 2/285-286).

[65](#)

11. (Bu güzel isimlerle muttasıf olan Allâh'ın) zâtı, kendisine benzer şeyler olmasından mukaddes; ve O'nun sıfatları da başkalarına benzemekten münezzehtir. O'nun rubûbiyetine âyetleri şâhittir. O'nun birliğine, yarattıkları delâlet etmektedir.

[66](#)

12. O, birdir; ama azlık ifade eden "bir" değildir. O mevcuttur, fakat bir sebepten dolayı (var olmuş) değildir. İyilikle bilinir; ihsan ile sıfatlanmıştır. Öyle bir mârûftur (bilinendir) ki sonu yoktur; öyle bir mevsûftur (nitelenendir) ki nihâyeti yoktur. Başlangıcı olmayan kadîm ve evvel'dir; sonu olmayan bir kerîm ve sondur.

[67](#)

13. Kendisine çocuklar nispet edilmez. Vakitlerin gelip geçmesi, O'nu yok etmez; seneler O'na bir zaaf getirmez. Bütün mahlûkat O'nun azametinin kahırı altındadır.

[68](#)

14. O'nun emri, "kâf" ve "nûn" yâni "Kün" (Ol!) iledir. Ihlâs sâhipleri, O'nun zikriyle ünsiyet bulurlar; gözler, O'nun rû'yetiyle aydınlanır. O'nu tesbih edenler, tevhîdiyle sürûra ererler. Kendisine itaat edenlere doğru bir yol gösterir. Muhabbeti ehline, naîm cennetlerini ihsan eder.

[69](#)

15. Kadîm ve ezeli olan ilmiyle O, mahlûkâtın nefeslerinin sayısını bilir; gecenin zifiri karanlığında, kara karıncanın ayaklarının hareketlerini görür. Kuş yuvasında O'nu tesbih eder; vahşi hayvanlar ıssız çöllerde O'nu yüceltir.

[70](#)

16. O, kulunun gizli ve açık bütün amellerini kuşatıcıdır. O, yardım ve desteğiyle mü'minlerin kefilidir. O'nun zikriyle ürperen gönüller mutmain olur, keder ve elemeleri uzaklaşır.

[71](#)

17. Semâ ve arzın O'nun emriyle ayakta durması âyetlerindendir. O, ilimle her şeyi ihâta etmiştir. O, kereminden ve hilminden dolayı günahkârların günahlarını bağışlar. *"O'nun eşi ve benzeri yoktur; O, işiten ve görendir."* (Şûrâ, 42/11).

[72](#)

18. Ey Allâh'ım! Her türlü kötülükten, dilediğin şekilde ve nasıl istersen bizleri koru ve himâye et. Sen, dilediğin şeyi yapmaya kâdirsın (3 defa).

[73](#)

19. Sen ne güzel Mevlâ'sın! Sen ne güzel Yardımcısın ! Ey Rabb'imiz! Bağışlamayı umuyoruz ve dönüş Sana'dır. Güç ve kuvvet yalnızca yüce ve büyük olan Allâh'ındır. Seni tesbih ederim; Seni, Senin kendini övdüğün gibi övemem. Senin vechin (zâtın) yücedir; Senin makamın yücedir.

[74](#)

20. Allah, kudretiyle istediğini yapar ve izzetiyle dilediği gibi hükmeder.

[75](#)

21. Yâ Hayy! Yâ Kayyûm! Ey gökleri ve yeri güzelce yaratan! Ey mülkün sâhibi! Ey celâl ve ikram sahibi! Sen'den başka ilâh yoktur; Rahmetinden yardım niyaz ediyorum! Ey yardım isteyenlerin yardımcısı! Sen'den başka ilâh yoktur! Muhammed (s.a.s.) yüzü suyu hürmetine (bizleri bağışla!).

[76](#)

22. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi! Bizlere merhamet et! Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, bizleri muvaffak eyle! Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, bizleri islâh eyle!

[77](#)

(Hûd, 11/73). "Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden bütün kirleri gidermek ve sizleri tertemiz kılmak istiyor." (Ahzâb, 33/33).

[78](#)

24. "Allâh ve melekleri, Nebî 'ye salât ediyorlar! Ey îman edenler! Siz de ona salâvat getirin ve en güzel şekilde selâm veriniz!" (Ahzâb, 33/56).

[79](#)

Şimşek, Selami "Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi", (İstanbul, Buhara Yayınlan,2005), 334-335.

[80](#)

39. Ey Allâh'ım! İnâyet kaynağı, kıyâmet gününün ziyneti, hidâyet hazinesi, peygamberlik kaftanının (libâsının) nakşı (süsü), ulûhiyet ülkesinin mahrem-i esrârı, şeriatın güneşi, kesin delilin lisânı, İlâhî Huzûrun İmâmı, Rahmet peygamberi, en saâdetlimiz Muhammed'e; ve Âdem'e, Nûh'a, İbrâhim Halil'e, kardeşi Mûsâ Kelîm'e Allâh'ın rûhu Îsâ Emîn'e, Dâvûd'a, Süleymân'a,

Zekeriyyâ'ya, Yahyâ ve Şuayb'e ve bütün peygamberlere ve resûllere ve onların âline salât ve selâm eyle! Zâkirler Seni zikrettikçe, gafiller de Senin zikrinden gafil oldukça...

[81](#)

40. Ey Allâh'ım! Ey mahlûkata karşı fazl u keremi devamlı olan! Ey bağış için kerem ve lütuf elleri dâimâ açık bulunan! Ey yüksek ihsan ve bağışların sahibi olan! Ey günah ve hatâyı bağışlayan! Fıtraten yaratıkların en hayırlısı Efendimiz Muhammed'e, onun sâlih ve

pâk ve temiz olan âline ve ashâbına salât ve selâm eyle! Ey Rabb'imiz! Bu toplantıda bulunan bizleri, mağfiret eyle!

[82](#)

41. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

[83](#)

42. Ey Efendim, Ey Allâh'ın Elçisi, Ey dayanağım, Ey sığınağım ve azığım! Sen bana yetersin!

[84](#)

43. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

[85](#)

44. Ey vaktin sâhibi, Ey zamânın gavsî; Ey peygamberlerin hülâsası, Ey kâinatın cevheri!

[86](#)

45. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

[87](#)

46. Ey zirvelerin en yükseği! Ey fukarânın cevheri! Sen mahlûkaün hakîkati ve kaynağısın! Ey göz ve hakikat sahibi!

[88](#)

47. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

[89](#)

48. Resûlullah'ın medhini kendime güvence kıldım; kefene konuştuğum zaman umarım ki o beni ödüllendirir.

[90](#)

49. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

[91](#)

50. Ölümümü müjdeleyen melek ve beraberindeki geldiği vakit, telkinim esnasında umarım ki o beni lütfuyla karşılar.

[92](#)

51. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

[93](#)

52. "Ona binlerce, milyonlarca salât olsun!" (2 defa) "Ona binlerce, milyonlarca kere salât olsun!"

[94](#)

53. Lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah, Allah ona salât ve selâm eylesin!

[95](#)

54. Aşikâr bir nûr olan ve peygamberlerin Efendisi Ahmede'l-Mustafâ'ya, âline ve ashâbının hepsine, Allah salât ve selâm eylesin!

[96](#)

55. Ey Allah! Ey Rahmân! Müslümanlara merhamet eyle!

[97](#)

56. (Ey Allah! Ey Rahmân! Müslümanları muvaffak eyle! Ey Allah! Ey Rahmân!

Müslümanlara yardım eyle!

[98](#)

57. Büyük sırrın sâhibi, âlemlerin en şereflişi Ahmede'l-Mustafâ'ya, âline ve ashâbının hepsine binlerce salât ve binlerce selâm olsun.

[99](#)

58. Ey Hannân! (çok acıyan), Ey Mennân! (çok ihsan eden) Bizleri îman ile öldür!)

[100](#)

59. Salâtım ve selâmım, kıyâmete kadar ve bütün zamanlar boyunca, o mükemmel Dolunay'ın üzerine olsun!

[101](#)

60 Allâh'ın salâtı, alâmeti peygamberlik mührü olan ve bulutla gölgelenmiş bulunan şefâatçimiz Muhammed'in üzerine olsun.

[102](#)

61. Ey Mustafâ! (seçilmiş) Allah için bir şey ver! Ey Allâh'ın sırrından bir sır olan! Ey Mustafâ Allah için bir şey ver! Ey Allâh'ın feyzinden bir feyz olan! Ey Mustafa! Allah için bir şey ver! Ey Allâh'ın nurundan bir nur olan!

[103](#)

62. "Ey tecelli sâhibi! Zilletime merhamet buyur! Ey en yüce! Hâlimi iyileştir!" (3 defa).

[104](#)

**63. Ey Allâh'ın Resûlü! Yardım et, imdat eyle! Ey Allâh'ın Resûlü! Güvenim sanadır.
Ey Allâh'ın Sevgilisi! Bize Şefaâtçi ol! Vallahi sen, reddedilmeyen şefaâtçisin!**

[105](#)

64. Yâ Rabbi! Sen Allah'sın! (2 defa) {Ey bana yeten! Sen Allah'sın!}.

[106](#)

65. Lâ ilâhe illallah ilmini bize müyesser eyle, kolaylaştır. (Allah), Lâ ilâhe illallah!

Zâkirbaşı:

Yâ Mevlânâ yâ Hannân (Ey Mevlâ'mız, ey merhamet edip çok acıyan)

Yâ Recânâ yâ Deyyân (Ey ümîdimiz, ey her şeyin karşılığını veren)

İstecib du'âenâ bi'r-rahmân (Bize Rahmân-(her şeye rahmet eden)-isminle icâbet eyle)

Te vesselnâ bi'l-Kur'ân (Kur'ân'ı vesile kıldık)

Verhamnâ bi-Resûlillâhi Mevlânâ (Bize Efendimiz Allah'ın Resûlü hürmetine merhamet eyle!
(Ey Allah))

Zâkirler:

Allah lâ İlâhe illâllah

30

31

32

33

34

35

36

108

109

110 111 112

Yâ Mevlânâ yâ sâmi'a du'âinâ (Ey Mevlâmız, duâmızı işiten)

Bi hürmeti Muhammedin lâ takta'recâna (Hz. Muhammed hürmetine ümidimizi boşa çıkarma)

Yâ Recâ külle'r-recâ yâ azîme'l-mültecâ (Ey ümidimiz, (ey bütün ümidimiz), en büyük sığınak)

Îlâhi abdûke'l-âşî zelîlün münkesirün (Ey tanrım, âsi kulun hor ve hakir, gönlü kırık)

Yatlubu minke'r-recâ, yâ Allah - (Senden ümit eder(ey Allah))!

Zâkirler:

Allah lâ Îlâhe illâllah Zâkirbaşı:

Yâ Rabbî heyyi'lenâ min emrinâ reşedâ (Ey Rabb'im, bize işimizde doğru yolu hazır eyle)

Vec'al lenâ ma'üneteke'l-hüsnâ mededâ (Güzel yardımını bizim imdadımıza yetiştir)

Ve lâ tekilnâ ilâ tedbiri enfüsinâ mededâ (Bizi nefislerimizin eline bırakma!)

Fe'n-nefsü ta'cizü an ıslâhı mâ fesedâ (Zirâ nefis fesâda uğramış şeyi ıslahtan âcizdir.)

Zâkirler:

Allah lâ Îlâhe illâllah Zâkirbaşı:

Velâ tereddüdenenâ hâibeten fi bahri cûdike yervî küllemen yertzânâ

Aleyhi mâ habbetü's-şabâ ve câretü'd-dünyâ bi misk-i amberi (Sabâ rüzgârı estikçe ve dünya dönüp durdukça anber miski ile, Ey Allah!)

Zâkirler:

Allah lâ Îlâhe illâllah

Zâkirbaşı:

Alâ izâre sünneti men habbe vechi neş'eti (Tam bir anlam verilememiştir)

Men râme yezkür sekreti (Tam bir anlam verilememiştir)

Fenzur ile'l-ardi'l-habîb (Sevgilinin toprağına bak)

Allahu Allah Rabbünâ (Allah Allah Rabb'imizdir) (Bu iki satırda zâkirler de Allah lafzına katılır)

Allahu Allah Hasbünâ (Allah bize yeter)

"Pîrim Rifâî şey'en lillah" (Pîrim Rifâî Allah için bir şey)

(Burada ayaklar mühürlü öne doğru “Hû ” ismiyle niyaz edilir.)

“Hû”

Resim-19(2), Ayaklar Mühürlü Niyaz

Meded yâ gül-i gülzâr-ı Muhammed (Yetiş ey Muhammed gül bahçesinin gülü) Zâkirler:

Allah lâ İlâhe illâllah Zâkirbaşı:

Yâ Rabbe ibâdâtı Resûli' s-sakaleyn (Tam bir mânâ verilememiştir)

Yâ Rabbe güzâtı yevme bedri huneyn (Ey Bedir ve Huneyn gününün gazilerinin Rabbi)

Meded yâ şâhibe'l-meydân (Yetiş ey meydânın sâhibi)

Meded yâ şâhibe'l-burhân (Yetiş ey burhan "kerâmet" sâhibi)

Meded yâ gül-i gülzâr-ı Muhammed (Yetiş Ey Muhammed gül bahçesinin gülü)

Meded yâ Seyyid Ahmed Rifâi Ebu'l-alemeyn (Yetiş ey Seyyid Ahmed, çift âlem sahibi) (Burada ayaklar mühürlü “Hû” ismiyle öne doğru niyaz edilir)

Dahîlek yâ Habîballah innî dahîlek Yâ Ricâlallah (Ey Allah'ın sevgilisi sana sığınırım, ey Hak erenler size yalvarırım)

Meded yâ ricâle'l-gayb umûmen külleküm gavsên ve meded (Yetiş ey gayb erenleri, yardım ve medet hepinizden)

Meded yâ habîb ve tabîbe'l-kulûb (Yetiş ey gönüller sevgilisi ve gönüller tabibi.)

Münâcat, zâkirlerin ağır tempoda salınarak söyledikleri “Lâ ilâhe illâllah” dem sesleri arasında son bulur. Ardından, ağır fakat sallı bir şûgul okumaya başlarlar.

Şûgul

Zâkirbaşı ve peyrevler birlikte “Yâ sâkin nûdman” Uşşak şûgulu gayet yavaş bir ritimde, sallı olarak okunmaya başlarlar. Daha zikir açılmamıştır. Zâkirler, şûgulün usulüne uygun şekilde kelime-i tevhîd çekmeye başlarlar. Bu sırada eller halen göbek hizasında bağlıdır, şûgul okunurken yana doğru salınma öne doğru ritmik salınımlar da eklenir.

Resim-20, Yana ve Öne Doğru Salınma

Şuğul eşliğinde çekilen bu kelime-i tevhîd şuğulün sonuna kadar devam eder. Şuğulun sözlerine uyumlu hareketlerle iki kez Allah lafzı söylenir, arkasından Kelime-i Tevhid başlar. Şuğul’un sözleri şöyledir:

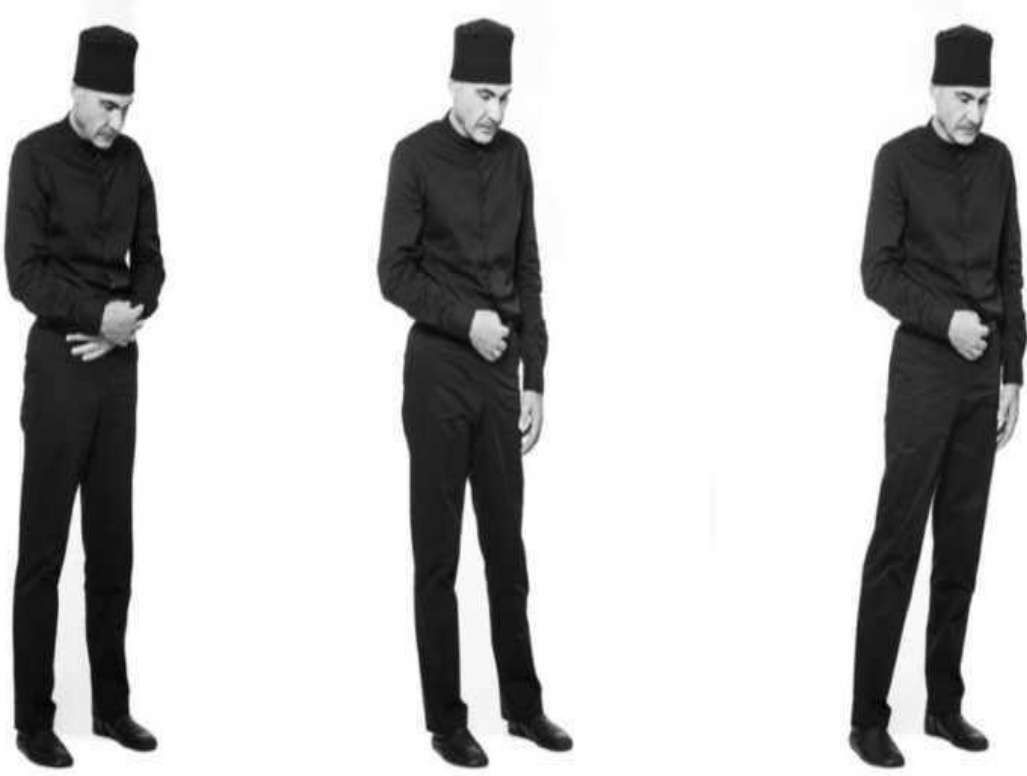
Yâ sâkin nüdmân yâ mevlâ(yey) (efendim, kadehimizi doldur)

İmlâ imlâ veskinâ... (doldur doldur, kadehimizi doldur)

Uşşak şuğulün sonuna gelindiğinde zâkirler de o anda okudukları kelime-i tevhîd’in “Lâ...i...lâ...he...” kısmını aynı anda bitirmiş olurlar ve öne doğru salınma hareketi sona erer, fakat yana doğru salınım devam ederken zâkirbaşı bir dua okumaya başlar.

Dua

Zâkirbaşı “Min şâfi’l-Adnân” duasını okumaya başlar. Dua sırasında sağa sola salınan zâkirler dem şeklinde bir kez “La ilâhe! Allah!” derler, kelime-i tevhîd lafzını tamamlamazlar. Zira, zikir “Lâ ilâhe illallah” ın “il” hecesiyle başlayacaktır. Dolayısıyla dua kısmının uygun yerinde, “il.” diyerek zikrin açılışını yakalamak için beklemektedirler. Ellerin pozisyonu değişir, sağ el göbeğin biraz solu hizasında kemere başparmaktan asılır, sol el ise serbest durumda bırakılır. Dua’nın sözleri aşağıda verilmiştir.

Resim-21, Sağ El Göbekte Sol El Serbest

Min şâfi’l-Adnân (Adnan'ın safiyetinden)

Hayyînâ yâ cân (Ey Can (Allah) bize hayat ver)

Hamran fi’l-kuûs (Kaselerdeki şarapla)

Tecellâ ke’l-arûs (Gelin gibi tecelli etti)

Ve tuhyî’n-nüfûs (Ve nefisleri diriltten)

Ve tebrizü'z-zemân (Ve zamanı ortaya çıkaran?)

İşreb yâ nedîm (İç yâ nedim)

Min hamri'l-kadîm (Kadim (ezelî) şaraptan)

Yâ Allah yâ Kerîm (Ey Kerîm olan Allah)

Afvuke ve'l-gufrân (Senin affını ve bağışlamayı isteriz)

Gavsene ve meded (Yardım et)

Ey habîb ve tabîbe'l-kulûb (Ey kalplerin sevgilisi ve tabibi)

İkinci kez “Lâ ilâhe” lafızının sonuna geldiklerinde zâkirbaşı “işreb” (iç) kelimesine gelmiştir ve aynı anda zâkirler “illallah” kelimesinin “il” hecesi ile önce sola kalbe doğru rükû ederek harekete başlar. İllallah lafızının içinde min sâfi'l Adnân duası sona erer ve yavaş fakat sallı bir ilâhî eşliğinde ağır sallı bir zikir başlar. Bu noktada zikir açılmıştır diyebiliriz.

Zikrin Açılması

Zâkirân “il” hecesiyle öne doğru rükû eder. “Lâl” hecesiyle vücut hafifçe sola yönelir, baş sola çevrilerek yükselir. “Lâl” tamamlandığında dik pozisyona yakın ve baş namazda selâm verir gibi sola bakar. “Lah” hecesi başladığı an dizler hafifçe kırılarak vücut hafifçe sağa doğru yatırılır. “Lah” hecesi tamamlanana kadar başı ileri bakar pozisyona getirir ve dizleri düzeltir böylece hafifçe yükselmiş olunur. Bu noktada “illallah” kelimesi tamamlanır. “Lâ” hecesi ile tekrar rükû eder. “İ” derken vücut hafifçe sağa yönelir başı sağa çevrilerek yükselir. “İ” tamamlandığında dik pozisyonda ve baş namazda selâm verir gibi sağa bakar konumdadır. “Lâ” hecesi başladığı an dizler hafif kırılarak vücut

hafifçe sola doğru yatırılır. “He” hecesi tamamlanana kadar baş ileri bakar pozisyona getirilir ve dizler düzeltilir böylece hafifçe yükselmiş olunur. “İl” hecesinde rükû hareketi tekrar başlar.

il

lâl

lâl

lah

lah

La

ila (Resim-22, Zikir Açılışı) he

Omuzlar birbirine temas edecek şekilde kibleye doğru saf tutmuş zâkirler “Lâ ilâhe illallah”ı, yaptıkları ritmik hareketle beraber söylemeye devam ederler. Hareket sırasında omuz teması sürekli korunur. Ayaklar yarım omuz genişliği kadar açık, sağ el göbek hizasında göbeğin solunda, başparmak kemere takılı olacak şekilde parmaklar açık, sol kol düz, fakat rûkûda bacağa yakın olmalı, tamamen serbest olmamalıdır. Göğüs daima karşıya bakmalı, hareket zikrin en yavaş yerinde namazdaki rukû gibi tam eğilerek, zikir hızlandıkça daha az eğilinerek yapılır. Salınma yanlara doğru, bel ve vücut geriye yatırılmadan yapılmalıdır. Zikrin en hızlı yerinde sadece baş ve hafif diz hareketi ile çok az eğilme yapılır. Zira vücut atâleti hızlı harekette, ancak küçük salınımlara müsaade etmektedir. Karakteristiği bütün zikir boyunca hiç değişmeyen baş hareketi sonsuz işaretine (ro) benzetilebilir. Başın tepe noktasına odaklanan zâkir, zikir boyunca o noktayla havada sürekli sonsuz işareti çizdiğini tahayyül eder. Bu hareketin yönü önden arkaya doğru yay çizerek oluşturulur. Daha net ifadeyle, harekete sonsuz işaretinin orta noktasından

başladığımızda, baş sonsuz şeklinin önce sol önüne doğru yönelir, alın oradan dönerek sol arkayı havada çizer, tekrar orta noktadan geçerek sağ önü dolaşarak sağ arkayı çizer ve orta noktadan geçerek şeklin tekrarına geçer. İsm-i Celâl’de bu yön arkadan öne doğru olacaktır. Baş ile sonsuz işaretinin orta noktasından önce sol arkaya, oradan sol önü havada çizerek orta noktadan geçip sağ arka ve sağ önü çizerek hareketin tekrarı devam edip gider.

Baş ile çizilen sonsuz işaretini tahayyül etmek, kişinin zikir esnasında odaklanmasını sağlar, zihni farklı düşüncelerden uzak tutar, böylece vücut hareketinde ritmik akış bozulmaz. Vücuda bütün olarak bakıldığında hareketlerin dairesel, yumuşak ve ahenk içinde yapıldığı göze çarpar. Bu ahenk vurgusuz ve etkileyici bir zikir sesinin meydana gelmesini sağlar. Zâkirlerin farklı yerlerde nefes alması Kelime-i Tevhîd’in kesintisiz şekilde duyulmasını sağlar. Hareketin yanlış icrâsı, sesin de yanlış çıkmasına sebep olur. Bütünlük için doğru hareket ile uyumlu ses vermek önemlidir. Zâkirler daima düz şekilde zâkirbaşının sesine uygun olarak ses verirler. Zikir reisi hariç kimsenin sesi ön plana çıkmamalı, dinleyenler tarafından seçilmemelidir.

Okunan ağır sallı ilâhîden sonra zâkirbaşının belirlediği seyre göre başka bir ilâhî başlar. Okunan ilâhînin içinde perde kaldırılarak kelime-i tevhîd zikrine devam edilir. Zâkirler okunan ilâhîlerin nağmelerine uymaz ve vurgu yapmaz. Perde kaldırmalarda, zâkirbaşının uygun perdeden sesi tutmasını takiben, zikir reisi bir oktav daha pes perdeden sesi verir, arkasından zâkirler katılır. Zâkirlerin kıdemine bakılmaksızın mutlaka önce zikir reisinin sesi vermesi beklenmeli, birkaç saniye arkadan ona eşlik edilmelidir.

Kelime-i tevhîd zikrinde hiçbir vurmali, üflemeli veya telli saz kullanılmaz, zikir boyunca sadece insan sesi vardır. Zikrin mûsikî akışı içerisinde makam ve ilâhîlerin seçimini ve idaresini yapan zâkirbaşı, zikri mümkün olduğunca pes bir perdeden başlatır ve zamanla zikir sesinin perdesini yükseltir. Okunan ilâhî ve kasideler daima zikir sesinin bir oktav üstündedir. Ayrıca zâkirbaşı uygun yerlerde ekibi içerisinde herhangi birine kaside okuması veya perde yükseltip indirmesi için işaret edebilir. Zikrin bu bölümünde genellikle yedi perde kaldırılır ve indirilir. Zâkirbaşının takdirine göre perde sayısı değişebilir. Yedi perde, nefsin yedi mertebesine işaret eder.

Perde yükseldikçe zikrin hızı da artar. Bu bölümlerde Çargâh, Beyâtî, Acemaşîran, Hicaz, Mâhur, Muhayyer, Nihavend, Uşşak, Rast gibi makamlarda ilâhîler okunur. Perde yükseltirken

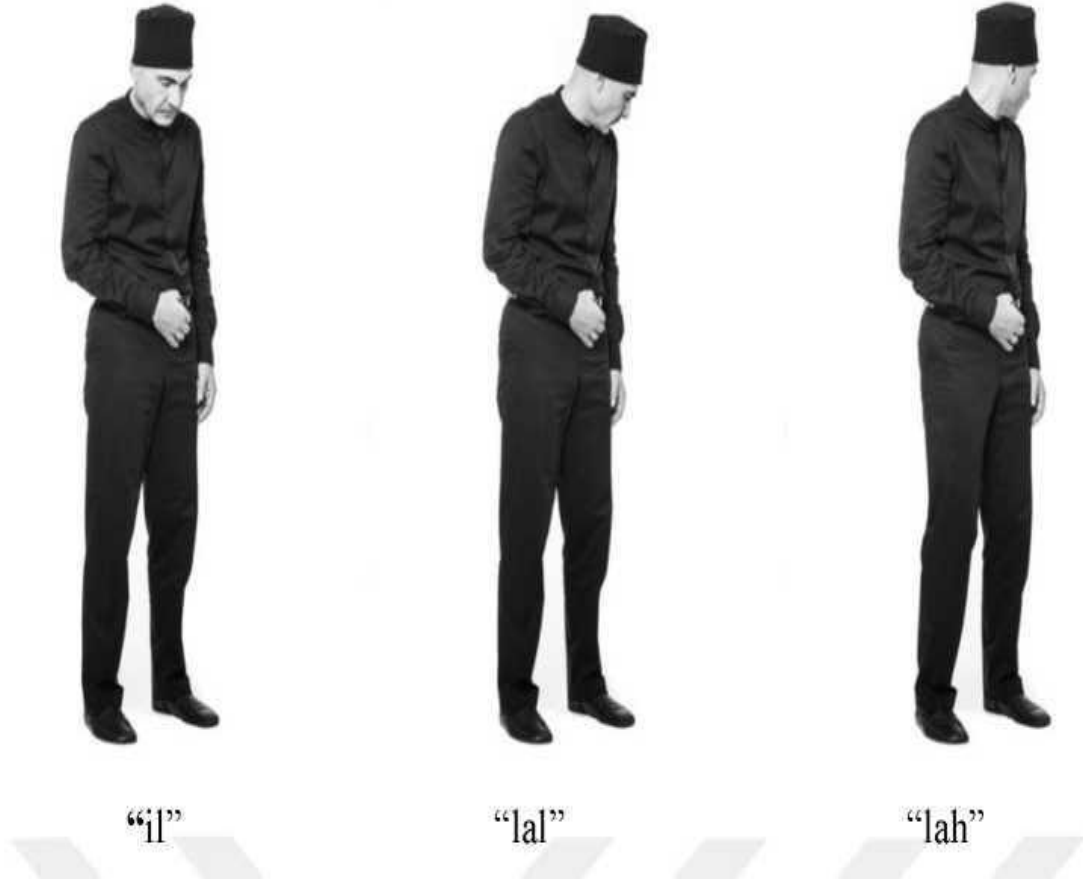
okunan kasideler yavaş yavaş hızlanır, nağmeler uzun, vurgulu ve saltanatlı okunur. Perdeler kasidelere uygun şekilde “Aaah”, “Allah Allah Allah Allah” veya “Allaaaaah” nidalarıyla kaldırılır, devamında “Allah Kerim Allah” veya “Allah Allah” gibi ifadelerle zikre perde sesi ve ritim verilmeye devam edilir. İlâhîler ve kasidelerle zikir yürütülür, hızlandırılır, uzun “aaaaah” sesleriyle ritim gözetilir. Ritmik ve kısa nağmeler veya çok vurgulu zikre uygun inişli çıkışlı okumalarla adeta zikredenlerle konuşulur. Bu noktada zâkirbaşı ve zikir reisinin yıllar içinde oluşan uyumu ile meydana muhteşem bir ses ve ahenk hâkim olur. Bu ahenk içinde zikrin hızı en üst noktaya ulaştığında hareket sadece küçük salınımlarla şu şekilde yapılır.

“La”

“ilahe”

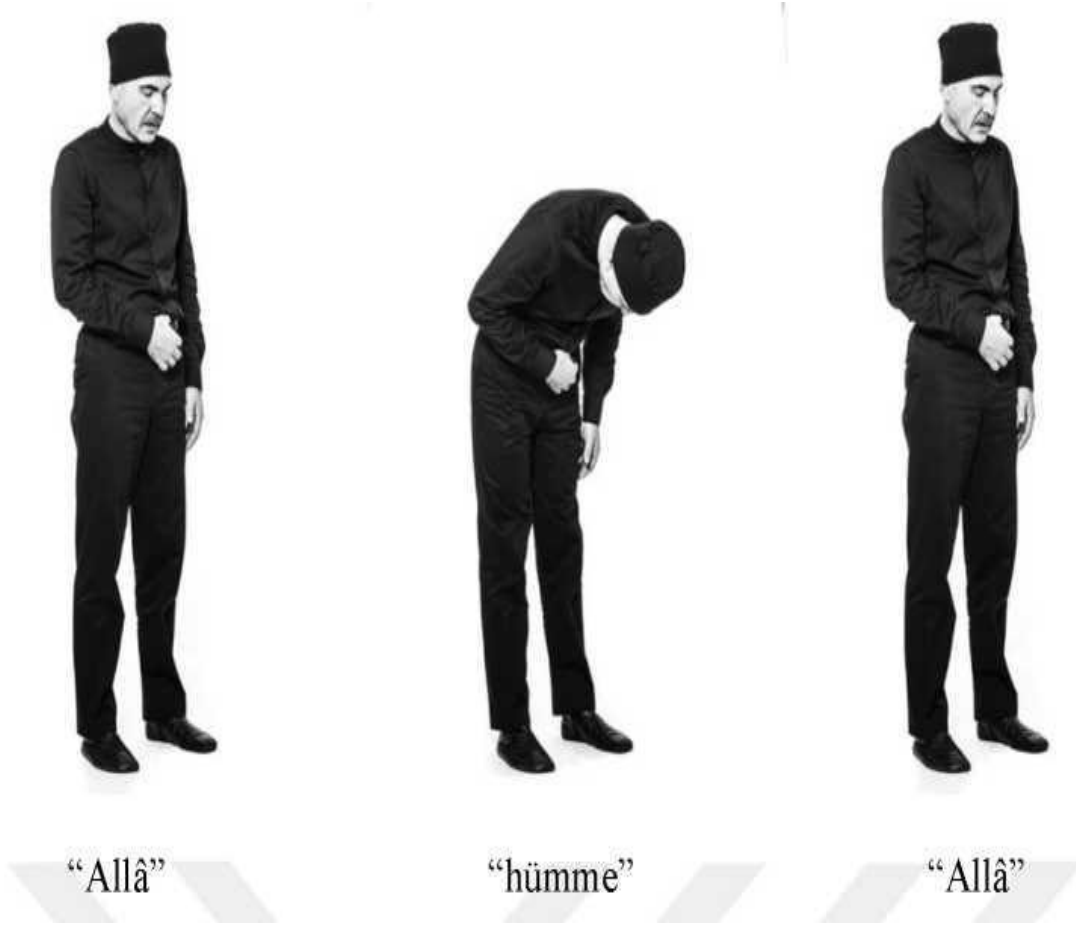

Resim-23, Hızlı Zikir Hareketi

Zikir en üst perdeye geldiğinde zâkirbaşı fazla beklemeden sesin perdesini indirmeye başlar. İlk üç perde hızlı şekilde veya kasideli indirilebilir. Kaside okunsa bile oldukça kısa tutulur, perde inişlerinin hemen ardından “Allah Allah” denilerek zikre ritim verilir. Perde inişlerinde okunan kaside yanık bir havada olmalı, iniş kısımlarına yaklaştıkça konuşur gibi olmalıdır. Perde indikçe kasidelerin süresi ve nağmeleri uzatılır, ağlar gibi yakarışlarla indirilen perdelerin en sonunda Uşşak veya Hicaz makamı gösterilir. Kasideler eşliğinde zikrin perdesinin indirilmesi tamamlanırken, vücut hareketi de başladığı noktadaki ritmine, halâvetine ve salınımına geri döner.

Zikrin hızının arttığı üst perdelerde nadiren de olsa ilâhîlerle lafızların uyumu bozulabilir. Bu durumda zikir reisi “Allâhümme” zikrine geçerek zikri sonlandırabilir. Bu zikir sırasında yan yana duran zâkirlerin birisi rükû edip “hümme” derken, diğeri kıyamda “Alla” der. Kıyamdaki

rükû ettiğinde ise rükûdaki kıyama geçer. Vücut hareketindeki ve lafızlardaki farklılıkla uygulanan bu zikirle zikir hitama erer. Hareket şu şekilde icrâ edilir.

Resim-24, Allâhümme Zikri Şey'en Lillah

Zikir perdesi, 7 perde çıkıp 7 perde inilebildiği gibi, zikrin pes veya tiz perdeden başlaması durumlarına göre, çıkıldığından az veya çıkıldığından fazla perde ile de indirilebilir. Önemli olan, perde indirildikten sonra okunacak Şey'en-Lillah şughulünün, Uşşak, Hicaz, Hüzzam veya farklı bir makamda makul perdeden icrâsıdır. Mâkulden kasıt, rahatlıkla zâkirbaşı ve peyrevlerinin okuyabileceği bir perde olması ve ne tiz ne pes bir perde olmamasıdır.

Perde indirildikten sonra “Şey'en lillah” bölümüne geçilir. Her bir “Şey'en lillah”la birlikte aktâb-ı erbaa'nın isimleri okunarak ilâhî ve kasideler eşliğinde zikir yavaş yavaş hızlanır, ama son pîrin adı okunduğunda dahi hız, vücut eğimini değiştirecek tempoya ulaşmaz.

Rifâî Dergâh usûlünde zikredilen şeyhlerin sırası şu şekilde olduğu görülmüştür:

Şey'en lillah... Yâ Rifâî

Şey'en lillah. Yâ Abdülkâdir

Şey'en lillah. Yâ Bedevî

Şey'en lillah. Yâ Düssûkî

Şey'en lillah. Yâ.....

Zikredilen dergâhın veya mekânın Pîr veya Şeyh'inin ismi zikredildiği anda zâkirler kalbî zikre geçerler ve “Lâ ilâhe illallah” lafzını kalbî olarak göğüsten söylemeye başlarlar. Artık lafız duyulmaz, ama kelime-i tevhîdin darbları duyulur. “Şey'en lillah” Uşşak makamında okunmuşsa kalbî zikrin başındaki “Hayy yâ hû” Nihavent makamında, “Şey'en lillah” Hicaz okunmuşsa “Hayy yâ hû” da Hicaz makamında, “Şey'en lillah” Hüzam okunmuşsa “Hayy yâ hû” da Hüzam makamında okunur.

1960 larda Fatih'te Ekrem Hakkı Ayverdi'nin evinde ve Beylerbeyi'nde Münevver Ayaşlı'nın yalısında kurulan zikir meclislerinde, devrin büyük mûsikîşinasları ve bilhassa zikir adâbını ve kültürünü yakînen bilen, o kültürü yaşamış Hafız Kâzım Büyükaksoy, Sâdî Şeyhi İzzî Efendi, Sâdî Şeyhi Raşid Efendi, Zâkirbaşı albay Selahattin Gürer, Zikir Reisi Salâhî Dede, Nakşî Şeyhi Hoca Cahid Gözkân, Neyzen Niyâzî Sayın, Rebâbî Sabahattin Volkan, Neyzen Ulvi Erguner, bestekâr, mûsikîşinas Yusuf Ömürlü gibi âbide isimler arasında Sâdî Şeyhleri bulunduğu için bu şeyhlere hürmeten “şey'en lillah” şugulünün sonunda Pîr Sadeddin Cibâvî ismi yâd edilir, bu Şeyh'in ismi yâd edildiği anda zâkirler tarafından kalbî zikre geçilirmiş.

Kalbî Zikir

Kalbî zikirde öne eğilme hareketi artık yapılmaz, sadece baş ve vücutla iki yana salınma icrâ edilir, dizlerin hafif kırılıp açılması harekete ahenk katar. Burada ciğerden gelen ses gırtlakta çok az, mümkünse hiç kesintiye uğratılmadan kalp atışına benzer şekilde çıkartılır. Sesin çıkış yeri

kalbin çok yakınlarıdır. Baş sağı sola ahenkle salınım yaparken, iki diz aynı anda kırılıp açılarak lafızla başın ve dizlerin hareketi aynı döngüyü tekrarlar. “Lâ” hecesinde baş tam karşıya bakar, dizler hafif kırılır. “İ” hecesinde baş sağı dönerken dizler açılır, “lâ” hecesinde baş tam sağı bakar ve dizler hafif kırılır, “he” hecesinde baş tam karşıya bakar ve dizler açıktır, “il”de baş sola dönerken dizler hafif kırılır, “lal” hecesinde baş tam sola bakarken dizler açıktır ve “lah” hecesinde baş tam karşıya bakarken dizler yine hafif kırılır. Lafız göğüsten çıkarken, baş hareketi ve vücut döngüsü hafif ve ahenklidir.

“La”

“İ”

“la”

“he”

“il”

“lallah”

Resim-25, Kalbi Zikir

Bu bölümde toplu veya solo icrâ edilen İlâhîlerle zikrin hızı iyice artar. Bu bölümde Nihâvent, Hicaz, Hüseyinî, Sabâ gibi makamlarda ilâhîler okunur. Zikrin hızı arttıkça baş ve vücut salınımı hızlanır ve iniş çıkışlar kısalır. En hızlı noktaya ulaşıldığında baş lafza uymak için sadece birkaç santim sağa sola hareket ederken, göğüs de lafızla titremektedir. Zâkirbaşı, kalbî zikri en hızlı noktasında fazla tutmadan “Ey habîbi ve tabîb el-kulûb” deyip niyaz ederek zikrin başında aldığı salâhiyeti tekrar meydân sâhibine teslim eder. Meydân sâhibi de “illallah” diyerek kelime-i tevhîd zikrini bitirir, duasını yapar ve Fâtîha çeker. Toplu ve nağmeli şekliyle Salâvat-ı Şerîf söylenir, Fâtîha Sûresi sessiz bir şekilde okunur ve meydân sâhibini takiben herkes ellerini yüzüne götürür. Meydân sâhibinin tasarrufuna bağlı olarak nadiren bu noktada zikir sonlanır. Fakat sıklıkla bir Cumhur ilahi okunur ve İsm-i Celal zikrine geçilir.

Resim-26(2), Ayakta Ellerin Yüze Götürülmesi

Cumhur İlahî veya Durak

Fâtiha Sûresi okunduktan sonra meydân sâhibi İsm-i Celâl zikrinin yapılmasını uygun bulursa, zâkirbaşına işaret ederek, bir cumhur ilâhî veya durak başlatır. Cumhur ilâhîlerin özellikleri evsat, mim evsat, devr-i hindi usûllerinde olup, tavır olarak zikre uygun değildir, bu sayede zâkirlerin dinlenmesi sağlanır. Cumhur ilâhî yerine dinlendirici üslubu olan tek kişilik bir durak ilâhî de okunabilir. Ayların ehemmiyetine göre farklı güfteler seçilebilir.

3.3.1.4 Kıyâm İsm-i Celâl Zikri

İsm-i Celâl Açılışı

Cumhur ilâhî tamamlandıktan sonra meydân sâhibi “Yâ Hazret-i Allah” veya “Yâ Allah” diyerek İsm-i Celâl zikrini açar ve meydanın idaresini tekrar zâkirbaşına devreder. Zikrin açılışıyla birlikte zâkirler sağa sola yavaş yavaş

salınarak “Allah Allah” nidalarıyla dem tutmaya başlar.

“Allah”

“Allah Allah”

“Allah Allah”

Resim-27(2), Dem Tutarak Salınma

O sırada zâkirbaşı veya ekibinden işaret ettiği bir peyrev kaside okur. Aralarda karar sesi verilir, zâkirler de makamı bir oktav pesten bir nağmeyle göstererek “Yâ Allah” derler ve yine uygun sestem dem tutmaya devam ederler, kaside bu dem sesleriyle beraber okunurken aralarda benzer şekilde karar verilir. İsm-i Celâl zikri genellikle kaside okunarak, bazen de ney taksimi ile başlayabilir, bu durumda karar sesi neyzen tarafından verilir. Taksim sonlarında

neyzenin işaretiyle veya kasidenin matla beyti okunmasıyla zâkirlerin öne doğru hareketi başlar ve zikir açılır.

İsm-i Celâl zikrinde zâkirler, “Yâ Allah Allah” veya “Allah Allah” lafzını sofyan usulüne uygun olarak yaptıkları ritmik bir hareketle beraber söylerler. “Yâ Allah Allah” lafzı nidâlı İsm-i Celâl olarak adlandırılır. Yapılan hareket, el ve kolların durumu ile saf düzeni aynı olmakla beraber, kelime-i tevhîd zikrinde yapılan hareketten farklıdır. Zâkirler “Yâ” derken namazdaki rukû gibi öne eğilir ve başlarını sola doğru çevirerek doğrulurlar. “Al” derken tam doğrulmuş ve başları namazdaki selâm gibi tam olarak sola çevrilmiş durumdadır, “lah” dedikleri sırada vücutlarını sola doğru bir miktar yatırır. Vücutları sola hafifçe yatık ve başları da sola çevrili durumdayken başlarını sağa doğru çevirmeye başlarlar. Bu yatırma hareketini sol dizi sağ dize göre biraz daha fazla kıırarak yaparlar. Bu sırada dizlerini düzeltip “Al” diyerek tekrar namazdaki rukû gibi öne eğilirler ve başlarını bu sefer sağa doğru çevirerek doğrulurlar. Biraz önceki “Al” hecesinden daha uzun okunan bu ikinci “Al” bittiğinde tam doğrulmuş ve başları namazdaki selâm gibi tam olarak sağa çevrilmiş durumdadır. “lah” dedikleri sağ dizlerini hafifçe kıırarak vücutlarını, sağa doğru bir miktar yatırır. “Ya” hecesini söylerken tekrar rukûa giderek hareketin tekrarına başlarlar.

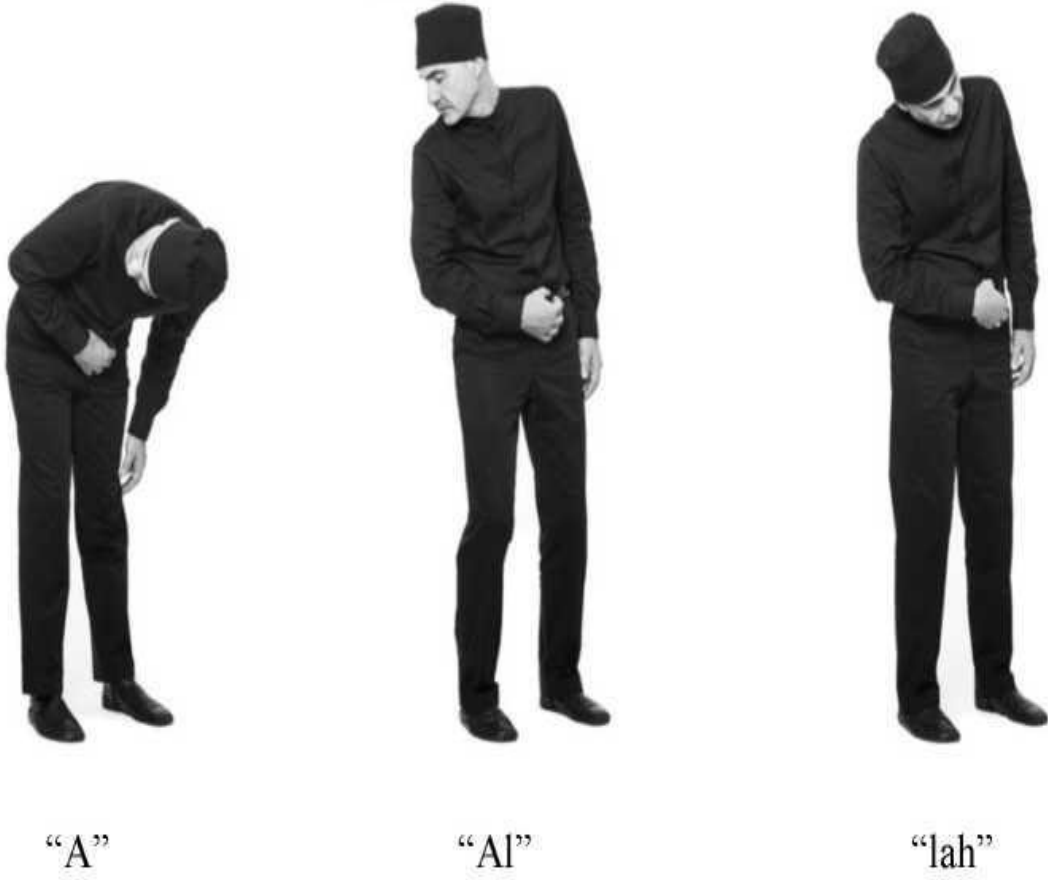
“Ya”

“Al”

“lah”

Resim-28, İsm-i Celal Hareketi

Hareket sırasında vücutlarını geriye yatırmazlar, salınma daima yana doğru olur, göğüs bölgesi hep karşıya bakar. Salınma hareketi kelime-i tevhîdin tersi şekilde, sağ dizi sol dize göre biraz daha fazla kırarak yaparlar. Bir diğer fark da vücutları sağa hafifçe yatık ve başları da sağa çevrili durumdayken başların sola doğru çevirmeye başlanmasıdır. Bu sırada dizlerini tekrar düzelterip ses ve hareketi hiç kesintiye uğratmadan tekrar **“Yâ”** diyerek öne eğilirler. Şayet nidâsız İsm-i Celâl zikri yapılıyorsa **“Yâ”** yerine hiçbir şey söylenmez. Yani bu noktada zikir sesinde bir kesinti olur. İsm-i Celâl zikir hareketine bütün olarak bakıldığında yukarıda tarif edilen hareketlerin gayet yumuşak ve ahenkli yapıldığı göze çarpar. İsm-i Celâl zikrinde bendir, kudüm, ney ve rebab gibi sazlar kullanılabilir. Zikrin açılışından sonra zâkirbaşı ekibiyle beraber açılıшта okunan kasidenin veya yapılan ney taksimının makamına uygun ilâhîler okur.

Kalbi Zikir

Açılışı takiben okunan ilâhîlerden sonra ilk kaside ile zikir kalbî olarak yapılmaya başlanır. Takiben okunan ilâhîlerle zikir gittikçe hızlanır ve hareket de dikleşir. Kaside, ilâhî ve sazların taksimleriyle devam eder. Zikrin en hızlı yerinde, zâkirbaşının bestesiyle **“*Hak lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah Sallâhû aleyhi ve sellimû teslimâ*”** yı okumasıyla, İsm-i Hû zikri başlar. İsm-i Hû zikrinde sadece baş hareketi yapılır, hiç eğilme olmaz, zikir perdesi değiştirilmez.

“Hû”

Resim-28, İsm-i Hu Hareketi

“*ve salli alâ eşrefi ve es’adi nûri cemî’il-enbiyâi ve ’l-mürselîn*” bir oktav yukarıdan okumasıyla İsm-i Hû zikrinin sesi yükselir ve hızı iyice artar. Hemen akabinde okuduğu **“*ve âlihîm ve ’l-hamdülillâhi Rabbi ’l-âlemin*”** den sonra niyaz ederek zikrin başında aldığı salâhiyeti tekrar Şeyh efendiye teslim eder. Şeyh efendi de devam etmekte olan Hû zikrini bitirir, duasını yapar ve Fâtiha çeker.

Salı Zikir

İsm-i Celâl zikrinin bazı yerlerinde zikir “sallı” tâbir edilen şekilde de yapılabilir. Sallı zikir, yukarıda tarif edilen hareketin vücudun iki yana tam olarak döndürülmesi suretiyle icrâ edilmesi demektir. Sola dönüş hareketi sol ayak topuğu ve sağ ayak parmakları üzerinde yapılır. Vücut tam olarak sola döndüğünde sağ topuk havaya kalkık durumdadır. Sol ayak ise yere tam basmaktadır. Her iki ayak da sol tarafa dönüktür. Tam bu anda dizler hafifçe kırılır. Sağa dönüş ise bunun tam tersi şekilde yapılır.

Resim 30, Sallı Zikir Hareketi

“Yâ Allah”, “Allah Allah Hayy”, “Hayy Allah Hayy”, “Yâ Allah Allah Allah Hayy”, “Allah” veya “Hayy” lafızları sofyan veya düyek usulüne uygun şekilde tekrar edilerek de zikredilebilir. Zikir sesinin perdesi kaside veya ney taksimleriyle yükseltip indirilebilir. Bunlar genelde yukarıda tarif edilen ve zikir sesinin perdesinin değiştirilmediği İsm-i Celâl zikrinden sonra yapılır. Meydân sâhibinin arzusuna göre bu zikirlerin biri bitip bir diğeri başlar. Aralarda ilâhîler veya duraklar okunabilir. İsm-i Celâl zikrinin sonuna kadar zâkirler kelime-i tevhîd zikrinin başında tuttıkları saf düzenini muhafaza ederler. Sallı zikir İsm-i Celal zikrinin içinde icrâ edildiği için bu bölümün nasıl sonlandığı yukarıda kalbî zikir başlığı altında tarif edilmiştir.

3.3.1.5 Devran Zikri

Zikir Açılışı

Şeyh efendinin işaretiyle İsm-i Celâl’den sonra devran zikri başlayabilir veya zikir burada kesilir. Devran zikri içinde farklı hareketler icrâ edilir. Zâkirbaşı devran ilâhîlerinden birini başlatır veya bir kaside okur. Saf tutmuş durumdaki zâkirler, devran şekline geçmek için küçük adımlarla sağa doğru ilerler. Zikir reisi bulunduğu yerden sağ tarafına doğru sağ adımını ileri atarak “Al” lafzıyla saftan ayrılır ve sol adımını onun arkasına getirerek başını hafifçe kalbine doğru çevirirken “lah” hecesini söyler. Hareketin tekrarında solundaki zâkir de ona katılır ve böylece bütün zâkirlerin katılımıyla meydanda bir halka oluşur. Zâkirler ritme uygun İsm-i Celâl zikri ile vücut hareketini uyum içinde yapmaya başlarlar.

“Al”

“lah”

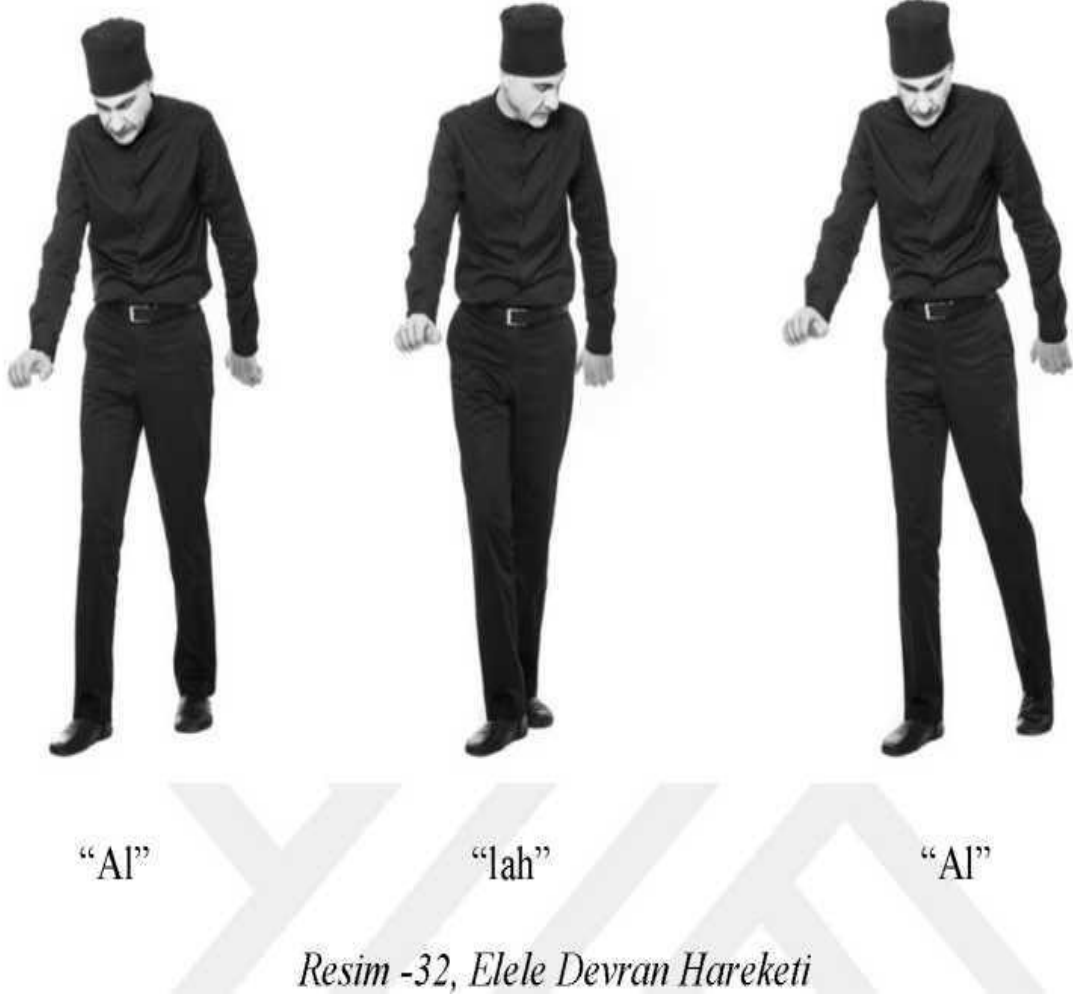

“Al”

Resim-30, Devran Zikri Hareketi

Elele Devran

Zâkirler halka oluşturdudan sonra veya halka oluştururken el ele tutuşarak devran hareketini yapabilirler. Ellerin tutuluşu, dervişin sağ el avuç içi yere bakacak şekilde parmaklarıyla, sağındaki dervişin sol elinin avuç içi yukarıya dönük haldeyken parmaklarını tutması şeklindedir. Ayakların hareketi ve lafız önceki devranla aynı şekilde icrâ edilir.

Resim -32, Elele Devran Hareketi

Dervişler, ilâhîlerin ritmine uygun olarak yukarıdaki şekilde sağa doğru yani saatin dönüş yönünün tersi istikametinde dönmeye devam ederler. Bu sırada genelde kalbî olarak İsm-i Celâl zikri yaparlar. Sağdan sola, kalbe doğru yapılan hafif bir baş hareketi zikre eşlik eder.

Sallı Devran

Devran şeklini alan dervişler bazen halka şeklindeyken oldukları yerde durup ellerini bırakarak sallı zikir yapmaya başlar. Bu sallı zikir küçük adımlarla ilerlemek suretiyle de yapılabilir, bazen de dizler yere değecek kadar eğilir.

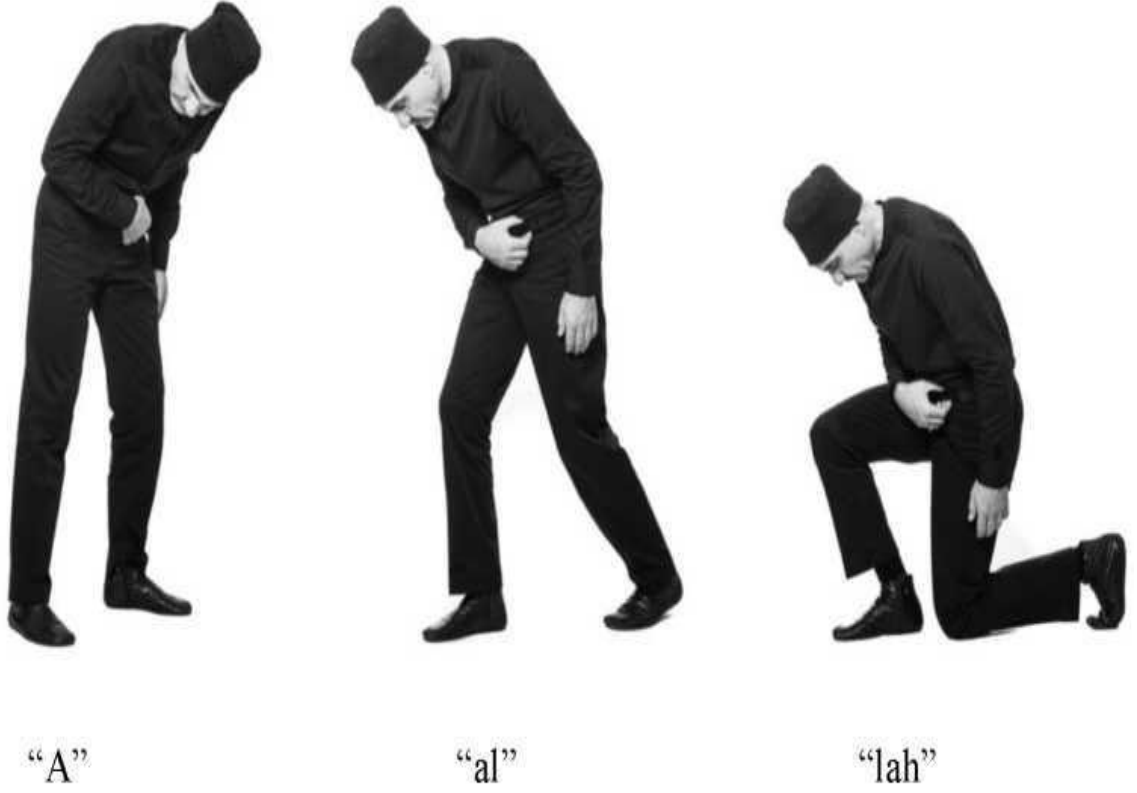
“Al”

“la”

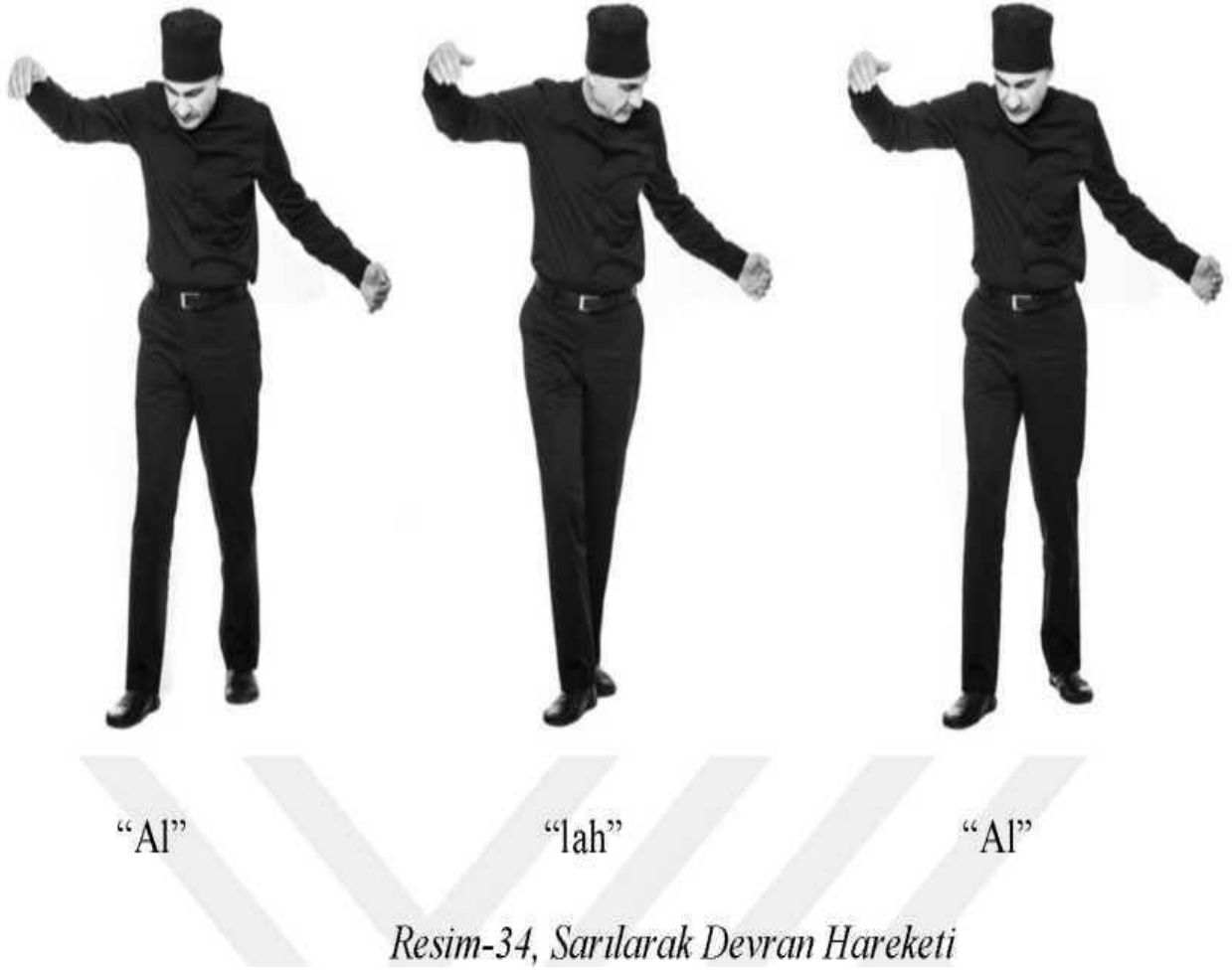
“lah”

Resim-33, Salı Devran Hareketi

Sarılarak Devran

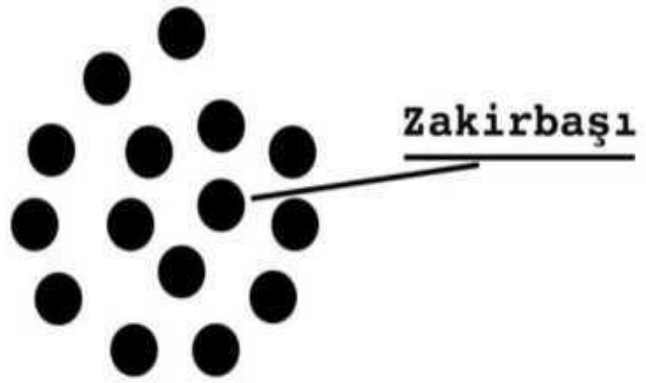
İlâhîlerle beraber zikir hızlanınca dervişler sağ ellerini sağdakinin omzuna, sol ellerini de soldakinin beline koyarak dönmeye devam ederler. Adım atış şekilleri ve lafızlar değişmez.

Rifâî Gülü

Zikir reisi arzu ederse sağ elini bırakıp sağdan sola doğru dönerek halkanın ortasına doğru ilerler. Sol eli halen solundaki dervişin sağ elini tutmaktadır. Bu şekilde dönerken, ortaya doğru spiral şeklinde sıkışan halkanın merkezinde kalır. Artık halka dönemez, ayak hareketleri yerinde sayma şeklinde halen ilâhîlerin ritmine uymaktadır ve zikir devam etmektedir. Zikir reisinin sağ eli ile elini bıraktığı dervişin sol eli dışındaki bütün eller halen birbirini aynı düzende tutmaktadır. Bütün dervişlerin vücutları birbirine değmeye başlar. Buna “Bedevî topu” veya “Bedevî gülü” denir. Bedevî topu yapıldığında meydân sâhibi bazen zikri bitirir, fakat bazen oluşturulan bu spiral dış taraftan tekrar açılarak yeniden halka şekline dönülüp devran zikrine devam edilebilir. Saf tutmuş dervişlerin devran şeklini almalarında olduğu gibi, Bedevî topundan tekrar halka

şekline geçilmesinde de adımlar hep ilâhîlerin ritmine uygun şekilde atılır. Bu geçişlerde hiçbir zaman rasgele hareket edilmez.

Çizim-2, Rifâî Gülü

Saf Halinde Karşılıklı Zikir

Devran zikri devam ederken bazen de halka bozularak dervişler ikiye bölünüp karşılıklı olarak aralarında belli bir mesafe bırakıp saf tutarlar. Zikir halen devam etmektedir. Saflardan birisi hafif baş hareketleriyle beraber zikrederek küçük adımlarla diğer safa mümkün olduğu kadar yaklaşır. Bu sırada diğer saf olduğu yerde zikretmektedir. Hareketler karşı karşıya yapıldığı için başlar hiçbir şekilde birbirine temas etmez. Kısa süre en yakın şekilde durduktan sonra yaklaşan saf yavaş yavaş geriye doğru İlahîlerin ritmine uygun şekilde uzaklaşır ve ilk yerine gelir. Daha sonra diğer saf az önce kendisine yaklaşan safa doğru yukarıda anlatıldığı şekilde yaklaşır ve sonra uzaklaşır. Bu meydân sâhibinin inisiyatifine göre birkaç kez tekrarlanır. Tekrar devran zikri yapılabileceği gibi meydân sâhibi tarafından zikir bitirilebilir.

3.3.1.6 Zikrin Son Bulması

İsm-i Hû

Kalbî zikir başlığı altında bahsedildiği gibi, zâkirbaşı zikrin en hızlı yerinde *“Hak lâ ilâhe illallah Muhammed Resûlullah Sallâhû aleyhi ve sellimû teslimâ”*yı okumasıyla İsm-i Hû zikri başlar.

Resim-35(2), İsm-i Hu Hareketi

ve “*ve salli alâ eşrefi ve es’adi nûri cemî’il-enbiyâ-i ve’l-mürselîn*”i bir oktav yukarıdan okumasıyla İsm-i Hû zikir sesi ve hızı da artar. Hemen akabinde okuduğu “ve *âlihîm ve ’l-hamdülillâhi Rabbi’l-âlemin*”den sonra niyaz ederek zikrin başında aldığı salâhiyeti tekrar meydân sâhibine teslim eder. Meydân sâhibi de devam etmekte olan Hû zikrini bitirir, duasını yapar ve Fâtiha çeker. Tüm zâkirler her Fâtiha’dan sonra olduğu gibi topluca aynı nağmeyle salâvat-ı şerîf getirir, içlerinden Fâtiha Sûresi okunduktan sonra meydân sâhibini takiben eller yüze götürülür.

Gülbank

Burada meydân sâhibi Gülbank okuması için zâkirlerden birisine işaret edebilir. Zâkir, Gülbank’ı nağmesiyle okurken, parantezle verilen yerleri ve 6. paragrafı tüm zâkirler birlikte nağmesiyle

okur. 7. ve 11. paragraflar arasında tüm zâkirler hem vücuduyla hem de “Allah Allah” lafzıyla Gülbank’a niyaz pozisyonunda eşlik eder. Son satır okunmaya başlandığında vücutlar yavaşça dikleşir ve satır tamamlandığında tekrar niyaz pozisyonu alınır. Gülbank’ın metni şöyledir:

Salât, Tekbir, Gülbank

1. Rûh-i pâk Hazret-i Muhammed Mustafâ-râ salâvât! (Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed)
2. İsm-i pâk Hazret-i Muhammed Mustafâ-râ salâvât! (tüm zâkirler salâvât getirir)
3. Ravza-i pâk Hazret-i Fahr-i âlem Mustafâ-râ salâvât ! (tüm zâkirler salâvât getirir)
4. Evlâd-pâk Âl-i Muhammed râ-salâvât! (tüm zâkirler salâvât getirir.)
5. Azamet-i Hudâ-râ tekbîr! (Allâhu ekber, Allâhu ekber lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber, Allâhu ekber ve lillâhi'l-hamd).
6. es-salâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Habîballah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn Ve tera'l-melâikete'l-hâffîne min havli'l-arşı yüsebbihûne bi-hamdi rabbihim ve kudiye beynehüm bi'l-hak; ve kıyle'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn
7. Allah Allah Allah Allah - Dâim Allah bâkî Allah Vakt-i şerîfler hayrola, hayırlar fethola, şer defola, münkir münâfık mahv ü perîşan ola, nefislerimiz islâh ola

Allah Allah, Allah Allah

Resim-36, Gülbank'da Niyaz Hareketi

8. Himmet-i Cenâb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî üzerlerimizde sâyebân ola
9. Gülbank-i Muhammedî, kerem-i şâh-ı merdân-ı Kerrâr-ı Alî, dem-i Hazret-i Ken'ân-ı Velî;
üçler, dörtler, beşler, yediler, kırklar demine, dem-i evliyâ, sırr-ı evliyâ kudret-i âl-i abâ
10. Tekabbel minnâ bi-ismi zâtike yâ Allah hû...
11. es-selâmü aleyküm!
12. (Hâzirûn): Ve aleykümü's-selâm ve rahmetullâhi ve berekâtuhû.

Musâfaha

G lbanktan sonra meydân sâhibi musâfaha yapılmasını isteyebilir. Bu noktada *“Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedini’n-nebiyyi’l- mmyyi ve al  âlihî ve sahibih  ve sellim”* salâvât-ı ş rifelerini başlatır ve musâfaha başlar. Zâkirbaşı, meydân sâhibinin bulunduğu yere gelerek musâfaha eder, sırayla diğer zâkirler de musâfaha ederek bir öncekinin sağına geçer ve böylece son kişi mus fahayı tamamlayana kadar sıra devam eder. Musâfaha için karşı karşıya gelen derviş, birbirlerini önce göz temasıyla karşımlarken, ayaklar mühürlü şekilde sağ elleriyle kavramadan tokalaşarak üzerinden  perler. Musâfaha hareketi şu şekildedir:

Resim-37, Musâfaha

Musâfaha tamamlanınca meydân sâhibinin işaretiyle salâvât-ı ş fe *“AU h mme salli alâ seyyidinâ Muhammedini’llezi c e bi’l-hakk l-mübîn ve erselteh  rahmeten li’l- lem n”* şeklinde okunur, arkasından meydân sâhibi Fâtiha  eker, tekrar salâvât-ı ş fe getirildikten sonra Fâtiha S resi sessizce okunur, eller yüze sürülür. Meydân sâhibi *“Cümleten tekabbelAllah”* diyerek zikri sonlandırır.

İki saati aşan zikir âyinin sonlanmasıyla zâkirlerin içinde bulunduğu zevk ve neşe hali bir süre daha devam eder. Verilen kısa bir dinlenme ve çay arasından sonra sazlar eşliğinde ilahiler icrâ edilerek neşe sürdürölür, ardından birliktelik son bulur.

4. SONUÇ

Bilgi çağı diye isimlendirilen günümüzden binlerce yıl önce insanoğlu doğru bilgiye sahip olmak için büyük gayret göstermiştir. Geçmişte daha bireysel olarak peşine düşülen bilgi bugün toplumlar tarafından en değerli araç olarak kabul edilmektedir. Akıllarda sürekli cevap aranan “bilgi nedir? bilgi kaynakları nelerdir?” soruları toplumların inanç sistemine göre farklı yanıtlar bulur. Toplumumuzun genel inanç sistemi olan İslam ve onun özelinde İslam tasavvufu bilgi için üç farklı kaynak gösterir. Bunlar 1- Duyu organlarımızla elde ettiğimiz bilgiler. 2- Sahip olduğumuz bu bilgileri kullanarak aklî çıkarımlarla ulaştığımız daha üst düzey bilgiler. 3- Aklın ötesine geçen, varoluş ve varoluşun amacı ile ilgili daha aşkın, ilahî bilgilerdir. Tasavvufta, Hikmet adı verilen böylesi aşkın bilgi, niteliği dolayısıyla kıymetli olmasının yanında insan için elde edilmesi zor fakat ikramı bol olan bilgidir. Sonsuz bir kaynaktan geldiği için sınırları yoktur dolayısıyla sûfiler bilginin elde ettikleri kısmıyla hiçbir zaman yetinmeyip daha fazlası için sürekli gayret ve talepte bulunur. Sûfilerin talep ettikleri bu bilgi duyular veya akıl yoluyla değil, kalp aracılığı ile elde edilir. Kur’an-ı Kerim, kalbin bu yönünü onun aslî işlevi olarak birçok defa vurgulamıştır. Dolayısıyla Allah’ın kalbe bu vazifeyi yüklemesi iman edenler açısından her dönemde büyük önem taşır. Kalbi, Allah’ın nazargâhı, vücuttaki evi haline getirir. Bir sohbetinde Ken’an Rifâî, şu ifadelerde bulunur: “Her işte, her düşüncede dâima kalbine bak. Bundan şaşma. Çünkü Allah senin suretine ve ameline değil, kalbine bakar. Nazargâh-ı ilâhî suret ve amel değil, kalptir.”¹

Sufiler, bu özelliği dolayısıyla kalbin tasfiyesine büyük önem verir ve adetâ hayat gayesi haline dönüştürürler. Kalp tasfiyesi için zikir önemli bir araç ve anahtardır. Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetinde inananlara Hakk’ı zikretmeleri konusunda davet vardır.² Kur’an bizzat kendisini ve namazı da zikir olarak adlandırır, çünkü Kur’an ve emirleri Allah ile aramızdaki ilâhî mukâveleyi bize sürekli hatırlatan birer zikirdir. Fakat Kur’an’da cihat, oruç, zekât, namaz, hac vs. gibi dinin temel ibadetleri için “ekber” ifadesi kullanılmazken sadece zikir için kullanılmış olması zikrin tüm ibadetler arasındaki bütüncül görevine ve farkına vurgu yapıldığını düşündürür.

Zikrin, tasavvufda en önemli uygulamalardan birisi olması sadece kalp temizleme özelliğinden ileri gelmez. Bu özelliğin yanında zikir ile kul, gafletten korunduğu gibi mânevî bir zırh elde

eder. Zikir önce dilde başlar, sonra kalbin zikretmesiyle devam eder. Nihâyetinde zikredilen varlık, kalbi tamamen sarar ve ortada zikreden ve zikir denilen bir şey bulunamayacak hâle gelir ve yapılan her iş zikredilen varlıkla beraber yapılır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.), "Cennet bahçelerinde dolaşmak isteyen Allah'ı bolca zikretsin"³ hadisi, zikir ile Cemâlullah'a varılabildiğini işaret eder. Yine Hz. Peygamber, (s.a.) ***"Ey Ali! Allah'ı zikretmenin ümmetime o kadar büyük faydası vardır ki, yeryüzünde Allah'ı zikreden bir mü'min bulunduğu müddetçe kıyâmet kopmaz."*** derler.^{4 5} Hz. Peygamber'in, (s.a.) namaz kılıp, oruç tutan, Kur'an okuyan bir kimse bulunduğu sürece kıyâmet kopmaz demek yerine, "Allah'ı zikreden" demeleri zikrin hususiyetine işaret eder. Aslında bu ibadetler de zikrin bir çeşidi sayılırlar ama zikir ifadesinin çok geniş ve hayatın her anını ve alanını kapsayan bir yönü vardır.

Sûfilerin, zikir yaparak yaşadıkları heyecan ve vecd onları kalplerinin en derininde sarsılmaz bir güven ve aşk duygusuyla karşılaştırır. Bu karşılaşmayla ulaşılan menzil zâkirin aklından hiç çıkmaz ve bir dahaki karşılaşma için vesile arar. Bu durum, William Chittick'in ifade ettiği ***"Zikir Allah'ın insandaki ve âlemdaki işaret ve izlerini tanıyabilmek için Allah ile beraber olmak, O 'nsuz olmamaktır"***²²⁹ tanıma giriş kabul edilebilir.

Zikri yukarıdaki ifadeler ışığında ele aldığımızda, tasavvufî geleneğin en başından beri amelî ve nazarî yönleri bakımından neden merkezî yer teşkil ettiğini daha iyi kavrarız. Zikrin bu merkezî özelliği onu tasavvuf tarikatlarında temel bir kavram ve uygulama haline getirmiştir. Kaynaklarda geniş yer alan zikir, tarikatların seyr ü sülûk metodlarında da önemli faktörlerden birisidir. Böylece tüm tarikatların kendine has farklı zikir usulleri oluşmuş, bu farklılıklar çeşitlilik ve zenginlik kaynağı olmuştur. Farklılık gibi görünen zenginlik ve birliği Ken'an Rifâî şöyle ifade eder: Tarîkler esası bakımından bir olunca, bu yolların rehberleri de aynı ruhu aynı irfanı taşıdıkları için birdirler, bunlar o büyük muallimden, yani Hz. Peygamberden (s.a.) tâlim ve terbiye gören kâmil insanlardır. Dünyâyâ gelmekten maksadımız, bunlardan birini bulup terbiyesine girmekten ibarettir. İş Kadirîlik, Rifâîlik, Mevlevîlik'te değil, insan bulmaktır... Tarikatların hepsinde Kelime-i Tevhîd ve ism-i Celâl zikri vardır, hepsinde aynı isim zikredilir.⁶

Tarikatların hepsinde aynı isim zikredildiği gibi çeşitliliğin getirdiği zenginlik farklı zikir usullerinde kendini gösterir. Özellikle toplu olarak yapılan zikir âyinlerinde bu farklar daha da görünür hale gelir. Bu farklılıklar tarîkatin pîri veya "müçtehîd" seviyesinde bulunan Pîr-i Sâni

(ikinci pîr) eliyle tespit edilir ve “Hurda-i Tarîk” olarak adlandırılan bu kurallar ve hareketlerden asla taviz verilmez. Çalışmamızın konusu olan zikir ayinindeki kurallara da Ken’ân Rifâî döneminden itibaren hiçbir ekleme yapılmamış ve mevcut kurallardan taviz verilmemiştir. Mevlevî Semâ âyini de özgün kuralların en detaylı şekilde tespit edildiği ve uygulandığı âyinlerin başında gelir ve çok önemli bir örnektir. Üzerine titrenen bu özelliği sayesinde 2008 yılından itibaren Birleşmiş Milletler’in bir alt kuruluşu olan Unesco tarafından İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne girmesi sağlanmıştır.

Konumuz olan Osmanlı’nın Son Dönemi İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyâm Zikri de otantik yapısı, terkibi, mûsikî içeriği, usûl ve erkânındaki estetik ve manevi değerleriyle çok kıymetli kültürel bir değerdir. Bu zikir türü günümüzde sadece bir grup tarafında icrâ edilmektedir. Bu grubun icrâ ettiği usul, dergâhların hizmet verdiği yıllarda İstanbul’da Ümmü Ken’an Dergâhı olarak bilinen dergâhta uygulanan usuldür. Tezimizin yukarıdaki bölümlerinde belirttiğimiz gibi dergâhların sırlanmasından sonra Sâmiha Ayverdi tarafından alınan inisiyatifle tekrar canlandırılmıştır ve silsileden gelen geleneğin son temsilcileri vasıtasıyla arkadan gelen nesillere aktarılmıştır.

Bu çalışma ile konumuz olan zikrin, aslına uygun, doğru ve sahih şekilde akademik kurallar çerçevesinde kayıt altına alındığını söyleyebiliriz. Maddî ve manevî olarak büyük değer taşıdığına inandığımız bu zikir usulünde hareket ve lafızların akademik olarak ilk defa tespit edilmiş olması tezimizde ulaştığımız bir diğer sonuçtur. Bu çalışmanın arkasından yapılacak ileri çalışmalarla burada eksik olan mûsikî yönünün de daha detaylı çalışılacağını umuyoruz. Bundan sonraki gayretlerin Unesco kriterleri çerçevesinde hazırlıklar yapılarak zikri, “insanlığın somut olmayan başyapıtları” listesine tescil ettirmek yönünde bir diğer sonuca ulaşmasını temennâ ediyoruz.

KAYNAKLAR

Ahmed er-Rifâî, *Onların Alemi*, Çev. Abdülkadir Akçiçek, Ankara: Alperen Yayınları, 2005.

Alvan, Türkan; Alvan, Hakan, *Saz ve Söz Meclisi*, İstanbul: Şule Yayınları, 2019. Arpaguş, Safi, “Post”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34, 2007, 332333.

Ateş, Süleyman, “Zikir”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1967,14: 235-244.

Bayraktar, Mehmet, “Dâvûd-i Kayserî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 1994, 33.

Büyükkaksoy, Kâzım, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, İstanbul: Kitsan Yayınları, 2013.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Bs.3, İstanbul: Anka Yayıncılık, 2005.

Ceyhan, Semih, *Türkiye’de Tarikatlar*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

Chittick, William, *İbn Arabî Giriş Kitabı*, çev. Kadir Filiz, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2014.

Demirci, Mehmet, ***Ken'an Rifâi Yazıları***, İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2016.

Diyanet İşleri Başkanlığı, ***Hadislerle İslam Ansiklopedisi***, Bs.5, İzmir: Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2019.

Eraydın, Selçuk, ***Tasavvuf ve Tarikatlar***, Bs.6, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001.

Erbaş, Safiye Şeyda, ***Evrâd Okuma Geleneği İçerisinde Rifâi Evrâdı***, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

Ertürk, Gürbüz, “Ümmü Ken'an Dergâhı”, ***Rahmet Kapısı Sempozyum Kitabı***, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017.

Fuâdî Ömer, ***Şâbân-ı Velî Menkıbeleri***, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2001.

Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, ***Menâzilü's-Sâirîn***, Çev. Abdurrezzak Tek, Bs.1, Bursa: Emin Yayınları, 2008.

Hökelekli, Hayati, ***Din Psikolojisi***, Bs.14, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Hökelekli, Hayati, “İbadet”, ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***, 19, 1999, 248-252.

Hökelekli, Hayati, ***Din Psikolojisi***, Bs.13, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

(<http://www.cenanvakfi.org/>, et. 11.12. 2019)

(<http://www.lugatim.com/s/zikir> e.t. 20/10/2019 14:00)

(<http://lugatim.com/s/mest>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/MUSÂFAHA>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/nağme>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/niyaz>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/USÛL>, e.t. 14.01.2020)

(<http://lugatim.com/s/ZÂKİR>, e.t.14.01.2020)

(<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'râf-suresi/1054/100-102-âyet-tefsiri>, e.t. 11/12/2019, 20:49).

(<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-âyet-tefsiri>,

e.t. 25/10/2019, 23:17)

İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's Sâlikîn*, Çev. Tercüme Kurulu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

İmam-ı Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd- Dîn*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015.

İskenderî, İbn Atâullah, *Zikir*, Çev. Mehmet Akıncı, İstanbul: Nefes Yayınları, 2015.

Kara Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

Kara, Mustafa, “Evrâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 19, 1995, 533. Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Bs.13, İstanbul: Dergâh Yayınlar, 2016.

Kara, Mustafa, *Tekkeler Zâviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

Kelâbâzî, *Ta'arruf*, Çev. Süleyman Uludağ, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

Kılıç, Muhammed Fatih, “Mardin’de Bir Salât-ı Kemâliyye Örneği”, *Mukaddime Dergisi*, 2015, sayı 6, 309.

Knysh, Alexander, *Tasavvuf Tarihi*, Çev. İhsan Durdu, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Bs.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Menteş, Melih Ümit, *Sema Ayini*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2011), 54.

Ömürlü, Yusuf; Ömürlü, Vasfi Emre, "İlâhiyât-ı Ken'an", *Rahmet Kapısı Sempozyum Kitabı*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017, 131-142.

Ömürlü, Yusuf, *İlâhiyât-ı Ken'an*, İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2014.

Öngören, Reşat, “Hatm-i Hâcegân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16, 1997, 476-477.

Öngören, Reşat, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 2010, 5052.

Öngören, Reşat, “Tarîkat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40, 2011, 95-105.

Öngören, Reşat, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44, 2013, 409-412.

Özgen, M.K. “Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, 1:77 sayı: 2.

Özkılıç Hüseyin, *İstanbul’da Bir Sufî Cemi; Fatih Senti-Rifâî Ayini Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Öztürk, Mustafa, “Sehl- et-Tusterî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36, 2009, 321-323

Peker Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Bs.16, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.

Rifâî, Ken'an, ***Salât-ı Kemâliyye ve Evrâd-ı Şerîf*** Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Yayınevi yok. 1997.

Rifâî, Ken'ân, ***Seyyid Ahmed er-Rifâî***, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2008.

Rifâî, Ken'ân, ***Sohbetler***, Bs.3, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2009.

Rifâî, Ken'ân, ***Şerhli Mesnevi***, Bs.2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000.

Rifâî, Ken'an, ***Rehber-i Sâlikîn***, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyat, 2019.

Sargut, Cemâlnur, Ken'an Rifâî ile Aşka Yolculuk, İstanbul: Sufî Kitap, 2006. Şimşek, Selami, Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi, Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Görüşleri: İstanbul, Buhara Yayınları, 2005.

Tahralı, Mustafa, "Rifaiyye", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***, 35, 2008, 99-103.

Tosun Necdet, ***Zikir ve Tefekkür*** ", Bs.5, İstanbul: Hâcegân Yayınları, 2013.

Tümer, Günay; Uludağ, Süleyman, "Ayin", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***, 4, 1991, 248-250.

Türer, Osman, ***Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi***, Bs.3, İstanbul: Ataç Yayınları, 2015.

Uludağ, Süleyman, ***Kuşeyri Risalesi***, Bs.5, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009. Uludağ, Süleyman vd., "İbadet", ***T. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***, 19,1999,

247- 248.

Uludağ, Süleyman, ***Kelâbâzî, Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf***, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

Uludağ, Süleyman, "Devrân", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 9, 1994,

248- 249.

Uludağ, Süleyman, “Halka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15, 1997, 358-359

Uludağ, Süleyman, *İslâm ve Musiki*, Bs.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.

Uygun, Mehmet Nuri, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44, 2013, 412-413.

Uygun, Mehmet Nuri, *Türk Din Mûsikîsinde Usûl İlâhileri*, Rast Müzikoloji Dergisi, C.2, S.2, 2014

Vassaf, Hüseyin, *Vâkıât, Keşif Günlüğü*, Bs.2, Haz. Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Büyüyenay Yayınevi, 2016.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6, 1992, 108.

Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 1994, 189-190.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *el- Lûma- Tasavvufla İlgili Sorular Cevaplar*, İstanbul: Altınoluk Yayınları, Tarihsiz,

Yüce Gümüş, Ken'an Rifât Büyükkaksoy Musiki Yönü ve Eserleri, İstanbul: Zahir Yayınları, 2013.

EKLER

Ümmü Ken'an Dergâhı

Ümmü Ken'an Dergâhı Semâhâne

Soldan Sağa: Kâzım Büyükkaksoy, Şeyh Râşid Beyefendi, Izzi Beyefendi, Zâkirbaşı Albay Selahaddin Bey, Dr. Abdülkadir Kafadar.

Önde: Mehmed Dede.

1957 Sonrası Rifâî Kıyam Zikri Çalışmaları

Özgeçmiş

Ad Soyadı: Birhan Gençer Doğum Târihi: 19.02.1970 Medeni Durum: Evli İletişim: birhangencer@gmail.com

Eğitim Durumu:

1992-1994 University of Southern New Hampshire, Lisans, İş İdaresi.

1989-1992 Bilkent Üniversitesi, Lisans, İktisat

Yabancı Diller ve Düzeyi: İngilizce iyi, Osmanlı Türkçesi orta, Arapça Başlangıç

İş Deneyimi: 1994- 2006, Genel Müdür, Gençer Alümiyum A.Ş., Gebze/Kocaeli. 2006- 2016, Genel Müdür, Gençer Profil L.t.d. İstanbul.

Türkiye Alüm. Sanayicileri Derneği, Yön. Kur. Üyesi. 1996-2000. TÜRKKAD Denetleme Kurulu Üyesi.

Kerim Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi.

Bilimsel Etik Sayfası

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İstanbul Rifâî Geleneğinde Kıyâm Zikrinin Şekli İcrâsı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Târih: 11/11/2020

Adı Soyadı Birhan Gençer

İmza:

[1](#)

Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 100.

[2](#)

Krş. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2001, 126-127.

[3](#)

Krş. İskenderî, *Zikir*, 2015, 14.

[4](#)

Krş. Fuâdî, *Şâbân-ı Velî Menkıbeleri*, 2001, 49-52.

[5](#)

Krş. Chittick, “*İbn Arabi Giriş Kitabı*” 2014, 72.

[6](#)

Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 437-438.